

ВІСНИК

Київського національного торговельно- економічного університету

Науковий журнал

Виходить шість разів на рік

Уперше вийшов друком у лютому 1998 р.

№ 2⁽¹³⁶⁾2021

До жовтня 2000 р. виходив під назвою

"Вісник Київського державного торговельно-економічного університету"

Журнал визнано МОН України як фахове видання з економічних наук категорії "Б"

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

МАЗАРАКІ А.А., головний редактор;

ПРИТУЛЬСЬКА Н.В., заступник головного редактора;

МЕЛЬНИЧЕНКО С.В., відповідальний секретар

БАЙ С. І., д. е. н., професор, КНТЕУ;

БЕРІДЗЕ Р., д. е. н., професор, Батумський державний
університет ім. Шота Руставелі (*Грузія*);

БЛАКИТА Г. В., д. е. н., професор, КНТЕУ;

БОЙКО М. Г., д. е. н., професор, КНТЕУ;

БОНДАРЕНКО О. С., д. е. н., професор, КНТЕУ;

БОСОВСЬКА М. В., д. е. н., професор, КНТЕУ;

ВЕДМІДЬ Н. І., д. е. н., професор, КНТЕУ;

ВОЛОСОВИЧ С. В., д. е. н., професор, КНТЕУ;

ГЕРАСИМЕНКО А. Г., д. е. н., професор, КНТЕУ;

ДЖОУБ М., д. н., професор, Університет Маямі (*США*);

ДУБОВИК Т. В., д. е. н., професор, КНТЕУ;

ІЛЛЯШ О. І., доктор хабілітований, професор,
Університет Миколая Коперника в Торуні (*Польща*);

ЛАНГ Ф. П., доктор хабілітований, професор,
Університет економіки та управління в Ессені,
Вищий економічний інститут у Люксембурзі (*Німеччина*);

ЛАЦЕ Н., д. е. н., професор, Ризький технічний університет (*Латвія*);

МАКОГОН В. Д., д. е. н., професор, КНТЕУ;

МОРОЗОВА Л. С., д. е. н., професор, КНТЕУ;

НАЗАРОВА К. О., д. е. н., професор, КНТЕУ;

ПАВЛІК А., д. е. н., професор, Університет
ім. Яна Кохановського (*Польща*);

СУВАН-АЧАРІЯ Ч., д. е. н., доцент, Таксін університет (*Таїланд*);

ТАКАХАШИ Т., д. н., професор, Університет Такушоку (*Японія*);

ТКАЧЕНКО Т. І., д. е. н., професор, КНТЕУ;

ФІЛІС К., д. е. н., керівник Центру вивчення Росії,
Євразії та Південно-Східної Європи (*Греція*);

ФОМІНА О. В., д. е. н., професор, КНТЕУ;

ЧУГУНОВ І. Я., д. е. н., професор, КНТЕУ

Засновник, редакція, видавець і виготовлювач
Київський національний
торговельно-економічний університет

Заступник директора
з наукової періодики ЦПНМВ –
завідувач редакції С. Л. ОЛЮНІНА

Редактори:
Е. Ю. КИРИЧЕНКО, І. Й. РАСКАЗОВА
Художньо-технічний редактор
С. В. АНДРУШКО

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 13100-1984ПР від 23.08.2007

Індекс журналу
в Каталогі видань України на 2021 рік – 21910

Підписано до друку 14.04.2021.
Ум. друк. арк. 10. Тираж 250 пр. Зам. 117

Адреса редакції, видавця, виготовлювача:
вул. Кіото, 19, м. Київ-156, Україна, 02156.
Телефон редакції 529-50-24, факс: 513-85-36,
e-mail: visnik@knute.edu.ua

Надруковано на обладнанні КНТЕУ.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 4620 від 03.10.2013

Видається за рекомендацією Вченої ради КНТЕУ
(протокол засідання № 10 від 07.04.2021)

Статті проходять рецензування. Передрук і переклади матеріалів, опублікованих у журналі, дозволяються лише зі згоди автора та редакції
Журнал представлено в міжнародних і національних наукометричних базах: Індекс Копернікус (*Index Copernicus*);
реферативній базі даних "Україніка наукова", а також у пошуковій системі Академії Google (*Google Scholar*).

© Київський національний торговельно-економічний університет, 2021

Київ · КНТЕУ · 2021

З М І С Т

ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА

МАЗАРАКІ А., ВОЛОСОВИЧ С.	Домінанти ринку <i>FinTech</i> під час пандемії <i>COVID-19</i>	4
ОНИЩЕНКО В.	Україна у контексті геоекономічних викликів	20

МАКРОЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

ЛАГУТІН В.	Епістемологія економічної науки XXI століття	38
-------------------	---	----

ПІДПРИЄМНИЦТВО

БЛАНК І., СТРАТІЙЧУК В.	Стратегічна карта управління оборотними активами підприємства торгівлі	53
МОТОРИН Р., ШЛЮСАРЧИК Б., ЖЕГЛЕН П.	Електронна комерція в епоху глобалізації	67
ГРИНІЮК Н., ДОКІЄНКО Л.	Фінансова безпека підприємств України	79
ЗАДОРЖНЮК Н.	Інноваційні технології в аграрному бізнесі: економічне обґрунтування	94
ЛОЙ А.	Потенціал підприємства: трансформація уявлень	103

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

ЧУГУНОВ І., НАСІБОВА О.	Фінансові імперативи розвитку соціального захисту населення	114
------------------------------------	--	-----

C O N T E N T

GLOBAL ECONOMY

MAZARAKI A., VOLOSOVYCH S.	Dominants of the FinTech market in the context of the COVID-19 pandemic	4
ONYSHCHENKO V.	Ukraine in the context of geoeconomic challenges	20

MACROECONOMIC THEORY

LAGUTIN V.	Epistemology of economics of the twenty first century	38
-------------------	--	----

ENTERPRISE

BLANK I., STRATIICHUK V.	Strategy map of current assets management of a trade enterprise	53
MOTORYN R., SLUSARCZYK B., ZEGLEN P.	E-commerce in the era of globalization	67
HRYNYUK N., DOKIIENKO L.	Financial security of Ukrainian enterprises	79
ZADOROZHNIUK N.	New technologies in agricultural business: economic justification	94
LOI A.	Potential of the enterprise: transformation of ideas	103

STATE FINANCES

CHUGUNOV I., NASIBOVA O.	The financial imperatives development of the population social protection	114
-------------------------------------	--	-----

МАЗАРАКІ Анатолій,
д. е. н., професор, ректор
Київського національного
торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ВОЛОСОВИЧ Світлана,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів
Київського національного
торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

E-mail: rector@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0001-5283-8444

E-mail: s.volosovych@knute.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-3143-7582

ДОМІНАНТИ РИНКУ FİNTECH ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

Обґрунтовано, що у межах FinTech формується специфічне інституційне середовище, внутрішньою складовою якого є інструменти FinTech, а зовнішньою – різноманітні сфери, які ці інструменти поєднують у фінансову екосистему. Запропоновано розглядати ринок FinTech з функціональної та інституційної точок зору. Систематизовано та доповнено критерії сегментації ринку FinTech. Досліджено виклики та наслідки пандемії COVID-19 для ринку FinTech. Обґрунтовано оптимістичний, песимістичний та нейтральний сценарії розвитку ринку FinTech унаслідок впливу пандемії COVID-19 у майбутньому.

Ключові слова: фінансові технології, фінансова екосистема, ринок FinTech, пандемія COVID-19.

Постановка проблеми. Пандемія COVID-19 спричинила проблеми для багатьох сфер життєдіяльності людини, змусила фізичних осіб змінити звички, під які намагається швидко адаптуватися бізнес, приймаючи нестандартні рішення. Практика соціального дистанціювання переорієнтувала виробників алкоголю на випуск дезінфекторів, а ресторани – на реалізацію своєї продукції на виніс; освіта, торгівля товарами, укладення угод значною мірою перемістилися в онлайн-режим. Не став винятком і ринок фінансових послуг, де протягом останніх десятиріч спостерігалася активізація впровадження цифрових технологій у діяльність його учасників. Ця тенденція посилилася завдяки карантинним обмеженням, уведеним урядами країн по всьому світі. Споживачам значно обмежено або навіть повністю закрито доступ до фізичних установ оферентів фінансових послуг, завдяки чому при обслуговуванні клієнтів усе частіше починають застосовуватися різноманітні інструменти FinTech. При цьому, з одного боку, пандемія виявила проблеми у функціонуванні різних сегментів ринку фінансових послуг, з іншого, – створила підґрунтя для їх подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансові технології є потужним чинником впливу на розвиток як національних, так і глобальної фінансових систем. Нині до розуміння *FinTech* існують інституційний, функціональний, галузевий та операційний підходи [1, с. 7]. Водночас переважає підхід, де *FinTech* розглядається як інноваційні технології, що мають місце у як приватному, так і публічному секторах економіки [2, с. 66]. Слід погодитися з Г.О. Бухаріним стосовно того, що *FinTech* є комплексним поняттям [3, с. 88]. Підґрунтям цього може виступати те, що у межах *FinTech* формується специфічне інституційне середовище, внутрішньою складовою якого є інструменти *FinTech*, а зовнішньою – різноманітні сфери, які ці інструменти поєднують у фінансову екосистему. Застосування інструментів фінансових технологій, що сформувалися на фінансовому ринку, пов'язане із різноманітними макро- і мікропоказниками. Так, М.П. Рубанов стверджує, що розвиток *FinTech* сприяє економічному зростанню прямо – через збільшення валового внутрішнього продукту, утвореного у фінансовому секторі, а також опосередковано – завдяки збільшенню обороту електронної комерції та фінансування реального сектора, зокрема і шляхом створення більш сприятливих умов кредитування малого та середнього бізнесу [4, с. 133–134]. М.І. Діба та Ю.О. Гернего зазначають, що інноваційна природа *FinTech* дає змогу створити підґрунтя для формування синергетичного суспільного ефекту, який створює підґрунтя для збалансованого людського розвитку [5, с. 53–54]. З цієї точки зору становить інтерес дослідження Мухаммада Йорги Пермана, Дональда Крестопера Ланту та Юліанто Сухарто, проведені ще у 2018 р. щодо впливу інновацій на нерівність розподілу доходів у європейських країнах протягом 2003–2014 рр. За його результатами визначено, що загалом впровадження інновацій поглиблює розрив між доходами найбагатших та найбідніших верств населення так само, як і концентрація інновацій в окремих секторах національних економік [6, с. 61], що набуває особливої гостроти за соціального дистанціювання та віддаленої роботи. В умовах пандемії *COVID-19* дослідження трендів розвитку фінансових технологій є фрагментарним, що й обумовлює актуальність вибраної теми.

Метою статі є виявлення панівних тенденцій функціонування фінансових технологій в умовах пандемії *COVID-19*, побудови сценаріїв розвитку ринку *FinTech* у постпандемічний період.

Матеріали та методи. Теоретичним та методологічним підґрунтям для написання статті стали праці вітчизняних та зарубіжних науковців стосовно функціонування ринку *FinTech* та його окремих сегментів, ролі інструментів фінансових технологій під час пандемії *COVID-19* у забезпеченні функціонування глобальної та національних економік. Дослідження проведено із застосуванням методів теоретичного узагальнення, порівняльного аналізу та синтезу, що дало змогу

визначити дефініцію ринку *FinTech* з функціональної та інституційної точок зору, систематизувати сегментацію ринку *FinTech* та запропонувати сценарії його розвитку.

Результати дослідження. Нині на тлі пандемії відбулися кардинальні зміни поведінки споживачів на фінансових ринках, що підштовхнуло оферентів фінансових послуг до цифрової трансформації. За деякими даними, в Європі лише упродовж кількох перших тижнів коронакризи використання *FinTech*-додатків зросло на 72 % [7]. Розвиток глобального ринку *FinTech* в умовах пандемії *COVID-19* різниться за його сегментами. Питанням сутності та сегментації ринку *FinTech* у науковій літературі приділялося недостатньо уваги. Ринок *FinTech* можна розглядати з функціональної та інституційної точок зору. З функціональної точки зору, ринок *FinTech* є сукупністю економічних відносин, що виникають при здійсненні операцій з фінансовими активами на основі застосування інструментів фінансових технологій. З інституційної точки зору, ринок *FinTech* – це сукупність оферентів, що створюють пропозицію фінансових послуг з використанням інструментів фінансових технологій. Сегментація ринку *FinTech* в науковій літературі найповніше розкрита П.М. Рубановим, що поділяє його за видом фінансової послуги; типом суб'єкта – надавача *FinTech*-послуг; видом інноваційної технології, що формує базовий концепт *FinTech*-інновації; фокусним споживчим сегментом [4, с. 52]. Дослідження *Research and market* у 2020 р. здійснювалися на основі сегментації ринку *FinTech* за такими критеріальними ознаками: технологією, послугами, режимом розгортання, заявкою та регіоном [8]. У таблиці представлено систематизацію зазначених підходів із доповненнями і уточненнями авторами існуючих критеріїв сегментації ринку *FinTech* та його видів.

Таблиця

Сегментація ринку *FinTech*

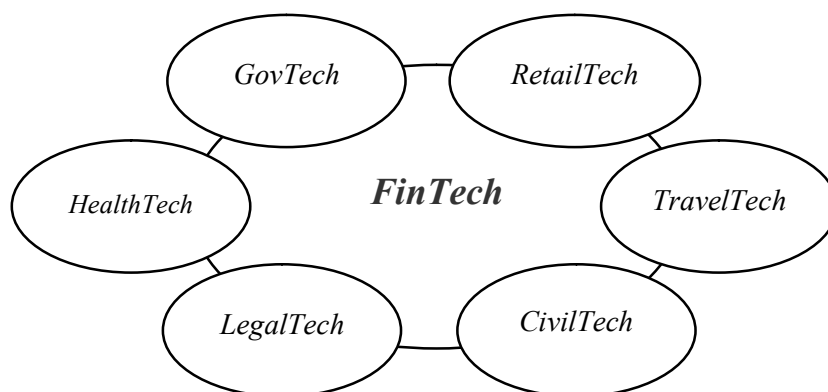
Критерій сегментації	Сегмент ринку
Інструменти <i>FinTech</i>	API Big Data Штучний інтелект Блокчейн Біометрія Криптографія Мобільний доступ Інтернет речей
Вид послуги на фінансовому ринку, що надається на основі інструментів <i>FinTech</i>	Платежі та перекази (<i>PayTech</i>) Банківські послуги (<i>BankingTech</i>) Послуги у сфері особистих фінансів Кредитні послуги (<i>CreditTech</i>) Страховання (<i>InsurTech</i>) Управління активами (<i>WealthTech</i>) Фінансові послуги у сфері нерухомості (<i>PropTech</i>)
Фінансові інструменти	Криптовалюта Цінні папери Платіжні інструменти Фінансові інструменти ринку нерухомості Інші фінансові інструменти ринку <i>FinTech</i>

Закінчення таблиці

Критерій сегментації	Сегмент ринку
Оференти послуг	BigTech компанії FinTech компанії Краудфандингові платформи Банки, необанки Страховики Платіжні оператори Брокерські компанії та інвестиційні фірми Маркетплейси
Споживачі послуг FinTech	Фізичні особи Малі та середні підприємства Великі підприємства Регулятори Фінансові установи Податкові органи Аудитори, бухгалтери
Режим розгортання	Хмара (On-Cloud) Локальні системи розгортання (On-Premis)
Цілі застосування технології	Бізнес-аналітика та звітування Дотримання регулятивних вимог фінансовими установами (RegTech) Нагляд регуляторів за діяльністю на фінансовому ринку (SupTech) Аналіз поведінки клієнтів Віртуальні помічники (чат-боти) Розрахунки за електронною комерцією та трансфери Отримання фінансування Виявлення шахрайства Смарт-контракти Податковий контроль
Регіон	Глобальний ринок FinTech Регіональний ринок FinTech

Джерело: складено авторами на основі [4, с. 52; 8] та власних досліджень.

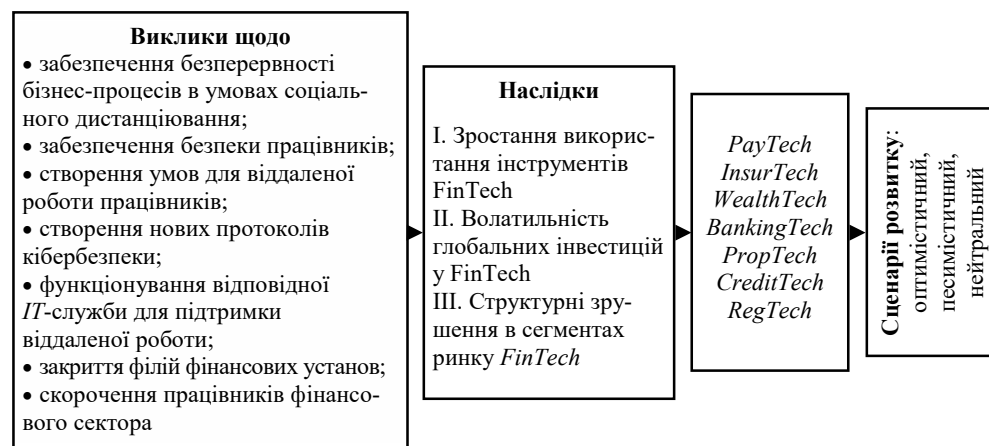
Важливим при сегментації ринку *FinTech* є його співвідношення з іншими секторами економіки, що використовують технологічні інструменти, деякі з яких сформувалися в середовищі *FinTech*, зокрема блокчейн. Нині почали використовувати поняття *EverythingTech* [8], в межах якого, крім *FinTech*, існують *TravelTech*, *GovTech*, *HealthTech*, *CivilTech*, *RetailTech*, *LegalTech*, у функціонуванні яких використовуються певні фінансові інструменти. Наприклад, *RetailTech* та *TravelTech* пов'язані з *PayTech*, *HealthTech* – з *InsurTech*, *GovTech* також містить фінансову складову щодо адміністрування податків, здійснення державних закупівель, виплати пенсій та соціальної допомоги. У зв'язку з цим чіткої межі між ними не існує (співвідношення між *FinTech* та іншими секторами представлено на *рис. 1*). Це пояснюється тим, що всі учасники *EverythingTech* належать до єдиної фінансової екосистеми та в її межах виконують покладені на них функції, що в умовах пандемії *COVID-19* визначає певні трансформації ринку *FinTech*.

Рис. 1. Співвідношення між *FinTech* та іншими секторами *EverythingTech*

Джерело: складено авторами.

Пандемія *COVID-19* спричинила для ринку *FinTech* ряд викликів, що обумовили волатильність глобальних інвестицій у *FinTech* протягом 2020 р., зростання активності використання інструментів фінансових інструментів його учасниками та структурні зрушення в сегментах ринку (рис. 2).

Рис. 2. Виклики та наслідки пандемії *COVID-19* для ринку *FinTech*

Джерело: складено авторами.

У I кв. 2020 р. обсяг глобальних *FinTech* інвестицій був фактично на рівні аналогічного періоду 2019 р. Однак за результатами II кв. 2020 р. відбулося їх зменшення на 36 % порівняно з 2019 р. І лише в IV кв. 2020 р. почалося зростання глобальних *FinTech* інвестицій до 4.3 млрд дол. США, хоча їх обсяг не досяг обсягу I кв. – 4.6 млрд дол. США [10]. Одним із чинників впливу на зацікавленість *FinTech*-сектором стало зростання активності використання інструментів фінансових технологій усіма гравцями фінансового ринку на тлі

пандемічних обмежень. Зокрема, глобальні інвестиції у 2020 р. в *InsurTech* становили 7.12 млрд дол. США (6.35 млрд дол. США у 2019 р.) [11], *WealthTech* – 3.7 млрд дол. США (2.4 млрд дол. США у 2019 р.) [12].

У перші місяці пандемії спостерігалось безпрецедентне зростання платіжного сегмента *FinTech* на тлі пришвидшення темпів розвитку е-комерції, збільшення використання мобільних додатків. Хоча 2020 р. внаслідок пандемії *COVID-19* глобальні роздрібні продажі зменшилися на 5.7 %, глобальні продажі *Amazon* зросли на 26 % у I кв. та на 40 % у II кв., а витрати на е-комерцію в США зросли з 11.8 % та 16.1 % відповідно [13].

У США на тлі падіння роздрібною торгівлі за лютий-квітень 2020 р. на 7.7 % порівняно з аналогічним періодом 2019 р. зросли продажі через Інтернет на 16 % [14]. В ЄС роздрібний продаж за допомогою поштових служб або через Інтернет у квітні 2020 р. зріс на 30 % порівняно з квітнем 2019 р. на тлі зменшення роздрібного товарообороту на 17.9 %. Водночас по всьому світі спостерігалось зростання частки е-комерції у загальному обсягу роздрібною торгівлі. Так, у США цей показник збільшився з 9.6 % у I кв. 2018 р. до 11.8 % у I кв. 2020 р., а у I кв. порівняно із II кв. 2020 р. зріс до 16.1 %. У Великобританії частка електронної комерції у роздрібною торгівлі за II кв. порівняно з I кв. 2020 р. становила 31.3 % на тлі попереднього дворічного зростання з 17.3 % у I кв. 2018 р. до 20.3 % у I кв. 2020 р. У Китаї частка роздрібною торгівлі через Інтернет у загальному обсягу роздрібних продажів зросла до 24.6 % із 19.4 % у серпні 2019 р. [14]. При цьому спостерігається більший приріст переходу у купівлю товарів через Інтернет людей похилого віку [14]. Опитування *Frost&Sullivan*, проведене у червні 2020 р., виявило, що 54 % споживачів у Таїланді, 57 % споживачів у Сінгапурі та 68 % споживачів у Малайзії робили покупки в Інтернеті частіше, ніж до пандемії [15].

Поряд зі збільшенням рівня зайнятості на платформах електронної комерції, все частіше використовується послуга цифрових платежів. Водночас після пом'якшення обмежувальних заходів використання готівки почало дещо відновлюватися [16]. Проте сумнівним є повне повернення використання готівки на позиції допандемічного періоду, оскільки, зокрема, у Великобританії 30 % споживачів відкрили нові рахунки під час пандемії, а 75 % клієнтів продовжували практику цифрового банкінгу.

Проведене *Mastercard Impact Study* дослідження виявило, що 46 % споживачів планують продовжувати використовувати безконтактні методи оплати після пандемії. Крім того, в деяких країнах спостерігається швидке прийняття послуг "купуй зараз, плати пізніше" (*BNPL*). Послуги *BNPL*, які часто рекламуються із "нульовим відсотком", дають змогу користувачам здійснювати платежі періодично за розкладом [17]. Ситуація на ринку платіжних послуг у 2020 р. свідчить, що подальшого розвитку набудуть мобільні платежі та платежі за допомогою додатків *FinTech* та стартапи, що дають змогу продавцям реалізовувати товари через різні канали, зокрема, через соціальні мережі [18].

Соціальне дистанціювання створює для багатьох банків підґрунтя для розширення клієнтських баз. Це зменшує вартість залучення нових клієнтів для банків. Так, якщо цей показник за рахунок цифрового клієнта становить 77 дол. США, то для рахунку нецифрового клієнта – 138 дол. США [19]. Водночас пандемія показала доволі високий рівень довіри клієнтів до своїх банків, 56 % клієнтів відкрили нові рахунки у поточній фінансовій установі [18].

COVID-19 виявив ще одну специфічну рису поведінки споживачів платіжних послуг, які для транзакцій віддають перевагу *FinTech*-компаніям, а для ведення зарплатних карток – банкам, що є значною конкурентною перевагою останніх [20]. Клієнти дедалі більше цікавляться розрахунками без можливості використання позик через невизначеність щодо отримання доходів в умовах застосування карантинних обмежень та бажання більше контролювати свої витрати. Це підтверджує більшість опитаних наприкінці 2020 р. споживачів в Європі [21].

COVID-19 пришвидшив диджиталізацію банківської діяльності на тлі скорочення кількості філій. Цифровий банкінг передбачає оцифрування (на основі застосування інструментів *FinTech*) надання банківських послуг; певної діяльності споживачів банківських послуг; здійснення банківських операцій [22, с. 93]. Так, лише в Європі обмеження обумовили зростання цифрового банкінгу на 10–20 % протягом одного місяця, що за звичайних умов зайняло б 2–3 роки [19]. Протягом 2020 р. у більшості європейських банків відкриття рахунків через Інтернет зросло більш ніж удвічі на тлі того, що 79 % клієнтів акцентують увагу на тому, що ширший спектр пропозиції цифрових послуг є для них перевагою при виборі банку [19]. Пандемія також сприяла підвищенню зацікавленості відкритим банкінгом з боку бізнесу. Так, за даними Організації з впровадження відкритого банкінгу (*Open Banking Implementation Entity – OBIE*) у грудні 2020 р., 50 % малого бізнесу у Великобританії користуються послугами, що пропонуються постачальниками послуг з відкритого банкінгу [23].

Пандемія посилила конкуренцію для традиційних фінансових посередників з боку *BigTech*-компаній, зокрема, *Alibaba*, *Apple*, *Amazon*, *Google*, *Facebook*, *Tencent*, яка започаткована ще кризою 2008 р. На початку пандемії (кінець лютого – початок березня 2020 р.) ціни акцій *Google*, *Amazon*, *Facebook*, *Apple* і *Microsoft* впали майже так само, як і решта фондового ринку. Проте цей показник швидко відновився у травні 2020 р. до своїх значень на початок року внаслідок зміни моделей споживання домогосподарств під час пандемічних обмежень. І вже у червні 2020 р. ціна акцій, наприклад, *Amazon* приблизно на 40 % більше, ніж у січні [24]. Недостатня персоналізація і вузький асортимент послуг традиційних банків, їх слабка інтеграція з платформами та програмами, що є популярними у споживачів, обумовили зацікавленість споживачів послугами від нетрадиційних оферентів

фінансових послуг. Це спричинило розширення фінансових послуг, що надаються компаніями *BigTech*. Нині *BigTechs* надають платіжні, кредитні, страхові послуги, послуги з управління активами. Основними чинниками, що сприяли переходу клієнтів фінансових установ до нетрадиційних гравців, стали дешевизна послуг (70 %), простота їх використання (68 %) та швидкість їх отримання [25]. Зростання фінансових активів *BigTechs* із 67 млрд дол. США в 2007 р. до 740 млрд дол. США в 2019 р. стало підґрунтям для поглинання ними інших технологічних компаній та проникнення на інші ринки, зокрема, фінансовий. Так, *Facebook* придбав частку індійської цифрової платформи *Reliance Jio*; *Amazon* – самокеровану автомобільну компанію *Zoox*, плануючи запустити нову послугу таксі з самокеруванням; *Microsoft* придбала компанію з кібербезпеки *CyberX*; *Apple* – стартапи *AI-smartman Xnor.ai* та *Voysis*, що розробляють програмне забезпечення для розпізнавання мови та функціонування цифрового асистента; європейська платформа доставки їжі *Just Eat Takeaway* – американську компанію *GrubHub* [26].

Упродовж січня-травня 2020 р. такі технічні гіганти, як *Alphabet*, *Amazon*, *Apple*, *Facebook* та *Microsoft* здійснили 19 придбань, що стало найбільшим показником із 2016 р. [26]. Це зміцнює позиції компаній *BigTech* у сферах автоматизації, доставки їжі, цифрових послуг та *FinTech*, тобто сферах, які мають потенціал до зростання як під час, так і після пандемії. Вже у жовтні 2020 р. ринкова капіталізація *Apple*, *Microsoft*, *Amazon* і *Alphabet* перевищила 1 трлн дол. США для кожної з компаній [27].

На тлі посилення позицій *BigTechs* на ринку фінансових послуг традиційні фінансові посередники активізували застосування інструментів *FinTech*, що може стати чинником стримування процесів монополізації.

Цифрова міграція, створюючи нові можливості для розвитку фінансового сектора, обумовлює і збільшення кіберризиків. Так, за деякими даними, рівень шахрайства в інтернет-мережах збільшився на 60 % на тлі зростання на 5.5 % обсягу операцій, на які спрямовано шахрайські дії, порівняно із шістьма місяцями, що передували пандемії [18]. Нині 85 % фінансових установ зіштовхуються з шахрайством при відкритті рахунків [28].

Найбільша кількість шахрайства в Інтернеті спостерігається у країнах Азії, США та Великобританії [29], що може підірвати довіру споживачів до електронної комерції та безконтактних платіжних послуг. Це вимагає від продавців впровадження інноваційних технологій для запобігання шахрайству та захисту даних покупців. Банки та платіжні оператори почали усвідомлювати, що особисті дані клієнтів є їх корпоративною цінністю, отже, вони мають створити належні умови для володіння та контролю за ними для споживачів на тлі ефективного застосування таких інструментів протидії кіберризикам як штучний інтелект, біометрія, зокрема і поведінкова.

У результаті впливу на фінансовий сектор впроваджених карантинних обмежень та соціального дистанціювання урядами в період пандемії *COVID-19* варто розглянути три сценарії розвитку для *FinTech* у майбутньому: оптимістичний, песимістичний та нейтральний.

При реалізації *оптимістичного сценарію* пандемія спричинить активізацію формування фінансових екосистем, підґрунтям яких є використання інструментів фінансових технологій [30, с. 94–95]. На користь цього свідчить дослідження *Mckinsey*, яке виявило, що до 2025 р. екосистеми принесуть дохід у розмірі 60 трлн дол. США [31]. Унаслідок цього відбудеться трансформація бізнес-процесів оферентів фінансових послуг та їх взаємодії з клієнтами. Водночас фінансові екосистеми сприятимуть розвитку малого та середнього бізнесу, який отримав підтримку в період пандемії від *FinTech* компаній в частині фінансування та пільгових пропозицій фінансових послуг. Значну роль у фінансових екосистемах відіграватимуть засоби протидії шахрайству. Зросте застосування біометрії при наданні фінансових послуг. Так, за прогнозами *Juniper Research*, у 2021 р. біометрію будуть використовувати при здійсненні понад 18 млрд транзакцій загальним обсягом більше 210 млрд дол. США [32]. Мінливість регуляторного ландшафту обумовить подальший бурхливий розвиток *RegTech*. Пандемія активізує державно-приватне партнерство, підґрунтям якого стане *FinTech*. Так, карантинні обмеження та соціальне дистанціювання посилює державно-приватне партнерство в Африці. Зокрема, в Того за два тижні розподілено фінансову допомогу 0.5 млн людей за допомогою мобільних телефонів; *The Banque Centrale des États de l'Afrique de l'Ouest* розпочав переказ грошей через цифрові платформи [33]. Філіппінська інтернет-платіжна платформа *Paymaya* надала можливість здійснювати пожертви для підтримки постраждалих від пандемії, зокрема, через Філіппінський Червоний Хрест [34].

У межах реалізації *песимістичного сценарію* може відбутися монополізація ринку *BigTech* компаніями на тлі скорочення зайнятих на фінансовому ринку. Водночас спостерігатиметься надмірне зростання частки децентралізованих фінансів (*DeFi*), що функціонують без участі традиційних фінансових посередників на основі смарт-контрактів. Існує ймовірність зростання частки криптовалют, що використовуються для розрахунків та інвестування. Цей прогноз підкріплюється зростанням курсу біткоїна та підвищенням зацікавленості ним інституційних інвесторів. Відсутність ефективного регулювання *DeFi* та захисту прав споживачів вплине на активізацію кіберзлочинців.

Нейтральний сценарій передбачає, що пандемія посилить здатність ринку протистояти різноманітним викликам та загрозам. У постпандемічний період поглибитиметься співробітництво між традиційними фінансовими посередниками та *FinTech*-компаніями, активізується розробка антимонопольного законодавства, що обмежуватиме вплив

BigTech на національні та глобальну економіки. *FinTech* може стати потужним інструментом підтримки малих підприємств, що під час пандемії зазнали негативного впливу. Це може здійснюватися шляхом фінансування через краудфандингові платформи. Таким чином, фінансові технології стануть ключовим чинником впливу на формування нового інституційного середовища із помірною конкуренцією між традиційними фінансовими установами, *FinTech* та *BigTech* компаніями.

Висновки. Пандемія *COVID-19* посилила залежність споживачів фінансових послуг від технологій, створивши потужне підґрунтя для формування фінансових екосистем. Ринок *FinTech* можна сегментувати залежно від інструментів *FinTech*; виду послуги на фінансовому ринку, що надається на основі інструментів *FinTech*; фінансових інструментів; оферента фінансових послуг; за споживачами послуг *FinTech*; режиму розгортання; цілей застосування технології. Пандемія обумовила виклики для фінансового сектора щодо забезпечення безперервності бізнес-процесів в умовах соціального дистанціювання; забезпечення безпеки працівників; створення умов для віддаленої роботи працівників, нових протоколів кібербезпеки; функціонування відповідної IT-служби для підтримки віддаленої роботи; закриття філій фінансових установ; скорочення працівників фінансового сектора.

Пандемія активізувала інноваційні стратегії розвитку традиційних фінансових посередників та використання ними інструментів *FinTech* у бізнес-процесах на тлі модернізації технологічної інфраструктури компаній. Внаслідок застосування карантинних обмежень відбулося скорочення робочих місць у фінансовому секторі на тлі посилення диджиталізації діяльності традиційних фінансових посередників, активізувалося регулювання діяльності компаній *BigTech*, посилилося державно-приватне партнерство між *FinTech* та державними інститутами.

На початку пандемії ускладнився доступ *FinTech*-компаній до фінансування, проте за результатами 2020 р. як окремі сегменти *FinTech*, так і вся галузь показали зростання глобальних інвестицій. У результаті впровадження обмежень урядами в період пандемії може реалізуватися один із запропонованих сценаріїв розвитку для *FinTech* у майбутньому: оптимістичний, песимістичний або нейтральний.

Подальші наукові розвідки можуть відбуватися в напрямі впливу пандемії на функціонування окремих сегментів ринку *FinTech*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мазаракі А. А., Волосович С. В. *FinTech*: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 308 с.
2. Музика-Стефанчук О. Цифрова економіка та нові фінансові технології. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2019. № 2. С. 65-70. URL: <http://uran.inprojournal.org/article/viewFile/167302/166879>.

3. Бухарін Г. О. Фінтех як об'єкт нормативно-правового регулювання: теоретико-методологічний аспект: дис. ... канд. юрид. наук. 2020. 224 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/07_2020/Bukharin.pdf.
4. Рубанов П. М. FINTECH інновації як детермінанти розвитку національної економіки: дис. ... д-ра екон. наук зі спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством; 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Суми. 2020. 408 с.
5. Диба М. І., Гернего Ю. О. Потенціал та соціально-економічні наслідки розвитку FinTech в Україні. NEW ECONOMICS: матеріали Міжнар. наук. форуму "NEW ECONOMICS – 2019" (м. Київ, 14-15 листоп. 2019 р.). у 2-х т. Т. 1; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. С. 51-56.
6. Muhammad Yorga Permana, Donald Crestofel Lantu and Yulianto Suharto. The effect of innovation and technological specialization on income inequality. *Problems and Perspectives in Management*. 2018. №16(4). P. 51-63.
7. Фісун І. Коронакриза як рушійна сила, або Як COVID-19 змінить Fintech. URL: <https://blog.liga.net/user/ifisun/article/koronakriza-yak-rushiyna-sila-abo-yak-COVID-19-zminit-fintech>.
8. Global Fintech Market, by Technology (API; AI; Blockchain; Distributed Computing, Others), by Service (Payment; Fund Transfer; Personal Finance; Loans; Insurance; Others), by Application (Banking; Insurance; & Others), by Region, Competition, Forecast & Opportunities, 2025 (Researchandmarkets). URL: https://www.researchandmarkets.com/reports/5031390/global-fintech-market-by-technology-api-ai?utm_source=dynamic&utm_medium=CI&utm_code=93v78s&utm_campaign=1401741+-+FinTech+Industry+Report+2020-2025+-+Trends%2c+Developments+and+Growth+Deviations+Arising+from+the+COVID-19+Pandemic&utm_exec=joca220cid.
9. Haase Stefan. FinTech? HealthTech? RetailTech? A guide to make sense of EverythingTech. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/fintech-healthtech-retailtech-guide-make-sense-stefan-haase>.
10. Global FinTech Investments. September 17, 2020. URL: <https://rabofrontierventures.com/global-fintech-investments>.
11. Chatenay Victor. Global insurtech funding reached \$7.12 billion across 377 deals, the most in any year to date. URL: <https://www.businessinsider.com/global-insurtech-funding-reached-record-high-in-2020-2021-2?IR=T>.
12. Casperson Nicole. Wealthtech funding hits record \$3.7 billion in 2020. URL: <https://www.investmentnews.com/wealthtech-funding-hits-record-3-7b-in-2020-201592>.
13. Olivia De Beukelaer. B2B e-commerce and COVID-19: The challenges, solutions and opportunities (March 20, 2020). URL: <https://www.sana-commerce.com/blog/b2b-e-commerce-COVID-19-challenges-opportunities>.
14. OECD, 2020. E-COMMERCE IN THE TIMES OF COVID-19. 7 October 2020. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=137_137212-t0fjgnerdb&title=E-commerce-in-the-time-of-COVID-19.
15. Siska Melinda. How countries transform into cashless societies in the aftermath of the COVID-19 crisis. URL: <https://thepayers.com/expert-opinion/how-countries-transform-into-cashless-societies-in-the-aftermath-of-the-COVID-19-crisis--1246396>.
16. Will coronavirus accelerate the move towards a cashless economy? URL: <https://www.coronavirusandtheeconomy.com/question/will-coronavirus-accelerate-move-towards-cashless-economy>.

17. How countries transform into cashless societies in the aftermath of the COVID-19 crisis. URL: <https://thepayers.com/expert-opinion/how-countries-transform-into-cashless-societies-in-the-aftermath-of-the-COVID-19-crisis--1246396>.
18. COVID-19 to increase fraud rates by 60%, Feedzai's financial crime report finds. URL: https://thepayers.com/expert-opinion/major-acquisitions-in-the-payments-industry-2020-retrospective-part-i--1247102?utm_campaign=20210208-automatic-newsletter&utm_medium=email&utm_source=newsletter&utm_content=&utm_source=newsletter&utm_medium=Email&utm_term=&utm_content=&utm_campaign=.
19. Gemma Staite. New customer acquisition: How to manage fraud risk in an age of digital migration. URL: <https://thepayers.com/thought-leader-insights/new-customer-acquisition-how-to-manage-fraud-risk-in-an-age-of-digital-migration--1245495>.
20. Global Fintech Evolution (2020). URL: <https://www.researchandmarkets.com/reports/5185182/global-fintech-evolution-2020-report#relb0-5031390>.
21. Knowledge bites: trends shaping merchant payment ecosystem in 2021. URL: <https://thepayers.com/expert-opinion/knowledge-bites-trends-shaping-merchant-payment-ecosystem-in-2021--1247076>.
22. Melnychenko S., Volosovych S., Baraniuk Yu. Dominant ideas of financial technologies in digital banking. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. Vol. 6. No. 1. P. 92-99.
23. Beam, Nuapay to enable Open Banking payments for WooCommerce. URL: https://thepayers.com/online-payments/beam-nuapay-to-enable-open-banking-payments-for-woocommerce--1246929?utm_campaign=20210128-automatic-newsletter&utm_medium=email&utm_source=newsletter&utm_content=&utm_source=newsletter&utm_medium=Email&utm_term=&utm_content=&utm_campaign=.
24. Carlo Reggiani, Leonardo Madio and Andrea Mantovani. How have Big Tech and other digital platforms fared in the crisis? URL: <https://www.coronavirusandtheeconomy.com/question/how-have-big-tech-and-other-digital-platforms-fared-crisis>.
25. Banks Still Falling Short in Improving Customer Experience: World Fintech Report 2020 (Fintechnews Switzerland April 27, 2020). URL: <https://fintechnews.ch/fintech/banks-still-falling-short-in-improving-customer-experience-world-fintech-report-2020/34747>.
26. Big Tech to shop for Covid-hit competitors in next 5 years. URL: https://www.business-standard.com/article/international/big-tech-to-shop-for-covid-hit-competitors-in-next-5-years-report-120121400732_1.html.
27. Rodrigo Fernandez, Ilke Adriaans. COVID-19 pandemic accelerates the monopoly position of Big Tech companies. URL: <https://www.somo.nl/COVID-19-pandemic-accelerates-the-monopoly-position-of-big-tech-companies>.
28. Four ways analysing digital behaviour can improve account opening fraud detection. URL: <https://thepayers.com/expert-opinion/four-ways-analysing-digital-behaviour-can-improve-account-opening-fraud-detection--1245113>.
29. Ecommerce and COVID-19 – the good, the bad, and the ugly. URL: https://thepayers.com/interviews/ecommerce-and-COVID-19-the-good-the-bad-and-the-ugly--1247083?utm_campaign=20210205-automatic-newsletter&utm_medium=email&utm_source=newsletter&utm_content=&utm_source=newsletter&utm_medium=Email&utm_term=&utm_content=&utm_campaign=.

30. Volosovych S., Baraniuk Y. Blockchain technology in the financial ecosystem. *HERALD OF KNUTE*. 2019. № 6. P. 93-104.
31. Competing in a world of sectors without borders. 2017. 12 July. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-analytics/our-insights/competing-in-a-world-of-sectors-without-borders>.
32. WHAT'S NEXT? PAYMENT TRENDS IN 2021. URL: <https://www.financederivative.com/whats-next-payment-trends-in-2021>.
33. Ranine Awwad. COVID-19 accelerates Fintech developments in Africa. Ranine Awwad. Published 8 months ago on Tuesday, 2020. 30 June. URL: <https://www.insidetelecom.com/COVID-19-accelerates-fintech-developments-in-africa>.
34. PayMaya leads the way to a 'Cashless Philippines' in 2020 and beyond. URL: <https://business.inquirer.net/315176/paymaya-leads-the-way-to-a-cashless-philippines-in-2020-and-beyond#ixzz6mjwtysnkV>.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2021.

Mazaraki A., Volosovych S. Dominants of the FinTech market in the context of the COVID-19 pandemic.

Background. The COVID-19 pandemic has caused problems in many areas of human life and forced individuals to change their habits to which the business is trying to adapt quickly. The financial services market is no exception, where the consumers have significantly limited or even completely closed access to physical institutions of financial service offerors, thereby a variety of FinTech tools are increasingly used in customer service.

Analysis of recent researches and publications. The problems of the FinTech market in the context of the pandemic are studied not only by the scientists but also by the practitioners. However, the issue of institutional transformations of the FinTech market in the context of the COVID-19 pandemic needs further solution despite the high level of existing theoretical researches.

The **aim** of the article is to identify the prevailing trends in functioning of financial technologies in the context of the COVID-19 pandemic, to build scenarios for the development of the FinTech market in the post-pandemic period.

Materials and methods. The theoretical and methodological basis of the article includes the works of domestic and foreign scientists devoted to functioning of the FinTech market, the role of financial technology instruments during the COVID-19 pandemic in ensuring functioning of global and national economies. Methods of theoretical generalization, comparative analysis and synthesis were used in this research.

Results. The FinTech market may be considered from functional and institutional points of view. FinTech is a complex concept, with a specific institutional environment which is formed within it, the internal components of which are FinTech tools, and the external are the various areas that combine these tools into a financial ecosystem. There is no clear distinction between FinTech and other sectors of EverythingTech, as all members of EverythingTech belong to a single financial ecosystem and perform their functions within it. The FinTech market may be segmented according to FinTech tools; the type of service in the financial market provided on the basis of FinTech tools; financial instruments; financial services offeror; consumers of FinTech services; deployment regime; aims of technologies application. The pandemic specified challenges for the financial sector to ensure business continuity in the context of social distancing; ensuring the safety of employees; creating conditions for remote work of employees; creating of new cyber security protocols; functioning of the relevant IT service for remote work support; closure of financial institutions branches; reduction of financial sector employees. At the beginning of the pandemic, FinTech companies' access to financing became more difficult, but according to the results in 2020,

both individual segments of FinTech and the entire industry showed an increase in global investment. As a result of the application of quarantine restrictions, the digitalization of traditional financial intermediaries intensified, the regulation of BigTech companies was stimulated and public-private partnerships between FinTech and state institutions were intensified.

Conclusion. The COVID-19 pandemic increased the financial services consumers' dependence on technologies and created a strong basis for the formation of financial ecosystems. The pandemic intensified innovative strategies for the development of traditional financial intermediaries and their use of FinTech tools in business processes against the background of modernization of companies' technological infrastructure. We offered optimistic, pessimistic and neutral scenarios of FinTech development. One of them may be realized in the future as a result of the introduction of governments' restrictions during the pandemic.

Keywords: financial technologies, financial ecosystem, FinTech market, COVID-19 pandemic.

REFERENCES

1. Mazaraki, A. A., & Volosovych, S. V. (2019). *FinTech*. Kyiv: Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t [in Ukrainian].
2. Muzyka-Stefanchuk, O. (2019). Cyfrova ekonomika ta novi finansovi tehnologii'. Teorija i praktyka intelektual'noi' vlasnosti [Digital economy and new financial technologies. Theory and practice of intellectual property], 2, 65-70. Retrieved from <http://uran.inprojournal.org/article/viewFile/167302/166879> [in Ukrainian].
3. Buharin, G. O. (2020). Finteh jak ob'jekt normatyvno-pravovogo reguljuvannja: teoretyko-metodologichnyj aspekt [Fintech as the object of legal regulation: theoretical and methodological aspect]. *Candidate's thesis*. Retrieved from http://phd.znu.edu.ua/page/dis/07_2020/Bukharin.pdf [in Ukrainian].
4. Rubanov, P. M. (2020). FINTECH innovacii' jak determinanty rozvytku nacional'noi' ekonomiky [FINTECH innovations as determinants of national economy development]. *Doctor's thesis*. Sumy [in Ukrainian].
5. Dyba, M. I., & Gernego, Ju. O. (2019). Potencial ta social'no-ekonomichni naslidky rozvytku FinTech v Ukrai'ni. NEW ECONOMICS: materialy Mizhnar. nauk. forumu "NEW ECONOMICS – 2019" (Kyiv, 14-15 lystop. 2019 r.) [Potential and socio-economic results of FinTech development in Ukraine NEW ECONOMICS: materials of the International economic forum "NEW ECONOMICS – 2019" (Kyiv, November 14-15, 2019)]. u 2-h t. T. 1; NAN Ukrai'ny, In-t ekonomiky prom-sti. Kyiv, 51-56 [in Ukrainian].
6. Muhammad Yorga, Permana, Donald Crestofel, Lantu and Yulianto, Suharto (2018). The effect of innovation and technological specialization on income inequality. *Problems and Perspectives in Management*, 16(4), 51-63 [in English].
7. Fisun, I. Koronakryza jak rushijna syla, abo Jak COVID-19 zminyt' Fintech. *blog.liga.net*. Retrieved from <https://blog.liga.net/user/ifisun/article/koronakryza-yak-rushijna-sila-abo-yak-COVID-19-zminyt-fintech> [in Ukrainian].
8. Global Fintech Market, by Technology (API; AI; Blockchain; Distributed Computing, Others), by Service (Payment; Fund Transfer; Personal Finance; Loans; Insurance; Others), by Application (Banking; Insurance; & Others), by Region, Competition, Forecast & Opportunities, 2025 (Researchandmarkets). Retrieved from https://www.researchandmarkets.com/reports/5031390/global-fintech-market-by-technology-api-ai?utm_source=dynamic&utm_medium=CI&utm_code=93v78s&utm_campaign=1401741+-+FinTech+Industry+Report+2020-2025+-+Trends%2c+Developments+and+Growth+Deviations+Arising+from+the+COVID-19+Pandemic&utm_exec=joca220cid [in English].
9. Haase, Stefan. FinTech? HealthTech? RetailTech? A guide to make sense of EverythingTech. *www.linkedin.com*. Retrieved from <https://www.linkedin.com/pulse/fintech-healthtech-retailtech-guide-make-sense-stefan-haase> [in English].

10. Global FinTech Investments (2020). September 17. Retrieved from <https://rabofrontierventures.com/global-fintech-investments> [in English].
11. Chatenay, Victor. Global insurtech funding reached \$7.12 billion across 377 deals, the most in any year to date. *www.businessinsider.com*. Retrieved from <https://www.businessinsider.com/global-insurtech-funding-reached-record-high-in-2020-2021-2?IR=T> [in English].
12. Casperson, Nicole (2020). Wealthtech funding hits record \$3.7 billion in 2020. Retrieved from <https://www.investmentnews.com/wealthtech-funding-hits-record-3-7b-in-2020-201592> [in English].
13. Olivia, De Beukelaer (2020). B2B e-commerce and COVID-19: The challenges, solutions and opportunities, march 20. Retrieved from <https://www.sana-commerce.com/blog/b2b-e-commerce-COVID-19-challenges-opportunities> [in English].
14. OECD, 2020. E-COMMERCE IN THE TIMES OF COVID-19. 7 October 2020. Retrieved from https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=137_137212-t0fjgnerdb&title=E-commerce-in-the-time-of-COVID-19 [in English].
15. Siska, Melinda. How countries transform into cashless societies in the aftermath of the COVID-19 crisis. *thepaypers.com*. Retrieved from <https://thepaypers.com/expert-opinion/how-countries-transform-into-cashless-societies-in-the-aftermath-of-the-COVID-19-crisis--1246396> [in English].
16. Will coronavirus accelerate the move towards a cashless economy? *www.coronavirusandtheeconomy.com*. Retrieved from <https://www.coronavirusandtheeconomy.com/question/will-coronavirus-accelerate-move-towards-cashless-economy> [in English].
17. How countries transform into cashless societies in the aftermath of the COVID-19 crisis. *thepaypers.com*. Retrieved from <https://thepaypers.com/expert-opinion/how-countries-transform-into-cashless-societies-in-the-aftermath-of-the-COVID-19-crisis--1246396> [in English].
18. COVID-19 to increase fraud rates by 60%, Feedzai's financial crime report finds. *thepaypers.com*. Retrieved from https://thepaypers.com/expert-opinion/major-acquisitions-in-the-payments-industry-2020-retrospective-part-i--1247102?utm_campaign=20210208-automatic-newsletter&utm_medium=email&utm_source=newsletter&utm_content=&utm_source=newsletter&utm_medium=Email&utm_term=&utm_content=&utm_campaign= [in English].
19. Gemma, Staite. New customer acquisition: How to manage fraud risk in an age of digital migration. *thepaypers.com*. Retrieved from <https://thepaypers.com/thought-leader-insights/new-customer-acquisition-how-to-manage-fraud-risk-in-an-age-of-digital-migration--1245495> [in English].
20. Global Fintech Evolution (2020). Retrieved from <https://www.researchandmarkets.com/reports/5185182/global-fintech-evolution-2020-report#relb0-5031390> [in English].
21. Knowledge bites: trends shaping merchant payment ecosystem in 2021. Retrieved from <https://thepaypers.com/expert-opinion/knowledge-bites-trends-shaping-merchant-payment-ecosystem-in-2021--1247076> [in English].
22. Melnychenko, S., Volosovych, S., & Baraniuk, Yu. (2020). Dominant ideas of financial technologies in digital banking. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 6, 1, 92-99 [in English].
23. Beam, Nuapay to enable Open Banking payments for WooCommerce. *thepaypers.com*. Retrieved from https://thepaypers.com/online-payments/beam-nuapay-to-enable-open-banking-payments-for-woocommerce--1246929?utm_campaign=20210128-automatic-newsletter&utm_medium=email&utm_source=newsletter&utm_content=&utm_source=newsletter&utm_medium=Email&utm_term=&utm_content=&utm_campaign= [in English].
24. Carlo, Reggiani, Leonardo, Madio and Andrea, Mantovani. How have Big Tech and other digital platforms fared in the crisis? *www.coronavirusandtheeconomy.com*. Retrieved from <https://www.coronavirusandtheeconomy.com/question/how-have-big-tech-and-other-digital-platforms-fared-crisis> [in English].

25. Banks Still Falling Short in Improving Customer Experience: World Fintech Report (2020). (Fintechnews Switzerland April 27, 2020). Retrieved from <https://fintechnews.ch/fintech/banks-still-falling-short-in-improving-customer-experience-world-fintech-report-2020/34747> [in English].
26. Big Tech to shop for Covid-hit competitors in next 5 years. *www.business-standard.com*. Retrieved from [//www.business-standard.com/article/international/big-tech-to-shop-for-covid-hit-competitors-in-next-5-years-report-120121400732_1.html](https://www.business-standard.com/article/international/big-tech-to-shop-for-covid-hit-competitors-in-next-5-years-report-120121400732_1.html) [in English].
27. Rodrigo, Fernandez, & Ilke, Adriaans. COVID-19 pandemic accelerates the monopoly position of Big Tech companies. *www.somo.nl*. Retrieved from <https://www.somo.nl/COVID-19-pandemic-accelerates-the-monopoly-position-of-big-tech-companies> [in English].
28. Four ways analysing digital behaviour can improve account opening fraud detection. *thepayers.com/expert-opinion*. Retrieved from <https://thepayers.com/expert-opinion/four-ways-analysing-digital-behaviour-can-improve-account-opening-fraud-detection--1245113> [in English].
29. Ecommerce and COVID-19 – the good, the bad, and the ugly. *thepayers.com*. Retrieved from https://thepayers.com/interviews/ecommerce-and-COVID-19-the-good-the-bad-and-the-ugly--1247083?utm_campaign=20210205-automatic-newsletter&utm_medium=email&utm_source=newsletter&utm_content=&utm_source=newsletter&utm_medium=Email&utm_term=&utm_content=&utm_campaign= [in English].
30. Volosovych, S., & Baraniuk, Y. (2019). Blockchain technology in the financial ecosystem. *HERALD OF KNUTE*, 6, 93-104 [in English].
31. Competing in a world of sectors without borders (2017). 12 July. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-analytics/our-insights/competing-in-a-world-of-sectors-without-borders> [in English].
32. WHAT'S NEXT? PAYMENT TRENDS IN 2021. Retrieved from <https://www.financederivative.com/whats-next-payment-trends-in-2021> [in English].
33. Ranine, Awwad (2020). COVID-19 accelerates Fintech developments in Africa. Ranine Awwad. Published 8 months ago on Tuesday, 30 June. Retrieved from <https://www.insidetelecom.com/COVID-19-accelerates-fintech-developments-in-africa> [in English].
34. PayMaya leads the way to a 'Cashless Philippines' in 2020 and beyond. Retrieved from <https://business.inquirer.net/315176/paymaya-leads-the-way-to-a-cashless-philippines-in-2020-and-beyond#ixzz6mjwysnkV> [in English].

УДК 339.92(477)

JEL Classification: F02

DOI: [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021\(136\)02](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021(136)02)

ОНИЩЕНКО Володимир,

д. е. н., професор, професор кафедри світової економіки
Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

E-mail: v.onyshchenko@knute.edu.ua

ORCID: 0000-0003-0513-705X

УКРАЇНА У КОНТЕКСТІ ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ*

Визначено, що гео економічні процеси генеруються трьома центрами світової економіки та політики – США, ЄС, Китай. Розглянуто основні напрями формування міжнародної економічної політики США та ЄС у контексті врахування значного посилення глобальних амбіцій Китаю, а також деструктивних дій Росії. Оцінено взаємозв'язок між гео економічними викликами та внутрішніми економічними проблемами України, виокремлено напрями розвитку її міжнародної та національної економічної політики.

Ключові слова: центри глобальної економіки, гео економічні виклики, економічний розвиток України.

Постановка проблеми. Наразі можна констатувати факт формування нового світового порядку навколо трьох центрів – США, Китаю та ЄС. Україна повинна розуміти проблеми, що супроводжують переформатування світової економіки й політики та враховувати їх у своїй не тільки міжнародній, але й внутрішній політиці, зокрема економічній. К. Шваб справедливо зазначає, що "ми повинні припинити думати у рамках власних проблем під час прийняття рішень, особливо тому, що виклики, з якими ми стикаємося, стають все більше і більше пов'язаними один з одним"¹ [1, с. 87]. Тож нагальними є визначення стратегії взаємодії з центрами глобальної економіки з метою динамічного розвитку національної економіки відповідно до основних трендів світового розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових публікацій за заявленою темою статті інтерес становлять колективні монографії фахівців КНТЕУ "Євроінтеграційні пріоритети національного бізнесу" [2] та "Стратегічне партнерство у вимірі економічної безпеки України" [3], у яких глибоко проаналізовано міжнародну економічну

© **Онищенко В., 2021**

* Стаття підготовлена у межах виконання науково-дослідної роботи "Геопросторова диверсифікація зовнішньої торгівлі України" (номер державної реєстрації 0120U104719).

¹ Усі цитати з іншомовних джерел наведено у перекладі автора статті.

політику України в умовах динамічних змін глобалізаційних процесів та окреслено шляхи до ефективної міжнародної співпраці в інтересах країни. А. Мазаракі та Т. Мельник розглянули протиріччя сучасного розвитку глобальної економічної системи, що виявляється в поєднанні політик неофрітрейдерства та неопротекціонізму, розкрили суперечливість наслідків світової політики протекціонізму для розвитку економіки України [4]. А. Герасименко дослідила передумови та перспективи геоекономічних трансформацій світової економіки за основними складовими національного багатства та дійшла висновку про "...очікувану сталість складу та меж концентричних кіл світ-системного порядку організації глобальної економіки у XXI ст." [5, с. 15].

Академік НАН України В. Гейць у монографії "Феномен нестабільності – виклик економічному розвитку" доводить, що стрижнем досягнення раціонального взаємозв'язку економічних і політичних трансформацій України в контексті глобальних викликів є "перехід від космополітичного універсалізму до еволюційно-інституціонального забезпечення господарського розвитку на основі прагматизму як свідомої економічної, соціальної та етичної дії" [6, с. 4].

У науковій публікації відомого фахівця-міжнародника академіка НАН України О. Білоруса зроблено спробу "прогнозування метаморфоз існуючих економічних систем у контексті поетапного формування глобального суспільно-технологічного технотронно-інформаційного інтегрованого способу глобального виробництва, глобальної інформаційно-мережевої економіки" [7, с. 5]. Цікавими є праці С. Корабліна [8] і Т. Осташко [9], що присвячені проблемам економічних відносин України з Китаєм, а також В. Сіденка, який розглянув питання цифровізації світової економіки та торгівлі [10].

Варто відзначити Н. Резнікову, яка досліджує взаємозалежність країн в умовах глобальних трансформацій [11], та разом з В. Панченко аналізує проблему так званого "економічного націоналізму", що є актуальним для розуміння засад зовнішньоекономічної політики України, особливо у сучасних умовах певної фрагментації глобального світу [12].

Проте деякі аспекти змісту національних стратегій щодо розвитку економіки країни ще залишаються без належної уваги. Це передусім стосується уточнення можливих геоекономічних змін світової економіки і їхнього впливу на Україну.

Мета статті – дослідити взаємозв'язок між геоекономічними викликами та внутрішніми економічними проблемами України, а також визначити напрями розвитку її міжнародної та внутрішньої економічної політики.

Матеріали та методи. Матеріалами для написання статті стали праці вітчизняних і закордонних науковців. У ході дослідження використано загальнонаукові методи: історичний, логічний аналіз, синтез та абстракція.

Результати дослідження. Під *глобальними викликами* зазвичай розуміють суттєві системні глобальні зміни природного, економічного, соціального, культурного, політичного середовища буття людства, що

вимагає від нього реакції з метою оптимального пристосування до нової реальності. Економічні глобальні виклики (геоекономічні) – це процеси, що суттєво змінюють просторові, структурні та якісні параметри світової економіки на всіх ієрархічних рівнях і порушують чинний порядок взаємовідносин між її суб'єктами. Модератором цих змін є самі суб'єкти, які відповідно до системи цінностей та цілей мають власну уяву (модель) про економічне буття та світ і з метою її втілення вибудовують структуровану поведінку, яка зветься політикою.

Прогнозування (передбачення) геоекономічних викликів. Можна розглядати варіанти майбутнього з оцінками їхньої вірогідності, проте можлива реальність завжди відрізнятиметься від них. Немає сенсу прогнозувати майбутнє у дискурсі сьогодення строком понад п'ять років, адже неможливо вивести те, що має бути, з того, що є (Гільйотина Юма). Стосовно глобальних змін, то можна відзначити тенденції, які вірогідні за різних умов і можуть спричинити певні зміни. Проте природі економічних процесів притаманні невизначеність і випадковість, особливо якщо розглядати віддалену перспективу [13]. Так, історичні події минулого продемонстрували виникнення явищ та їхніх наслідків глобального масштабу, яких ніхто не чекав, як-от: Перша світова війна, падіння Російської імперії, створення СРСР, нацизм і Друга світова війна, падіння СРСР і бурхливий розвиток Китаю, *COVID-19*. І невідомо, що чекає людство попереду?

Сучасний глобальний соціальний простір і час значно ущільнилися порівняно навіть з 2000 р. Якщо раніше майбутнє було зрозумілим далеко за горизонтом одного покоління людського життя, то нині ми не можемо знати, що станеться за 5–10 років. Тож прогнозування як основа моделювання майбутнього є відповідальною справою, особливо якщо цим займаються політики, керуючись власним розумінням. Неправильне й недостатнє розуміння процесів, що супроводжують розвиток глобального соціуму та його складових, можуть призвести до фатальних наслідків, про що свідчить історія ХХ ст. (дві світові війни, фашизм, соціалізм, комунізм).

Головна сила, що формує світ – *глобалізація*. Основою та двигуном глобалізації є цифровізація, яка докорінно змінила й надалі перетворюватиме життя. Світ став єдиним цілим, його вже не розділяють відстань і витрати на її подолання. На його порядку денному – промислова революція 4.0 (*IR-4.0*). Саме вона є головним викликом для всіх цивілізованих народів, як багатих, так і бідних. Як свідчить історія, промислові революції є поштовхом не тільки до економічних, але й соціальних змін людської спільноти. Країни, що вписалися у цей драйвер і до того ж стали його суб'єктом, вийшли в лідери світової економіки та формують її ландшафт.

Сьогодні практично сформовано три "економічні імперії" – США, ЄС і Китай. США вочевидь ще довгий час утримуватимуть домінуючі позиції у світовій економіці, попри сильний конкурентний тиск Китаю, та визначатимуть динаміку й тренди глобалізації та її розвиток. Проте

Китай за кількісними параметрами все ж може випередити США, але за якістю економіки та життя громадян йому ще далеко до них. Утім, загрозу своєму економічному та політичному лідерству США чітко розуміють, тож перемога над Китаєм у конкурентній боротьбі на майбутнє десятиліття є ключовим завданням для Сполучених Штатів.

Щодо *Європейського Союзу як драйвера глобального розвитку*, то наразі в ЄС прийнято низку рішучих заходів щодо посилення своїх політичних та економічних позицій. Євросоюз проводить конструктивні зміни у відносинах зі США, що склалися за президентства Д. Трампа. Так, на конференції з безпеки у Мюнхені (19.02.2021) визначено "нову гармонію" між США та ЄС, зокрема голова Європейської Ради проголосив: "Америка, ласкаво просимо!". США та ЄС об'єднуються для протистояння глобальним амбіціям Китаю та Росії.

Стосовно економічної сфери в ЄС затверджено нову політику, так звану "відкриту стратегічну автономію". Так, у березні 2020 р. Єврокомісія опублікувала чотири документи щодо нової промислової стратегії ЄС, яка має замінити прийняту у 2017 р. [14–17]. Її мета – підвищити конкурентоспроможність Євросоюзу завдяки індустріальному сектору в умовах так званого "подвійного переходу" – екологічної (декарбонізація економіки) та цифрової трансформації. Особлива увага в документах приділяється економічному суверенітету, промисловим екосистемам, новим альянсам, передовим технологіям, ролі малого та середнього бізнесу. ЄС також схвалив проект нової торговельної політики, який планується прийняти до 30.06.2021. Її контент базується на сприянні економічному розвитку ЄС, підтримці екологічних і цифрових трансформацій, реформуванні глобальних торговельних правил для забезпечення їх справедливості та стійкості [18].

Декарбонізація економіки ЄС, як зазначають експерти, висовує перед Україною серйозні виклики. Л. Ксенз зазначає, що закриття вугільних копалин є одним з елементів стратегії *Green Deal*, що затверджена ЄС і до якої ми змушені будемо приєднатися. У рамках цієї стратегії ЄС планує виділити понад 1 трлн євро, проте щодо отримання коштів під наші зобов'язання – питання відкрите. Приєднання України до *Green Deal* призведе до значних ризиків: зокрема, втрата робочих місць і необхідність створення нових, зростання цін на електроенергію, продукцію та послуги. Автор попереджає, що ТЕС потрібно буде перевести з вугілля на газ, що збільшить тарифи на електроенергію. "Україна з *Green Deal* ризикує опинитися у пастці, як із "зеленою енергетикою", коли інвесторам спочатку надали супервисокі тарифи, а тепер виплати по них вбивають ринок електроенергії та постійно підвищуються тарифи для населення" [19].

Політика Євросоюзу відносно Китаю. У 2020 р. Китай став головним торговельним партнером ЄС. Імпорт з Китаю за цей рік оцінюється в 383.5 млрд євро (+5.6 % порівняно з 2019 р.); експорт до Китаю – в 202.5 млрд євро (+2.2 % проти 2019 р.). Утім, обсяг американського імпорту за аналогічний період зменшився на 13.2 % і оці-

нюється у 202 млрд євро, а європейський експорт до США знизився на 8.2 % – 353 млрд євро [20]. Проте ЄС не задоволений інвестиційною політикою КНР у Східній Європі та виходом на європейський ринок китайських технологій 5G. Наразі Євросоюз почав активно працювати в напрямі координації дій зі США та іншими міжнародними партнерами щодо протидії активності Китаю, небезпідставно вважаючи таку ситуацію небезпечною для своєї економіки.

На тлі глобальних економічних і політичних змін особливо вражаюче виглядає Китай, якому прогнозують беззаперечне світове лідерство. Китай наразі посідає друге місце у світовій економіці, його намір стати першою державою та визначати модель світоустрою є очевидним. Про це свідчать заяви Комуністичної партії Китаю та її лідера Сі Цзіньпіна. У Китаї розроблено концепцію "спільного майбутнього людства", що закріплено в Уставі КПК та Конституції КНР. Крім того, В. Семенов та В. Цвик зазначають, що "Рада ООН з прав людини на 37-му засіданні прийняла резолюцію, в яку увійшли дві важливі ідеї – сприяння побутовим міжнародним відносинам нового типу та створення спільного майбутнього людства" [21, с. 77]. Проте автори вважають, "що китайська концепція спільного майбутнього людства ще не отримала конкретного опису, а її значення здебільшого залишається малозрозумілим для вчених та експертів"; і що ця концепція – експансіоністська ідея створення китаєцентричного світового порядку, яка кидає виклик домінуючому західному ліберальному світу" [21, с. 74]. Китай висуває далеко не нову ідею глобального правління, яка полягає у "спільному обговоренні", "спільному будівництві" та "спільному використанні" результатів функціонування світової економіки [21, с. 78]. Однак це неможливо, про що йдеться у статті "Глобальне управління у контексті міжнародної політичної економії" [22].

Наразі успіхи Китаю незаперечні, проте вони не унікальні, якщо порівняти їх з Японією, Південною Кореєю та іншими азійськими тиграми. Унікальність Китаю в його "комуністичності", що надалі призведе до уповільнення та стагнації його розвитку. До того ж сумнівними є перемоги Китаю над Заходом, у якого є конкурентна перевага – свобода, що надихає суспільство до інноваційності. За глобальним рейтингом інноваційності у 2019 р. Китай посідав 14-те місце, а США – третє [23]. Китай витратив на НДДКР у 2019 р. 316.8 млрд дол. США; Сполучені Штати разом з Німеччиною, Францією, Великою Британією та Японією – 995.3 млрд дол. США, тобто більше, ніж у 3 рази².

Стосовно антагоністичного характеру відносин Китаю зі США, то це не зовсім відповідає дійсності. Деякі питання взаємовідносин будуть переглянуті новою адміністрацією США, проте, безумовно, паритет інтересів буде головним. Китай розуміє, що без збалансованих політичних та економічних відносин зі США та їхніми союзниками йому не вдасться реалізувати амбітний проєкт "Один пояс, один шлях",

² Розраховано автором за даними *Global R&D funding forecast 2019*.

який є стрижневим у китайській геоекономічній доктрині, а також досягти чогось конкретного у реалізації концепції міжнародних відносин нового типу. Тож розмови сторін щодо взаємовідносин можуть бути досить войовничими, але реальні дії – комплементарними.

Заслуговує на увагу глобалізаційна політика Китаю, яка за всієї її активності має достатньо вагомі цивілізаційні обмеження. По-перше, Китай – особлива цивілізація, і навряд чи інші народи "глобалізуються" під його егідою, лише в разі, якщо населення планети здебільшого будуть китайці. По-друге, китайська культура замкнена на собі впродовж тисячоліть. Основи китайської культури та світогляду закладені ще Конфуцієм та його послідовниками (V–III ст. до н. е.). Китай і сьогодні керується цією духовною платформою, а КПК активно її використовує як інструмент самоідентифікації нації.

Крім того, Китай має проблеми з інтеграцією через серйозні суперечності з Індією, яка відмовилася долучатися до проєкту "Один пояс, один шлях", а також не приєдналася до "Всебічного регіонального економічного партнерства" (ВРЕП), угоду про яке було підписано країнами-членами АСЕАН та Австралією, Новою Зеландією, Китаєм, Південною Кореєю, Японією (загалом 15 країн).

Попри економічні успіхи Китаю, навряд чи КНР стане незаперечним світовим лідером, як вважають В. Панченко та Н. Резнікова, порівнюючи потенційні можливості у конкурентній боротьбі США та Китаю. Основна їхня теза щодо істотних переваг Китаю стосується його здатності концентрувати зусилля, чого не може робити ринок, що йому притаманне сильне "...державне управління для розробки та впровадження далекоглядних стратегій на десятки років", що "мережева система інновацій майбутнього вимагає включення держави та її лідерів у бізнес-процес як органічний, постійно існуючий, а не тимчасовий елемент", що й робить Китай [24]. Знайомі тези, але чому СРСР та частково Росія, у яких це спостерігалось, не стали лідерами? Невже автори вважають і мають докази, що концепція активної участі держави та гегемонії комуністичної партії в економічних і соціальних процесах країни є життєздатною та ефективною "на віки". Такий факт в історії не засвідчено.

Щодо Росії, то США і Європа вважають, що Росія слабшає, але залишається небезпечною. Десяте місце в економіці світу (за обсягом ВВП, у дол. США, за даними 2019 р.) та 64-е – за обсягом ВВП на душу населення не дає можливості вважати цю країну лідером. Сьогодні у світовій конкурентній боротьбі вирішальне значення має економіка. А Росія не має необхідного для економічного й політичного лідера потенціалу, окрім зброї. У світі виживає не найсильніший, а найрозумніший. Росія має "козирну карту" середнього рангу в боротьбі за світове економічне та політичне лідерство між США та Китаєм, і до кого вона приєднається – ще не зрозуміло. Росія розвиває економічні й політичні зв'язки з Китаєм, але кардинального зближення поки що немає. Проте,

як вважає А. Картунов: "Ми все ще ближче до Європи за стилем політичного управління, ментальністю, а країни ЄС залишаються головними інвесторами в економіку Росії" [25]. До того ж Росія в разі розірвання відносин з ЄС не матиме змоги експортувати до ЄС свої енергетичні ресурси: адже близько 70 % російського газового та 85 % нафтового експорту споживає Євросоюз [26].

Україна – країна регіональна, тож для неї важливі регіональні виклики, які формуються під впливом глобальних. Ми повинні розуміти можливу політику регіональних лідерів і бути готовими до адекватного їй сприймання. Для нас важлива Росія і її відносини з ЄС та США через призму наших інтересів. У цьому аспекті О. Шамшур зазначає, що у США та ЄС серед політичного істеблішменту існує думка, що вони повинні "збалансувати" свої відносини з РФ, щоб не штовхати її у тисний союз з Китаєм. У цій політичній грі Україна може бути або козирною картою, або політичним жертвним пішаком [27]. Від України у цій грі мало що залежить. Якщо Україну вирішать "не здавати", то Росія піде на тісну економічну і політичну, а також військову співпрацю з Китаєм. Тобто Росія має засоби шантажу та вже користується цим.

Росія та пострадянський простір – основні виклики для нашого суспільства, що активно використовує наш сусід. Росія – політична та військова загроза Україні, бо в економічному плані вона не має особливого для нас значення. Росія втрачає роль глобальної держави, тож для того, щоб затриматися у цьому статусі, їй необхідно розв'язувати на свою користь регіональні проблеми, особливо з Україною. Ось чому РФ прикладає максимум зусиль, аби повернути нас до "братського союзу". Тому Україна повинна постійно бути готовою на адекватну відповідь – не тільки військову, але й в інших формах боротьби за свій суверенітет. Особливо це стосується проблеми так званої "гібридної війни", яку Росія, маючи неабиякий досвід у цій сфері, активно веде проти нас. Для успішного протистояння Росії Україна повинна також активно співпрацювати зі своїми сусідами – Туреччиною, Молдовою, Грузією, Польщею, країнами Балтії та ін.

До того ж Україна залежить майже від усього, що відбувається у світі: українська економіка не може обійтися без міжнародних кредитів і допомоги; на зовнішню торгівлю, у якій сировина, збіжжя та метал превалюють, впливає кон'юнктура міжнародних ринків; потенційну напругу на внутрішньому ринку праці знімає Польща та інші країни; обороноздатністю ми зобов'язанні нашим союзникам. Головним для нас є отримання суттєвої підтримки у структурній перебудові економіки, оскільки ми стрімко перетворюємось за структурою економіки у країну третього світу.

За даними статистики від 01.01.2020, у структурі зайнятості країни превалює сільське, лісове та рибне господарство (18.2 %), оптова та роздрібна торгівля (23.0 %), освіта та охорона здоров'я (14.3 %), промис-

ловість (14.8 %) [28, с. 52]. Відповідно, у структурі валової доданої вартості сільське, лісове та рибне господарство становило 10.1 %, оптова та роздрібна торгівля – 13.2 %, добувна та переробна промисловість – 17.6 % [28, с. 194]. В Україні майже чверть населення офіційно живе завдяки торгівлі. А якщо додати неофіційну зайнятість та дохід у цій сфері, то це як мінімум близько 30 % зайнятих і 18 % валової доданої вартості країни. Тож Україна наразі є збіднілою аграрно-сировинною державою, структура економіки якої не дає нам шансів на краще життя, тому що "економічна історія демонструє, що тільки індустріальні нації стають "тиграми", тоді як інші зісковзують до регресу" [29].

Тож для розвитку країни в усіх напрямках необхідні інвестиції, зокрема капітальні. За статистикою, капітальні інвестиції в Україні у 2019 р. становили 624 млрд грн, або 24.2 млрд дол. США. Капітальні інвестиції нерезидентів України (прямі іноземні інвестиції, ПІІ) у 2019 р. – 0.7 % від загального обсягу капітальних інвестицій – 4 664 млн грн, або 175 млн дол. США, а від загального обсягу прямих іноземних інвестицій 2 420 млн дол. США, розрахованих за наявною методикою, – 7.3 % [28, с. 338]. Для порівняння: капітальні інвестиції у Польщі у 2019 р. становили 110.3 млрд дол. США (18.5 % до ВВП), тобто у 4.5 раза більше; на душу населення – 2 912.4 дол. США. В Україні відповідно до ВВП – 15.7 %, на душу населення – 591.9 дол. США, або майже у 5 разів менше.

Прямі іноземні інвестиції до України у 2019 р. такі: приплив – 3 070, відплив – 648, сальдо – +2 442 млн дол. США (за чинною на той час методикою). Основним інвестором національної економіки був вітчизняний бізнес, так звані *round tripping* інвестиції, тобто виведення резидентами за кордон активів, які потім повертаються в країну у вигляді прямих іноземних інвестицій. За розрахунками НБУ, у 2019 р. приплив становив 34.1 % від загального припливу ПІІ, тобто 1 046 млн дол. США [30]. Наразі діє нова методика НБУ щодо розрахунку ПІІ, яка враховує реінвестування доходів нефінансових організацій, і відповідно до неї ПІІ у 2019 р. – 5.8 млрд дол. США [31], але це принципово не змінює структурні співвідношення, якщо допустити, що у розподілі реінвестованих доходів частка *round tripping* приблизно пропорційна їхній частці у валових ПІІ.

Переформатування ландшафту світового економічного простору вносить свої корективи й в глобальні ланцюги доданої вартості (*GVC*), що створює потенційні можливості для України, яка повинна і може стати індустріальним хабом Європи. Цьому сприятиме перегляд США та ЄС своїх підходів до локалізації виробництва в Китаї та інших країнах і скорочення можливостей щодо локалізації промислового виробництва східноєвропейських членів ЄС. Доречно нагадати, що головний чинник для входження до *GVC* – це рівень усіх витрат, які понесуть їхні потенційні інвестори, тобто це не тільки вартість робочої сили та її кваліфікація, але й усі інші витрати, передусім транзакційні, що визначаються якістю інституцій.

Світовий бізнес нашій країні не довіряє, основною причиною є слабкість держави, зокрема її інститутів. Замість того, щоб посилити ефективність державного управління (*The Fragile States Index*), Україна його за 10 років (2010–2019 рр.) знизилася на 17 пунктів [32]. А за індексом верховенства закону зрушень за цей період так і не відбулося: рейтинг 72, який зазначено у 2010 р., таким і залишився [33]. Слабкість держави продукує тіньову економіку, яка за деякими оцінками перевищує 40 %. Як результат, зведений бюджет України в 2018 р. недоотримав 284.8 млрд грн податків, що становило 24 % від обсягу розрахованих податкових зобов'язань суб'єктів господарювання [34, с. 106–107].

Зрозуміло, що без економічної свободи ніякої іншої свободи бути не може. За рейтингом економічної свободи Україна посідає 134-е місце серед 162 країн, а за індексом інвестиційної свободи як складової індексу економічної свободи у 2019 р. – 151-е місце [35; 36]. Такі рейтинги свідчать про високі транзакційні витрати, які очікують іноземного інвестора в країні, тому він і не йде до нас. До того ж держава проводить дискреційну політику: пільги інвесторам ("інвестиційні няні"), програма "Доступні кредити 5–7–9 %" тощо. Ці заходи не будуть успішними, оскільки потрібний механізм, адекватний природі ринкових економічних відносин. Адже будь-які пільги – це шлях до корупції.

Щодо інноваційності, про яку так багато говорять, то Україна 2019 р. посіла досить високе 45-е місце (між Таїландом і Румунією, Росія на 47-му місці) [23]. Результати аналізу складових індексу свідчать, що це забезпечується високими рейтингами освіти (23-е місце), вищої освіти (32-е) та наукової діяльності (44-е), але які нівелюються проблемами інституційного середовища (105-е місце) та його складовими політичного, регулятивного та бізнесового середовищ, рейтинг яких становить відповідно 123-є, 76-є та 104-є місце. Слабка інфраструктура (94-е місце), зокрема інформаційні та комунікаційні технології – 82-є; загальна інфраструктура – 95-є; проблеми з кредитною та інвестиційною політикою зумовлює відповідно 86-є та 121-є місце.

Велике значення для ефективного кооперування у рамках *GVC* має рівень транзакційних витрат у зовнішньоторговельній діяльності країни, адже потрібно постійно експортувати та імпортувати проміжну продукцію. Його значення віддзеркалюють складові рейтингу країни за глобальним індексом стимулювання торгівлі (*Global Enabling Trade Report*) та його складовими, що щорічно розраховується *WEF* [37]. У 2018 р. Україна за індексом стимулювання торгівлі посіла 83-є місце серед 138 країн.

Інвестиційний процес в Україні суттєво загальмував. Проте навіть за цих умов варто виважено ставитися до потенційного інвестора. Необхідно залучати якісні інвестиції, зокрема ті, що несуть до країни нові технології. Тож потрібно орієнтуватися на ЄС, Велику Британію, США, Ізраїль, Туреччину.

Щодо Китаю, який сьогодні є найпотужнішим світовим інвестором, то тут є певні застереження. Вони стосуються пропозиції про активне включення України до ініціативи КНР "Один пояс – один

шлях", "...яке повинно відбуватися на паритетних умовах та змінити транспортні коридори й ланцюги виробництва доданої вартості, враховуючи інтереси України" [38, с. 7]. Але необхідно чітко усвідомлювати, що Китай, інвестуючи в інші країни, зокрема в Україну, має насамперед власні інтереси. Як зазначає С. Кораблін: "На практиці КНР ... реалізує власні закордонні капіталовкладення в юанях, пропонуючи їхнім користувачам зв'язані поставки власної продукції дещо нижчої технологічної складності, ніж він сам отримує від іноземних інвесторів" [8, с. 151]. Такі країни, а до них належить й Україна, зазвичай цікавлять Китай як постачальники сировини, транспортних коридорів і споживачів його товарів. І це підтверджує розвиток наших економічних взаємовідносин. Китай в останні роки активно інвестує в Україну через його зацікавленість аграрним сектором. Проте китайські інвестиції в АПК приносять не лише гроші в економіку, а й значні ризики. Потенційно ми маємо можливість стати аграрним придатком Китаю і не тільки його.

Достатньо активно в урядових і експертних колах обговорюється можливість режиму вільної торгівлі "Китай – Україна". Але й тут є проблеми, на які справедливо вказали Т. Осташко і В. Олефір [9, с. 149], які дійшли висновку, що найімовірнішим сценарієм розвитку цього проєкту є посилення сировинної орієнтації вітчизняного експорту та збільшення імпортозалежності України від китайських промислових товарів.

Фрагментація світової економіки спровокувала підвищений інтерес до "економічного націоналізму" та "неопротекціонізму", зміст яких достатньо простий – за можливостями й ситуацією віддавати перевагу національному виробнику. Щодо "можливостей та ситуацій", то вони визначаються конкурентною позицією та економічним потенціалом країни, а також її певними політичними намірами. У нас, як і в кожній країні, є адепти цього концепту [12]. У цьому контексті виникає давня фундаментальна проблема порівняльних переваг, про яку відомий в Україні Е. Райнерт стверджує: Рікардо створив теорію, яка дозволяє країні повноцінно спеціалізуватися на бідності [39, с. 50]. Е. Райнерт вважає, "... що у витоків успішного розвитку лежить ... емуляція (*імітація з метою порівнятися або перевершити*), а не порівняльні переваги чи вільна торгівля" [38, с. 24] і детально обґрунтовує свою точку зору [39, с. 101–130]. Він, посилаючись на П. Кругмана, який стверджує, що теорія Д. Рікардо "виключно вірна, неймовірно витончена та надзвичайно актуальна для сучасного світу" так і не зрозумів, що "еммуляція" як здатність до сприйняття, скажімо, технології є якісною характеристикою трудового ресурсу (ширше – людського капіталу), який є сьогодні визначальним фактором формування порівняльних переваг країни і навіть більш вагомим, ніж, наприклад, вартість робочої сили. До речі, Україна має унікальне співвідношення вартості робочої сили і її здатності до емуляції. До порівняльних переваг відносяться також інституції, які, так би мовити, відкривають двері не тільки для товару, але й для інвестицій та нових знань. Тобто, порівняльні

переваги – все те, що формує конкурентний потенціал країни. Щодо вільної торгівлі, то треба розуміти, що вона формує відкритість країни як необхідної умови розвитку здатності до емуляції і взагалі до розвитку.

Якою має бути Україна? Відповідь очевидна – незалежною, сильною та багатою. 3 березня 2021 р. постановою Кабінету Міністрів України № 179 затверджена "Національна економічна стратегія на період до 2030 року", яка саме це й передбачає [40]. Прийняттю цієї програми передувала велика робота, результати якої викладені в аналітичних документах, що стали її основою: "Національна економічна стратегія – 2030. Аудит економіки України 2030" [41] та "Національна економічна стратегія – 2030. Вектори економічного розвитку 2030" [38].

Головна мета аудиту – відповідь на питання: скільки недоотримала українська економіка через відсутність реформ та неефективність управління, а також скільки втратив кожен українець через відсутність таких реформ за 30 років [41, с. 4]. Взагалі на ці питання неможливо відповісти, оскільки немає моделі для порівняння. Тож мета аудиту не досягнута. І надалі стверджується: "аудит доводить, що Україна має ставити амбітні цілі подвоєння економіки за майбутнє десятиліття... за умов створення відповідних активаторів з боку держави" [41, с. 18]. Оцінки потенціалу теж немає, а є звичайний аналіз нашої недолугої економіки.

Теза про "подвоєння економіки" стала методологічним підґрунтям для формування цільових індикаторів затвердженої програми, що до 2030 р. передбачають зростання: реального ВВП не менше, ніж удвічі; ВВП на душу населення не менше ніж до 10 тис. дол. США; продуктивності праці не менше ніж у 1.7 раза; чистого притоку прямих іноземних інвестицій – не менше ніж до 15 млрд дол. США на рік, починаючи з 2025 р.; обсягів експорту – до 150 млрд дол. США [40, с. 6]. Для цього необхідно, щоб середньорічні темпи приросту ВВП (від бази 2019 р.) становили 7.2 %. Якщо ж населення у 2030 р. зменшиться як мінімум до 38 млн осіб (за даними Держстату України на 01.01.2021, чисельність населення країни становила 41 588.4 тис. осіб), то омріяний приріст ВВП до цього року забезпечить 10 тис. дол. США на душу. Але ВВП у 2021 р. може зрости, за прогнозом Кабінету Міністрів України, максимум на 4.0 %, а що буде далі – невідомо. Як невідомо, коли й чим закінчиться пандемія.

Наразі вірогідність досягнення цільових індикаторів Програми вельми низька. І це зумовлено не тільки незначними обсягами інвестування економіки, постійним дефіцитом державного бюджету, інфляцією, проблемами пенсійного фонду, освіти, науки та соціальної сфери взагалі, але й проблемами відтворення головного ресурсу будь-якої країни – людського капіталу. Для довідки: рейтинг України за індексом людського капіталу у 2019 р. порівняно з 2010 р. поліпшився на 15 пунктів і посів 54-е місце серед 104 країн світу [42]. Тож бідність у країні та слабкість її інституцій не створюють належних умов для ефективного відтворення людського капіталу та не стимулюють її інноваційний розвиток. Звертаючи увагу на розподіл країн за рівнем

подушового доходу ВВП та рівнем їх інноваційності, навіть без кореляційного аналізу можна спостерігати пряму залежність між ними: приблизно до рівня 30–40 тис. дол. США ця функція майже не зростає, і тільки після нього починається її достатньо стрімка динаміка. Ми зможемо досягти цього результату за гіпотетичних середньорічних темпів зростання ВВП до 7 % упродовж 35 років, а за 10 % – 25 років, і це якщо припустити, що світ буде, так би мовити, чекати нас. Тому потенційні інноватори шукають і шукатимуть своєї вдачі в більш заможних країнах, а без них ми залишимося в аутсайдерах.

Україна наче зупинилася зі своїми старими і добре відомими проблемами посеред динамічного мінливого світу. 30 років щось конструюємо на кшталт європейських норм і законів, проте не виходить, адже ми до 1991 р. не розвивалися у парадигмі демократії, свободи та ринку. У нашій історії превалювало зовсім інше – рабство, насилля над особистістю, засилля держави та бюрократії, невіра та недовіра. Аби ми стали "європейцями" та почали сприймати їхні інститути, 30 років замало, як свідчить історичний досвід, необхідні зміни не менше як трьох поколінь. Проте у нас майже третина населення наразі старше за 55 років – народжені та сформовані в СРСР. Економічний менталітет пересічного українця не є менталітетом людини як суб'єкта демократичного суспільства та ринкової економіки. За рівнем підприємницької культури (Global Entrepreneurships Index) Україна у 2019 р. посідала 77-е місце серед 137 країн світу [43].

Соціальний капітал держави як здатність її громадян до колективних дій заради досягнення спільної мети не відповідає тим цілям, які ми лише декларуємо, а не ставимо перед собою. Головною умовою відтворення соціального капіталу є довіра. Чим вище довіра – тим менше "тертя" у наших відносинах, а отже, й легше домовлятися про спільну діяльність. До того ж і суспільні інститути працюють ефективніше. Довіра в нашому суспільстві не має рівня для побудови сучасного суспільства. Держава гине, коли її громадяни перестають вірити одне одному та їй самій. В Україні багато порожніх розмов та чвар, які шкодять національній розбудові. А тому правдиві гіркі слова великої українки Л. Костенко: "Всі проти всіх, усі ні з ким не згодні, злість рухає людьми, але у бік безодні". Побороли розбрат, що веде нас до небуття як нації і держави – головна умова нашого успіху.

Висновки. У світі посилюється економічне та політичне протистояння між США та ЄС, з одного боку, і Китаєм – з іншого. США та ЄС переглядають свою міжнародну економічну політику в контексті врахування значного посилення глобальних амбіцій Китаю, а також деструктивних дій Росії. Україна у цьому конкурентному протистоянні повинна активно співпрацювати зі США та ЄС, а також з іншими країнами. Щодо Китаю, то політика України має бути виваженою у контексті власних інтересів та узгодженою з основними союзниками. Необхідно нарощувати активний супротив посяганням на національний суверенітет з боку Росії.

Розв'язування внутрішніх економічних проблем варто ув'язувати з геополітичними викликами, що відкривають нові можливості перед Україною, а саме можливості стати інвестиційним хабом для ЄС та інших країн. Підхід до іноземних інвестицій має бути виваженим і націленим на інноваційний розвиток у контексті ІР 4.0 Проте для цього необхідно активно змінювати інституційне середовище країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шваб К. Четвертая промышленная революция. М.: Эксмо. 2016. 138 с.
2. Мазаракі А. А., Мельник Т. М. Євроінтеграційні пріоритети національного бізнесу: монографія. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет. 2018. 672 с.
3. Мазаракі А. А., Мельник Т. М. Стратегічне партнерство у вимірі економічної безпеки України: монографія. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет. 2019. 600 с.
4. Мазаракі А., Мельник Т. Неопротекціонізм і торговельні війни. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2021. № 1. С. 4-22.
5. Герасименко А. Геоекономічні трансформації у ХХІ ст.: діалектика динаміки та сталості. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2020. № 4. С. 5-19.
6. Геєць В. М. Феномен нестабільності – виклик економічному розвитку. Київ: Академперіодика. 2020. 456 с.
7. Білорус О. Політекономічний прогноз глобального розвитку в ХХІ ст.: посткапіталізм чи світ-система інформаційно-мережевого глобалізму. *Економічна теорія*. 2018. № 1. С. 5-20.
8. Кораблін С. О. Китай: інвестиційні амбіції, обмеження та можливості. *Економічне прогнозування*. 2019. № 3. С. 138-157.
9. Осташко Т. О., Олефір В. К. Перспективи вільної торгівлі з Китаєм: розвиток вітчизняного експорту і ризику імпортозалежності. *Економічне прогнозування*. 2019. № 1. С.128-155.
10. Сіденко В. Р. Вплив електронної торгівлі на еволюцію організаційних форм міжнародної економічної діяльності. *Економічна теорія*. 2020. № 3. С. 83-106.
11. Резнікова Н. Економічна незалежність країн в умовах глобальних трансформацій. Київ: Аграр Медіф Груп, 2018. 460 с.
12. Резнікова Н., Панченко В. Від протекціонізму до неопротекціонізму: нові виміри ліберального регулювання. *Міжнародна економічна політика*. 2017. № 2 (27). С. 95-117.
13. Онищенко В. Природа економічного процесу. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2021. № 1. С. 23-40.
14. A New Industrial Strategy for Europe. Brussels, 10.3.2020. COM (2020) 102 final. Communication from the commission to the European Parliament, the European council, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. 16 p. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0066>.

15. An SME Strategy for a sustainable and digital Europe. Communication from the commission to the European Parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. Brussels, 10.3.2020. COM (2020) 103 final. 18 p. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0066>.
16. Identifying and addressing barriers to the Single Market. communication from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions. Brussels, 10.3.2020. COM (2020) 93 final. 22 p. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0066>.
17. Long term action plan for better implementation and enforcement of single market. communication from the commission to the European Parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. Brussels, 10.3.2020. COM (2020) 94 final. 16 p. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0066>.
18. Европейская комиссия определяет направления новой торговой политики. *Европейская комиссия*. URL: <https://rocb-europe.org/ru/evropeyskaya-komissiya-opredelyaet-napravlenie-novoy-torgovoy-politiki-es>.
19. Ксенз Л. Как Украина присоединяется к "зеленому курсу" ЕС. URL: <https://kurs.com.ua/novost/305655-kak-ukraina-prisoedinjaetsja-k-zelenomu-kursu-es?source=ukrnet>.
20. Китай став найважливішим торговельним партнером ЄС. URL: <https://www.dw.com/uk/a-56577878>.
21. Семенов А., Цвык А. Концепция "общего будущего человечества" во внешнеполитической стратегии Китая. *Мировая экономика и международные отношения*. 2019. № 8. С. 72-81.
22. Онищенко В. Глобальне управління в контексті міжнародної політичної економії. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2018. № 2. С. 121-136.
23. The Global Innovation Index (2019). URL: <http://www.globalinnovationindex.org>.
24. Панченко В., Резнікова Н. Чи заклює орлан дракона? URL: <https://zn.ua/ukr/author/vladimir-panchenko>.
25. Кортунов А. Эксперты определили Россию в зону влияния Китая. URL: <https://charter97.org/ru/news/2020/12/23/405015>.
26. Итоги внешнеэкономической деятельности Российской Федерации в 2019 г. URL: <https://economy.gov.ru/material/file/66eec1250c653fc9abd0419604f44bbd/VED.pdf>.
27. Шамшур О. Більш довга телеграма відносно Китаю. URL: <https://zn.ua/international/bolee-dlinnaja-telehramma-otnositelno-kitaja.html>.
28. Статистичний щорічник України. 2019. Київ: Держстат України. 2020. 463 с.
29. Иноземцев В. Для Украины наступил идеальный момент для экономического и внешнеполитического прорыва. URL: <https://gordonua.com/publications/kak-ukraina-mozhet-vyigrat-ot-pandemii-koronavirusa-i-mirovogo-krizisa-1497834.html>.
30. Оцінка обсягів прямих іноземних інвестицій, в яких кінцевим контролюючим інвестором є резидент (round tripping) за 2010- 2019 рр. НБУ. Київ. 2020.
31. Удосконалення статистики прямих іноземних інвестицій (ПП): передавання Національному банку функції публікації даних та врахування реінвестованих доходів реального сектору. НБУ. Київ. 2020.

32. The Fragile States Index. URL: <https://fundforpeace.org/2019/04/10/fragile-states-index-2019>.
33. Rule of Law Index.2020. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/rule-of-law-index>.
34. Економічне відродження через індустріальний розвиток України. Харків: Повноколір, 2020. 432 с.
35. Index of Economic Freedom (2019), "Country Rankings". URL: <http://www.heritage.org/index>.
36. Doing Business (2020). "Comparing Business Regulation in 190 Economies". URL: <http://doingbusiness.org>.
37. The Global Enabling Trade Report (2018), "Enabling Trade Index". URL: <http://www.weforum.org/getr>.
38. Національна економічна стратегія-2030. Вектори економічного розвитку 2030. Київ: Кабінет Міністрів України, 2021. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>
39. Райнерт Э. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными. М. : Изд. ВШЭ, 2014. 384 с.
40. Національна економічна стратегія на період до 2030 року (затверджено постановою Кабінет Міністрів України від 3 березня 2021 р. №179). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>.
41. Національна економічна стратегія – 2030. Аудит економіки України 2030: Київ: Кабінет Міністрів України, 2021. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf>.
42. The Human Capital Index. URL: <https://reliefweb.int/report/world/human-capital-index-2020>.
43. Global Entrepreneurships Index. URL: <https://knoema.com/atlas/topics/World-Rankings/World-Rankings/Global-entrepreneurship-index>, 2019.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2021.

Onyshchenko V. Ukraine in the context of geoeconomic challenges.

Background. *The formation of a new world order around the three centres of the United States, China and the EU determine the main parameters of the geoeconomy. Ukraine must understand the problems that accompany this process and have effective international political and economic strategies that pursue primarily national interests in the context of their complementarity with those of their allies.*

The aim of the article is to assess the relationship between geoeconomic challenges and internal economic problems of Ukraine and to clarify the directions of development of its international and national economic policy.

Results. *In the world, the economic and political confrontation between the United States and the European Union on the one hand and China on the other is intensifying. The United States and the European Union are reviewing their international economic policies in the context of taking into account China's significant strengthening of global ambitions, as well as Russia's destructive actions. In this competitive confrontation, Ukraine must actively cooperate with the United States and the European Union, as well as with other friendly countries. As for China, Ukraine's policy must be balanced in the context of its own interests and coordinated with its main allies. It is necessary to increase active resistance to encroachments on national sovereignty by Russia.*

Solving domestic problems should be linked to geopolitical challenges that open up new opportunities for Ukraine, namely the emergence of opportunities to become an investment hub for the EU and other countries. The approach to foreign investment should

be balanced and aimed at innovative development in the context of IR - 4.0. But for this it is necessary to change the institutional environment of the country, which will contribute to the implementation of the "National Economic Strategy until 2030".

Conclusion. Geoeconomic challenges for Ukraine are new opportunities for development. To achieve this, it is necessary to understand its strategic goals and the possibilities of achieving them with its own resources and international assistance.

Keywords: geoeconomic challenges, global economic policy of the USA, EU and China, challenges for Ukraine, investments and development.

REFERENCES

1. Shvab, K. (2016). Chetvertaja promyshlennaja revoljucija [The fourth industrial revolution]. Moscow: Jeksmo [in Russian].
2. Mazaraki, A. A., & Mel'nyk, T. M. Jevrointegracijni priorytety nacional'nogo biznesu [Euro integration priorities of national business]. Kyi'v: Kyi'vs'kyj nacional'nyj torgovel'no-ekonomichnyj universytet. 2018. 672 s. [in Ukrainian].
3. Mazaraki A. A., & Mel'nyk, T. M. (2019). Strategichne partnerstvo u vymiri ekonomichnoi' bezpeky Ukrai'ny [Strategic partnership in the dimension of economic security of Ukraine]. Kyi'v: Kyi'vs'kyj nacional'nyj torgovel'no-ekonomichnyj universytet. [in Ukrainian].
4. Mazaraki, A. A., & Mel'nyk, T. (2021). Neoprotekcionizm i torgovel'ni vijny [Neoprotectionism and trade wars]. *Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo torgovel'no-ekonomichnogo universytetu – Herald of the Kyiv National University of Trade and Economics, 1*, 4-22 [in Ukrainian].
5. Gerasymenko, A. (2020). Geoekonomichni transformacii' u XXI st.: dialektyka dynamiky ta stalosti [Geo-economic transformations in the 21st century: dialectics of dynamics and sustainability]. *Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo torgovel'no-ekonomichnogo universytetu – Herald of the Kyiv National University of Trade and Economics, 4*, 5-19 [in Ukrainian].
6. Gejec', V. M. (2020). Fenomen nestabil'nosti – vyklyk ekonomichnomu rozvytku [The phenomenon of instability – a challenge to economic development]. Kyi'v: Akademperiodyka [in Ukrainian].
7. Bilorus, O. (2018). Politekonomichnyj prognoz global'nogo rozvytku v XXI st.: postkapitalizm chy svit-systema informacijno-merezhevogo globalizmu [Political and economic forecast of global development in the twentieth century: Post capitalism or world-system of information and network globalism]. *Ekonomichna teorija – Economic theory, 1*, 5-20 [in Ukrainian].
8. Korablin, S. O. (2019). Kytaj: investycijni ambicii', obmezhenja ta mozhyvosti [China: Investment ambitions, restrictions and opportunities] *Ekonomichne prognozuvannja – Economic forecasting, 3*, 138-157 [in Ukrainian].
9. Ostashko, T. O., & Olefir, V. K. (2019). Perspektyvy vil'noi' torgivli z Kytajem: rozvytok vitchyznjanogo eksportu i ryzyky importozalezhnosti [Prospects for free trade with China: Development of domestic exports and risks of import dependence]. *Ekonomichne prognozuvannja – Economic forecasting, 1*, 128-155 [in Ukrainian].
10. Sidenko, V. R. (2020). Vplyv elektronnoi' torgivli na evoljuciju organizacijnyh form mizhnarodnoi' ekonomichnoi' dijnal'nosti [Influence of e-commerce on the evolution of organizational forms of international economic activity]. *Ekonomichna teorija – Economic theory, 3*, 83-106 [in Ukrainian].
11. Reznikova, N. (2018). Ekonomichna neozalezhnist' krajin v umovah global'nyh transformacij [Economic neo-dependence of countries in conditions of global transformations]. Kyi'v: Agrar Medif Grup [in Ukrainian].
12. Reznikova, N., & Panchenko, V. (2017). Vid protekcionizmu do neoprotekcionizmu: novi vymiry liberal'nogo reguljuvannja [From protectionism to neoprotectionism: new dimensions of liberal regulation]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka – International Economic Policy, 2 (27)*, 95-117 [in Ukrainian].

13. Onyshhenko, V. (2021). Pryroda ekonomichnogo procesu [The nature of the economic process]. *Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo torgovel'no-ekonomichnogo universytetu – Herald of the Kyiv National University of Trade and Economics*, 1, 23-40 [in Ukrainian].
14. A New Industrial Strategy for Europe. Brussels, 10.3.2020. COM (2020) 102 final. Communication from the commission to the European pArliament, the European council, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. 16 p. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0066> [in English].
15. An SME Strategy for a sustainable and digital Europe. Communication from the commission to the European Parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. Brussels, 10.3.2020. COM (2020) 103 final. 18 p. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0066> [in English].
16. Identifying and addressing barriers to the Single Market. communication from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions. Brussels, 10.3.2020. COM (2020) 93 final. 22 p. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0066> [in English].
17. Long term action plan for better implementation and enforcement of single market. communication from the commission to the European Parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. Brussels, 10.3.2020. COM (2020) 94 final. 16 p. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0066> [in English].
18. Evropejskaja komissija opredeljaet napravlenija novoj torgovoj politiki [The European Commission defines the directions of new trade policy]. *Evropejskaja komissija – European Commission*. Retrieved from <https://rocb-europe.org/ru/evropeyskaya-komissiya-opredelyaet-napravlenie-novoy-torgovoy-politiki-es> [in Russian].
19. Ksenz, L. Kak Ukraina prisoedinjaetsja k "zelenomu kursu" ES [How Ukraine joins the "green course" of the EU]. Retrieved from <https://kurs.com.ua/novost/305655-kak-ukraina-prisoedinjaetsja-k-zelenomu-kursu-es?source=ukrnet> [in Ukrainian].
20. Kytaj stav najvazhlyvishym torgovel'nym partnerom JeS [China has become the most important trading partner of the EU]. Retrieved from <https://www.dw.com/uk/a-56577878> [in Ukrainian].
21. Semenov, A., & Cvyk, A. (2019). Konceptija "obshhego budushhego chelovechestva" vo vneshnepoliticheskoj strategii Kitaja [The concept of "common future of humanity" in China's foreign policy strategy]. *Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija – World economy and international relations*, 8, 72-81 [in Russian].
22. Onyshhenko, V. (2018). Global'ne upravlinnja v konteksti mizhnarodnoi' politychnoi' ekonomii' [Global administration in the context of international political economy]. *Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo torgovel'no-ekonomichnogo universytetu – Herald of the Kyiv National University of Trade and Economics*, 2, 121-136 [in Ukrainian].
23. The Global Innovation Index (2019). Retrieved from <http://www.globalinnovationindex.org> [in English].
24. Panchenko, V., & Reznikova, N. Chy zakljuje orlan drakona? [Will the white-tailed eagle peck a Dragon?]. Retrieved from <https://zn.ua/ukr/author/vladimir-panchenko> [in Ukrainian].
25. Kortunov, A. (2020). Jeksperty opredelili Rossiju v zonu vlijanija Kitaja [Experts identified Russia in China's influence zone]. Retrieved from <https://charter97.org/ru/news/2020/12/23/405015> [in Russian].
26. Itogi vneshnejekonomicheskoi dejatel'nosti Rossijskoj Federacii v 2019 g. Retrieved from <https://economy.gov.ru/material/file/66eec1250c653fc9abd0419604f44bbd/VED.pdf> [in Russian].
27. Shamshur, O. (2019). Bil'sh dovga telegrama vidnosno Kytaju [A longer telegram relative to China]. Retrieved from <https://zn.ua/international/bolee-dlinnaja-telehramma-otnositelno-kitaja.html> [in Ukrainian].

28. *Statystychnyj shhorichnyk Ukrainy [Statistical Yearbook of Ukraine]*. (2020). Kyi'v: Derzhstat Ukrainy [in Ukrainian].
29. Inozemcev, V. (2020). Dlja Ukrainy nastupil ideal'nyj moment dlja jekonomicheskogo i vneshnepoliticheskogo proryva [The ideal moment has come for Ukraine for an economic and foreign policy breakthrough]. Retrieved from <https://gordonua.com/publications/kak-ukraina-mozhet-vyigrat-ot-pandemii-koronavirusa-i-mirovogo-krizisa-1497834.html> [in Russian].
30. Ocinka obsjagiv prjamyh inozemnyh investycij, v jakyh kincevym kontroljujuchym investorom je rezydent (round tripping) za 2010- 2019 rr. [Evaluation of foreign direct investments volumes in which the ultimate controlling investor is a resident (round tripping) for 2010- 2019.]. (2020). NBU. Kyi'v [in Ukrainian].
31. Udoskonalennja statystyky prjamyh inozemnyh investycij (PII): peredavannja Nacional'nomu banku funkcii' publikacii' danyh ta vrahuvannja reinvestovanyh dohodiv real'nogo sektoru [Improvement of foreign direct investment statistics (FDI): Transmission of data publishing functions to the National Bank and taking into account reinvested revenues of the real sector]. (2020). NBU. Kyi'v [in Ukrainian].
32. The Fragile States Index. Retrieved from <https://fundforpeace.org/2019/04/10/fragile-states-index-2019> [in English].
33. Rule of Law Index.2020. Retrieved from <https://gtmarket.ru/ratings/rule-of-law-index> [in English].
34. Ekonomichne vidrodzhennja cherez industrial'nyj rozvytok Ukrainy [Economic revival through Ukraine's industrial development]. (2020). Harkiv: Povnokolir [in Ukrainian].
35. Index of Economic Freedom (2019). "Country Rankings". Retrieved from <http://www.heritage.org/index> [in English].
36. Doing Business (2020). "Comparing Business Regulation in 190 Economies". Retrieved from <http://doingbusiness.org> [in English].
37. The Global Enabling Trade Report (2018), "Enabling Trade Index". Retrieved from <http://www.weforum.org/getr> [in English].
38. Nacional'na ekonomichna strategija-2030. Vektory ekonomichnogo rozvytku 2030 [National Economic Strategy-2030. Economic Development Vectors 2030]. (2021). Kyi'v, Kabinet Ministriv Ukrainy. Retrieved from <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf> [in Ukrainian].
39. Rajnert, Je. Kak bogatye strany stali bogatymi, i pochemu bednye strany ostajutsja bednymi [How rich countries have become rich, and why poor countries remain poor] (2014). Moscow: VShJe [in Russian].
40. Nacional'na ekonomichna strategija na period do 2030 roku (zatverdzheno postanovoju Kabinet Ministriv Ukrainy vid 3 bereznja 2021 r. №179) [National economic strategy for the period up to 2030 (approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 3, 2021, No. 179)]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> [in Ukrainian].
41. Nacional'na ekonomichna strategija-2030. Audyt ekonomiky Ukrainy 2030 [National Economic Strategy-2030. Audit of Ukrainian economy 2030]. (2021). Kyi'v, Kabinet Ministriv Ukrainy. Retrieved from <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf> [in Ukrainian].
42. The Human Capital Index. Retrieved from <https://reliefweb.int/report/world/human-capital-index-2020> [in English].
43. Global Entrepreneurships Index Retrieved from <https://knoema.com/atlas/topics/World-Rankings/World-Rankings/Global-entrepreneurship-index, 2019> [in English].

УДК 165:330.1"20"

JEL Classification: A10, A12, B41, E13

DOI: [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021\(136\)03](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021(136)03)

ЛАГУТІН Василь,

д. е. н., професор, зав. кафедри економічної теорії та конкурентної політики
Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

E-mail: v.lagutin@knute.edu.ua,

ORCID: 0000-0001-6626-4381

ЕПІСТЕМОЛОГІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ XXI СТОЛІТТЯ

Узагальнено розуміння природи і змісту епістемології економічної науки. Економічна епістемологія розглядається як особливий тип рефлексії, метою якої є забезпечення істинності результатів наукових досліджень. Доведено, що первинним вихідним логіко-епістемологічним пунктом економічної науки є категорія вартості. Значну увагу приділено можливим перспективам еволюції ортодоксального неокласичного мейнстріму у XXI ст.

Ключові слова: економічна епістемологія, методологія, економічна культура, парадигма, економічні категорії, вартість, неокласика, мейнстрім.

Постановка проблеми. На початку XXI ст. перед економічною наукою гостро постало завдання освоєння новітніх епістемологічних і методологічних норм, теоретичних стандартів, способів концептуалізації і методів дослідження. Саме системна зміна епістемології та методології дає змогу пов'язати теоретичні перспективи економічної науки з логікою наукових досліджень. Йдеться про органічний зв'язок рівнів філософської онтології, теоретичної методології та епістемологічних наративів, що реалізуються в парадигмальних зрушеннях сучасної економічної науки.

Нагальною проблемою у цих умовах стає формування сучасних епістемологічних і методологічних засад економічної науки, забезпечення реальних знань про свій предмет, що є достовірними, тобто обґрунтованими у розгорненій логічній теоретичній формі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Філософським питанням економічної науки присвячено праці таких науковців, як: В. Геєць [1], М. Зверяков [2], Н. Ольсен [3], Д. Рейсс [4], В. Тарасевич [5], Ю. Уманціва [6], Д. Хаусман [7] та ін. Серед економістів, що досліджують епістемологічні проблеми розвитку економічної науки у різних її аспектах, слід виділити Г. Понтъє [8], Л. Солера [9], Р. Февра [10],

А. Філіпенка [11]. Ці наукові дослідження найбільш системно охоплюють та проблематизують епістемологічні та методологічні питання економічної науки, спонукаючи до нових дискусій щодо переосмислення логіко-епістемологічних поглядів на розвиток економічної науки у ХХІ ст.

Метою статті є дослідження епістемології як одного із визначальних сучасних підходів до аналізу розвитку економічної науки у ХХІ ст., що дає змогу забезпечити нові методологічні можливості для "входження" у проблематику предмета економічної науки.

Матеріали та методи. У рамках дослідження застосовано загальні та спеціальні методи теоретичного аналізу: системний, наукового абстрагування, якісного структурного узагальнення, міждисциплінарний, логічний та історичний підходи, а також синергетичний інструментарій економічної методології.

Результати дослідження. *Епістемологія економічної науки* – це вчення про процес об'єктивного пізнання соціально-економічної реальності активним самовизначальним ученим-економістом. Методологія дослідження при цьому розуміється як система правил вироблення знань та їх обґрунтування. Методологія, що систематизує методи, способи і прийоми пізнання об'єктивної дійсності, забезпечення достовірності здобутих знань про об'єкт дослідження, їх відповідність предмету дослідження, є засобом доведення істинності та легітимізації результатів і висновків проведеного дослідження.

Економічна епістемологія – це дослідження процесу формування і поширення економічних знань. Підсумком логіко-методологічного аналізу наукового знання традиційно виступає теорія. Найрозвиненішою і найскладнішою формою наукового економічного пізнання, яке дає цілісне відображення закономірних і сутнісних зв'язків в економіці, є економічна теорія.

Епістемологія вважається базовою методологією наукового пізнання. Дослідник-епістемолог має справу з особливою онтологічною реальністю – сферою об'єктивації змісту наукової свідомості, сферою категорій, що вимагають спеціальних методологічних прийомів. Трансцендентальна епістемологія дослідження категорій бере свій початок з ідей І. Канта.

Епістемологічний процес пізнання сутності в цьому випадку є невід'ємним від результату – об'єктивного істинного знання. Досягнення істини в усій її конкретності та повноті змісту – найважливіше завдання наукового пізнання. Проблема епістемології ускладнюється через те, що результати дослідження повинні бути достовірними й адекватними поставленій меті (завданням). Нехтування економічною епістемологією зменшує рівень наукової цінності дослідження, призводить до поверхневого описання соціально-економічних процесів та явищ.

Економічна епістемологія містить фундаментальні принципи (своєрідні канони наукового мислення), яких повинні дотримуватися в своїх дослідженнях учені-економісти [12]. У цьому плані епістемологія економічної науки передбачає врахування таких канонів, як: методологічна зосередженість, відповідний категоріальний апарат, належна система принципів та ідей, найбільш загальні світоглядні підходи і ціннісні установки, особливості конкретно-історичних умов дослідження та ін. Головне функціональне призначення економічної епістемології – забезпечення сприятливих методологічних умов для активності дослідників у розвитку науки.

Епістемологія – це певний інтелектуальний (навіть, світоглядний) конструкт, через ідеї якого формуються методологічні побудови пізнання економічної дійсності. Позитивістська (точніше її сучасна форма – неопозитивізм) епістемологія виходить з того, що економіку можна пізнати, використовуючи раціональні методи, і таке пізнання здійснює суб'єкт за допомогою певних методологічних процедур, який здатний зберегти нейтралітет і об'єктивність відносно досліджуваного об'єкта. Такий підхід дає змогу неопозитивізму претендувати (і здебільшого небезпідставно) на роль певної універсальної епістемології. Проте існує й інша точка зору, за якою заперечуються можливості суб'єкта бути об'єктивним у процесі пізнання. Бажає цього дослідник чи ні, але його світогляд багато в чому диктує його ставлення до об'єкта дослідження. Якщо реальність сприймається у термінах певного світогляду (цінностей), то такою буде й епістемологія дослідження.

Характерним для початку ХХІ ст. є епістемологічний розрив між позитивістським та конструктивістським розумінням "економічної реальності". Позитивістський підхід інтерпретує економіку як об'єктивну дійсність, що чітко структурована, а отже, може відобразитися і репрезентуватися. Конструктивістський підхід інтерпретує економіку як множинну реальність, що характеризується інтерсуб'єктивністю і залежністю від акторів, їх інтенцій та інтерпретацій.

Епістемологія економічної науки особливо необхідною стає в умовах невизначеності в розвитку економіки. Як зазначав у своїй книзі "Чорний лебідь" Насим Ніколас Талеб, значення має те, чого ми не знаємо, адже саме непередбачуване змінює наше життя [13].

Наявність різноманітних непередбачуваних обставин фактично обмежує застосування чисто детерміністських методологічних тверджень в економічних дослідженнях, вимагає нових епістемологічних і методологічних підходів. В основу легітимності нових епістемологічних підходів покладено впевненість дослідників у науковості, авторитеті та евристичній цінності відповідних методологічних ідей.

Соціально-економічні зміни не завжди підпорядковуються детерміністським законам динаміки. З точки зору сучасної епістемології, все більше стає зрозумілим, що принципи причинності не є абсолютними,

а індукції – повними. Відсутність повного цілковитого детермінізму – важлива риса емерджентних економічних систем. Глибинні соціально-економічні процеси виявляються в системі імпліцитного (неявного) порядку. При цьому причинність в економіці дедалі більше розуміється як система складної (багатовекторної) взаємодії різноякісних за своєю природою сил, де мають місце як прямі, так і зворотні зв'язки.

Нові знання в економічній науці розвиваються від простих конструкцій, адекватних нерозвиненим теоретичним формам, до побудови складних логічних систем. Аналогічно можна розглядати й епістемологічну роль наукової проблеми. Вже саме формулювання проблеми є складовою наукового дослідження, адже проблема стає формою наукового знання, змістом якої є те, що ще не пізнано наукою, але що потрібно пізнати. Без чіткого і зрозумілого формулювання наукової проблеми, неможливе її успішне вираження. При цьому можна вважати, що наука рухається від більш простих до більш складних проблем.

Актуальною є епістемологічне значення істинності результатів наукових досліджень. Істина в науці виявляється в процесі дискурсу, на основі її перевірки емпіричними (фактичними) даними. Важливою є роль так званого принципу фальсифікаціонізму, за К. Поппером. Якщо теорія фальсифікується/не фальсифікується фактичними даними, то вона може вважатися науковою і визнаною (що доводиться на основі дискурсу) дослідним співтовариством [14]. Інша справа, що фактичних даних (інформації) завжди не вистачає. Відомою є теза Дюгейма-Куайна про недодетермінованість теорії фактами¹. Фактів завжди недостатньо, і тому вони є цінними в процесі дослідження як стимул для наукової рефлексії.

На відміну від науково обґрунтованих (істинних) результатів дослідження, наукова гіпотеза є припущенням, значення якого невизначене і потребує доведення. Гіпотетичне знання має ймовірнісний, а не достовірний характер. Згідно з неопозитивістським принципом верифікації істинним вважається таке положення, яке може бути перевірене досвідом або підтверджено фактами, зведено до логіко-математичного вислову.

Проблема істинності та адекватності не лише в стані самої науки, а в масштабній трансформації методології дослідження. Економічна наука успішно розвивається, коли її концепт є евристичним, відкритим для критики, тобто таким, що допускає його заміну іншим концептом, більш методологічно розробленим і сучасним. Будь-яка теорія не створюється назавжди, вона може бути піддана спростуванню, щоб бути поглибленою в більш розробленому вигляді.

Економічна наука у ХХІ ст. принципово змінюється на основі розширення обсягу емпіричного матеріалу, нових, більш ефективних методологічних можливостей його обробки. Який же характер і динаміка

¹У процесі наукового дискурсу теза Дюгейма-Куайна набула різних значень. У цьому випадку використовується одне з них.

розвитку нового в методології економічної науки? Вже нині розпочався процес формування якісно нової економічної методології, яка матиме істотно відмінні сутнісні характеристики, порівняно із звичною методологією економічної науки XIX–XX ст. Динаміку цього процесу сьогодні неможливо зобразити однозначно, вона з високою часткою ймовірності буде характеризуватися нелінійністю. Зрештою, будь-яке економічне дослідження вже сьогодні повинно ґрунтуватися на певних епістемологічних і методологічних підходах, серед яких найважливішими є: здійснення об'єктивного аналізу об'єктивної реальності; зв'язок фундаментальності дослідження із прикладним аналізом; розгляд глибинних соціально-економічних процесів на основі виділення синергетичних зв'язків; глибоке розуміння сутності, змісту та форми економічних процесів та явищ; виділення вартості як основоположної категорії дослідження; "вихід" у прикладній сфері на управлінські проблеми формування і реалізації стратегії і тактики діяльності економічних суб'єктів; можливість застосування отриманих наукових висновків та результатів у наступних дослідженнях.

Епістемологія економічної науки пов'язана з осмисленням економічної об'єктності, в якій акцентується рухливість і мінливість економічних процесів і явищ, динамічність як визначальна властивість економічної реальності XXI ст. За цих умов підвищується роль такого епістемологічного засобу, що забезпечує успішність наукових досліджень, як рефлексивність. Рефлексія дає змогу виявляти онтологічні структури, які надають можливість по-новому інтегрувати їх в теоретичний простір, створити більш цілісну наукову систему. Рефлексія стає важливою методологічною формою в економічній науці, спрямовуючи думку дослідників на створення принципово нових наукових моделей, які пояснюють соціально-економічну реальність.

Економічне дослідження не просто передбачає, а вимагає дискурсу, суперечки, доведення та ін. Рефлексивність невіддільна від діалогу у науковому співтоваристві. Як підсумок, вибудовується система логічних зв'язків і категорій на основі їх зіставлення з економічною реальністю. Епістемологія тим самим передбачає, що дослідники спираються на певні єдині настанови, які (і це важливо) потужно впливають як на науку, так і в цілому на суспільну свідомість. Економічна наука має нелінійний емерджентний епістемологічний простір, для якого характерні специфічні моделі сприйняття предмета, ціннісні коди економічної культури, етичні й інтелектуальні практики.

У рефлексії реалізуються правила і способи доведення, що націлені на виявлення нових знань. На основі рефлексії виявляються такі базові категорії герменевтики, як розуміння і пояснення. Рефлексія вченого є формою вираження змісту його мислення у сутнісних вимірах. Наука як когнітивна діяльність виявляється при цьому через цілеспрямовану активність учених. Рефлексія і мистецтво аргументації забезпечують розвиток наукового мислення, що спирається на принципи обґрунтованості та доведення.

Епістемологія економічної науки передбачає поєднання методологічних принципів індивідуалізму і холізму. Найбільш виваженим є підхід, коли розглядається модель економічного суб'єкта, який, по-перше, здатний діяти як незалежний, що покладається на свої сили (індивідуалізм), а по-друге, є членом певної групи й організації, соціальної, політичної або культурної спільноти, тобто є членом громадянського суспільства (холізм).

Методологія холізму виходить з того, що дійовими особами економічного розвитку є різного роду метасуб'єкти, яким явно або неявно приписується надіндивідуальна суб'єктність. Такими суб'єктами (з точки зору інституційного підходу) можуть бути організації як ключові агенти інституційних змін [15], або групи (коаліції) згідно з теорією розподільних коаліцій М. Олсона [16]. Забезпечення об'єктивного аналізу метасуб'єктів у межах холістичного підходу передбачає необхідність дезагрегування інститутів і виділення певного проміжного рівня суб'єктності.

Щодо методологічного принципу індивідуалізму, то він заснований на двох фундаментальних моментах: первинності індивідів перед економікою, що передбачає необхідність "починати" з індивіда при поясненні змісту економічних процесів і явищ; екзогенності економіки для індивідів, коли економічні системи є частиною зовнішнього середовища індивідів [17]. Методологічно важливо розуміти, що домінування індивідуалізму, особливо в крайньому вираженні "рафінованого" індивідуалізму неокласики, втіленням якого є "модель робінзонади" (*crusoemodel*), надто спрощує дослідження реальних економічних процесів.

Очевидною є дискусійність проблеми раціональності поведінки індивіда. Як відомо, домінуючою дослідною традицією у неокласичній економічній науці на мікрорівні є аналіз раціональної базової моделі поведінки економічного суб'єкта. Парадигмальна сентенція "Раціональність є основою економічної поведінки" передбачає відповідність з поняттям "економічна людина" ("*homo economicus*"). Основною формою поведінки економічної людини є раціональна поведінка. Хоча дійсна поведінка людини в економіці нерідко відзначається дефіцитом раціональності.

Новим методологічним інструментом рефлексії в економічній науці є нарративний аналіз. Вдалим прикладом використання нарративного аналізу вважається, наприклад, дослідження ідентифікації правил структурування соціальних взаємодій глобального капіталу (Дж. Акерлоф, Р. Шиллер) [18]. Нарративний дискурс є своєрідним фокусом виділення і розгляду досліджуваної проблеми з певної точки зору. Наратив при цьому розглядається як форма особливого тлумачення дійсності, що має відмінність від автентичних первинних смислів. Наративний акцент у процесі рефлексії дає змогу чіткіше ідентифікувати особливості

сприйняття реальності. Як підсумок, розширюються можливості наративу як релевантного інструменту для реалізації завдань дослідження².

У процесі рефлексії зростає епістемологічне значення такої мовної конструкції, як оксюморон (пошук і аналіз парадоксів). Парадокс є епістемологічним засобом руйнування старих схем в економічній науці й оновлення наукового мислення. Оксюморон може забезпечувати належну ефективність дослідження в межах домінантної модальності предмета економічної науки. Метод оксюморона є мовною конструкцією, яка створює умови для поєднання двох протилежних сторін парадоксу. Як приклад, можна навести ідею "лібертаріанського патерналізму", яку одним з перших розробив Р. Талер. До цього патерналізм розглядався лише як мериторний і асиметричний [20].

Епістемологію науки можна розглядати як систему світосприйняття економіки із специфічно організованою мовою (слова, терміни, поняття). Мова економічної науки безпосередньо пов'язана з мовою цифр у формі вартісних оцінок, критеріїв і показників. Професійне "відчуття цифри" надзвичайно важливе для економіста. Аналіз натуральних показників не є характерним для економічної науки.

Проблема міри та вимірювання – одна з основних для будь-якої науки. Жодна інша соціальна наука не має такої об'єктивної міри оцінювання відповідних процесів та явищ, якою є *вартість* для економічної науки. Вартісні оцінки в економіці є малозмінними у часі порівняно, наприклад, із волатильними фінансовими показниками. Відрив фінансових критеріїв від реальної вартості – симптом патології в економіці.

Вартість є первинним, вихідним пунктом економічної науки. Відмова від категорії "вартість", її пряма чи опосередкована підміна іншими поняттями не має об'єктивних засад. На основі вартості відкриваються можливості формалізації економічних категорій, більш повне розкриття їх сутності засобами математичної логіки. Часто з метою маніпулювання теорія вартості ототожнюється з підходами марксистської політичної економії. Хоча категорія вартості насправді використовується в різних економічних концепціях.

Епістемологічні підходи формують певну логіку наукових досліджень, забезпечуючи наявність загальних (незмінних) логічних структур, які й формують парадигмальне "ядро" економічної науки. Кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст. став часом остаточного формування парадигми економічної науки як метафізичної субструктури. В основу цього процесу покладено переосмислення логіки еволюції економічної науки крізь призму постпозитивістської концепції парадигми Т. Куна [21].

² В українській економічній науці з'являються вдалі приклади використання наративного аналізу в науковому дослідженні. Див. наприклад [19, с. 5].

Епістемологія економічної науки XXI ст. передбачає аналіз наукових логічних понять і категорій, який пов'язаний із метафізичним способом мислення вченого. Метафізика традиційно розглядається як теорія і методологія категорій. Позитивістський підхід характеризується антиметафізичною спрямованістю. Проте заперечення метафізичного дискурсу не захищає науку від використання неефективних методологічних побудов. Метафізика може забезпечувати строгі доведення, виходячи з певних апіорних парадигмальних принципів. Згадаємо, що І. Кант оцінював правильний шлях науки як "законосообразне встановлення принципів, виразне визначення понять, випробувану строгість доведень і запобігання сміливих стрибків у висновку"³ [22, с. 38].

У XXI ст. принципово змінюється змістовний бік методології економічної науки [23]. У сучасній науці діалектика не заперечується взагалі, але заперечується її роль у науковій парадигмі. Проведемо аналогію з фізикою – діалектика відповідала онтологічним принципам ньютонівської фізичної картини світу, коли природа розумілась як система тіл (матеріальних корпускул) в абсолютному просторі, де зміна кожного тіла у часі суворо детермінована попереднім станом. Приблизно так само розглядалася й діалектична природа економічного розвитку із пріоритетністю причинно-наслідкових зв'язків, абстрактними схемами економічного простору (локалізації) й часу (лагів), коли економічні детермінанти, координати та імпульси діяльності кожного суб'єкта (домогосподарства, підприємства, держави) могли бути чітко визначені в будь-який заданий момент часу. Однак, як у новітній фізиці, де на перший план вийшла квантово-релятивістська картина світу, так і в економічній науці XXI ст. основне значення набуває синергетична методологія. Центр ваги все більше переноситься на синергетичні принципи і методи отримання наукових знань про новітні економічні процеси й явища.

Нова *синергетична методологія* не відмінює повністю діалектичну методологію, а "накладається" на неї. Елементи діалектики продовжують працювати й в синергетичній методології, хоча й у модифікованому вигляді. Діалектика втрачає домінуючий характер, проте не зникає повністю, утворюючи своєрідну констеляцію із синергетичними елементами.

Розробка та використання синергетичної методології були підготовлені всім попереднім розвитком економічної науки. Роль синергетичної методології зростає тому, що самі синергетичні принципи (емерджентність, дисипативність, гетерогенність тощо) стають основою розвитку сучасних економічних систем. Розвиток у синергетиці означає наявність іманентного потенціалу самоорганізації системи.

³ Усі цитати з іншомовних джерел наводяться у перекладі автора статті.

Синергетична методологія забезпечує розкриття цілісності складних, відкритих і динамічних соціально-економічних систем, механізмів та інститутів їх функціонування, виявлення багатоаспектних типів зв'язків певної системи та їх зведення до єдиної теоретичної картини. Отже, синергетична методологія передбачає врахування принципової невизначеності поведінки економічних систем і елементів, що їх складають, коли система функціонує спонтанно і непередбачувано, що є типовою ситуацією для економіки XXI ст. Дедалі більш важливе значення в реалізації синергетичної методології матиме штучний інтелект, що дозволить значно повніше і глибше оцінити різноманітні аспекти поведінки економічних систем і станів, які це може зумовити.

Методологічними припущеннями синергетичного дослідження економічних систем можна вважати: відкритість (незамкненість) систем, нелінійність економічних трансформацій, імовірнісну неоднозначність цілей розвитку систем, нерівновагу систем (здатність до самоорганізації), незворотність процесів еволюції систем [24]. Важливе епістемологічне місце має системне врахування таких базових атрибутів системи, як: цілісність (єдине ціле), структура (організація, впорядкованість), зв'язки між структурними елементами, мета системи і підсистем, функціонування і розвиток системи, властивості системи, відношення (зв'язки) цієї системи з іншими системами, інформаційний аспект (наявність потоків інформації), зовнішнє середовище.

Економічна наука при аналізі соціально-економічних систем не може не вбирати в себе результати досліджень інших соціальних наук, тобто по суті своїй мати міждисциплінарний (гетерогенний) характер. Особливо важливою є роль синтетичних інтегративних засобів міждисциплінарного дослідження, які забезпечують достатньо високу ефективність реалізації комплексних наукових завдань. Посилення ролі міждисциплінарних комплексних підходів обумовлено зміною природи об'єкта дослідження. Забезпечення цілісного уявлення про економіку передбачає міждисциплінарний аналіз її структурних елементів, виявлення взаємозв'язків і взаємозалежностей між ними, що дає змогу наблизити економічну науку до вирішення прикладних завдань суспільного розвитку.

Не обійтися без міждисциплінарної методології при дослідженні економічної культури. Економічна культура людини визначається не лише економікою, вона включає цінності й так званого постеконічного світу. У XXI ст. на перший план виходять цінності, пов'язані з новим планетарним світоглядом, гуманітарний спосіб мислення та духовність індивідів.

Економічна культура індивіда пов'язана з двома типами *економічної поведінки*. Перший – це культура індивіда в умовах суспільства споживання, що закономірно призводить до вичерпання економічних ресурсів. Другий – це культура індивіда в умовах постіндустріального

суспільства з його фактично невичерпним ресурсом – знаннями й інтелектом. Постіндустріалізм формує сьогодні матеріальні умови нової системи життєдіяльності людства.

Визначальною цінністю розвитку суспільства у XXI ст. поступово ставатиме гуманізм, усе більш виступаючи важливою умовою забезпечення цілісності соціально-економічного прогресу. Гуманістичні принципи у цих умовах закономірно набувають універсального характеру. Ідеям гуманізму протистоїть логіка соціального дарвінізму з його основоположним принципом: "виживають найсильніші (найбільш пристосовані)". Гострою проблемою у XXI ст. буде переоцінка гуманістичних і культурних цінностей, яка триватиме багато десятиліть.

Щодо економічної культури суспільства, то вона передбачає чітке розуміння шляхів соціально-економічного розвитку країни. Для України це означає розуміння стратегії виходу зі стану консервації відсталого сировинної економіки, переходу до сталого економічного зростання із забезпеченням високих стандартів якості життя населення. Тут йдеться про інклюзивний тип розвитку економіки, кардинальну зміну інституційного устрою України на основі переходу від архаїчної корупційно-олігархічної політико-економічної системи до інклюзивних інститутів сучасного демократичного устрою правової держави.

Щодо мейнстріму сучасної економічної науки, його основою на початку XXI ст. залишається неокласика. Теорії неінституціоналізму і поведінкової економіки докорінно не змінили ситуацію [25]. Концепція неокласики сьогодні є пріоритетною. І це навіть за умови, що методологічні припущення неокласичної концепції досить спрощені, а отже, вони відображають радше суб'єктивні побажання економістів-неокласиків, ніж об'єктивну реальність.

Неокласичний мейнстрім – це, насамперед, теорія ринку і ринкової економіки [26]. Предметна сфера економічних досліджень при цьому формується шляхом сполучення двох реальностей – мікро- та макроекономіки. Ринок є виправданим з соціально-економічної точки зору тому, що він повніше та краще, ніж будь-яка інша економічна форма забезпечує стимули для саморозвитку і саморегулювання без втручання державної влади. Ринкова координація передбачає тут раціональність поведінки суб'єктів ринку як параметричну (попит і пропозиція), так і стратегічну (конкуренція, ціна).

Основними ідеями сучасного неокласичного мейнстріму є індивідуалізм, раціональність, оптимізація, рівновага, саморегулювання й саме вони залишаються базовими та широко використовуються представниками різних сучасних наукових напрямів методологічного індивідуалізму.

У другій половині XX ст. принцип методологічного індивідуалізму оновився на основі ідей "очікувань" індивідів. Так, М. Фрідмен і Е. Фелпс підкреслювали роль "адаптивних очікувань" у моделі поведінки економічних суб'єктів, Р. Лукас і Т. Сарджент – значення

"раціональних (макрораціональних) очікувань" індивіда. Фактично за допомогою теорії раціональних очікувань здійснено спробу підпорядкувати поведінку макроекономічних суб'єктів принципам раціональності, так само як і стосовно мікроекономічної поведінки.

Неокласичні постулати рівноваги і саморегулювання базуються на принципах природної рівноваги та саморегулювання соціально-економічних процесів. Економіка закономірно прагне до рівноваги, яка реалізується на основі еволюційного (саморегульованого) режиму. Синергетична методологія не заперечує принцип рівноваги, але розглядає її принципово по-іншому. Нерівноважний розвиток у цьому випадку підкреслює пріоритетність точки біфуркації, в якій створюються передумови для переходу до нової більш ефективної рівноваги. Рівновага будь-якої системи (як простої, так і складної) формується шляхом постійного виходу з нерівноважного стану. При цьому сама рівновага не є константою, а є динамічним процесом.

На початку XXI ст. фактом є зростання незадоволеності ортодоксальним неокласичним мейнстрімом. Проте й сьогодні неокласична концепція залишається своєрідним стандартом, з яким зіставляється та за яким оцінюється розвиток усіх економічних теорій і напрямів. З часом структура мейнстріму змінюється: одні концепції виходять з нього (наприклад, кейнсіанство), а інші тією чи іншою мірою входять, за умови інтеграції у неокласику (наприклад, неоінституціоналізм, поведінкова економіка). Іншої парадигми економічної науки ще не склалося: відсутній стійкий набір принципів, які б можна порівняти за результативністю й опрацьованістю з неокласичним мейнстрімом.

Розбудова нової парадигми економічної науки вбачається на шляху відходу від неокласичних моделей, забезпечення активного пошуку гетеродоксальних концептуальних схем за межами мейнстріму. Однак чи є сьогодні такі концепції (концептуальні схеми)? Поки що знайти (розробити) концепції, які могли б цілком замінити існуючі неокласичні підходи, не вдасться. Причина в тому, що таких загальновизнаних концепцій і не може бути, поки остаточно не сформується інша нова глобальна економічна система XXI ст. Хоча змістовні моменти нової наукової парадигми, характерні її риси складаються вже сьогодні, і їх необхідно осмислювати і використовувати. У цьому випадку йдеться про парадигмальні зрушення в економічній науці з точки зору розвитку економіки, розширення наукових знань, примноження інтелектуального багатства суспільства.

Парадигмальний контент повинен знаходити відображення в змісті та логіці університетських економічних дисциплін, забезпечуючи тим самим науковість освітніх економічних дисципліни.

У науковій літературі й університетських економічних підручниках сьогодні широко висвітлені ідеї неокласичного мейнстріму. З початку 1990-х років перекладні західні економічні праці, насамперед,

підручники, сформували у середовищі пострадянських економістів досить міцний базис неокласичних поглядів і підходів в університетській освіті.

Якими саме будуть нові підручники з економічної науки у XXI ст.? Варіанти, що можуть розглядатися як імовірні, тут можуть бути досить різноманітні. Можливо, зміст університетських освітніх дисциплін коливатиметься між збереженням неокласики в м'якшій версії, або використанням нових неокласичних теорій, які відображатимуть новітні процеси та явища соціально-економічного розвитку.

Висновки. Наукове знання має чітко визначений епістемологічний статус. Оцінюючи перспективи економічної науки у XXI ст., важливо правильно окреслити ключові моменти логіки новітнього епістемологічного процесу, подальшого розвитку методології дослідження економіки. У цьому плані епістемологія дослідження надає цілісну визначеність предмету економічної науки, а також пояснює зміст і наукову логіку аналізу відповідних трансформацій.

Епістемологія виступає своєрідним інструментарієм отримання нових знань. Формування нових наукових підходів, які б відображали умови переходу економіки на новий рівень розвитку, вимагає звернення до сучасних епістемологічних проблем економічної науки. На початку XXI ст. перед економічною наукою гостро постало завдання освоєння новітніх епістемологічних і методологічних норм, теоретичних стандартів, способів концептуалізації і методів дослідження. Епістемологія пропонує науковцям – представникам економічної науки важливі рефлексії та узагальнення щодо того як отримують, структурують і систематизують наукові знання.

Окреслені у статті підходи надають можливість розкрити характер еволюції епістемології економічної науки та сприяють дослідженню закономірностей її розвитку у XXI ст. Розбіжності сучасного етапу розвитку економічної науки істотно обумовлені суперечливими об'єктивними змінами в економіці.

Проблеми епістемології, які поставлені у статті, визначення основних перспективних шляхів їх вирішення потребують подальших досліджень, розгортання теоретичних дискусій на рівні парадигмальних і концептуальних наукових передбачень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Геєць В. Економічну практику – на наукове підґрунтя. *Економіка України*. 2018. № 10. С. 3-9.
2. Зверяков М. Теоретична парадигма сталого розвитку та українські реалії. *Економіка України*. 2018. № 10. С. 10-31.
3. Olsen N. (2018). *The Sovereign Consumer: A New Intellectual History of Neoliberalism*. Springer. Palgrave Macmillan. 318 p.

4. Reiss J. (2014). Struggling over the Soul of Economics: Objectivity versus Expertise. C. Martini & M. Boumans (Ed). Experts and Consensus in social science. P. 131-152. Springer International Publishing. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-08551-77>.
5. Тарасевич В. Проблематика істини у світовій економічній науці. *Економіка України*. 2018. № 10. С. 88-100.
6. Уманців Ю. Економічна теорія у новітньому методологічному дискурсі. *Вісник Київ. нац. торг-екон. ун-ту*. 2019. № 2. С. 51-63.
7. Hausman D., M. S. McPherson, D. Satz (2017). Economic Analysis, Moral Philosophy and Public Policy. Cambridge. 418 p.
8. Ponthiere G. (2019-2020). Philosophy and epistemology of the economics. URL: <https://sites.uclouvain.be/archives-portail/cdc2019/en-cours-2019-LECON2061>.
9. Soler L. (2009). An introduction to epistemology. Paris. Ellipses. 335 p.
10. Fevre R. Power as an epistemological obstacle. Walter Eucken's quest for an interest-proof economic science. *The Journal of Economic Methodology*. 2020. Vol. 27. Is. 4. P. 330-350.
11. Філіпенко А. Економічний світ: методологія. *Економічна теорія*. 2017. № 3. С. 5-22.
12. Oxford handbook of philosophy of economics (2009). H. Kincaid and D. Ross (Eds.). New York: Oxford University Press. 688 p.
13. Taleb N. N. (2007). The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable. London: Penguin. 444 p.
14. Popper K. (1969). Science: Conjectures and Refutations. Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge. London: Routledge, P. 33-65.
15. North D. C. (1990). Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge: Cambridge University Press. 152 p.
16. Olson M. (1982). The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation and Social Rigidities. Yale University Press. 276 p.
17. Boyer P., Petersen M. (2012). The naturalness of (many) social institutions: Evolved cognition as their foundation. *Journal of Institutional Economics*. Vol. 8. No. 1. P. 1-25.
18. Акерлоф Дж., Шиллер Р. (2011). Spiritus Animalis, или Как человеческая психология управляет экономикой и почему это важно для мирового капитализма. М.: Альпина Бизнес Букс. 272 с.
19. Кричевська Т. О. (2020). Логіко-історичний розвиток інституту довіри у грошово-кредитній сфері: автореф. ... д-ра екон. наук. Київ: ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". 44 с.
20. Camerer C., Issacharoff S., Loewenstein G., O'Donoghue T., Rabin M. (2003). Regulation for Conservatives: Behavioral Economics and The Case for "Asymmetric Paternalism". *University of Pennsylvania Law Review*. Vol. 151. No. 1. P. 1211-1254.
21. Kuhn T. (1970). The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: University of Chicago Press. 264 p.
22. Кант И. (1999). Критика чистого разума. М.: Наука, 655 с.
23. Boumans M., Davis J. (2010). Economics Methodology: Understanding Economics as a Science. London. Routledge. 209 p.
24. Занг В.-Б. (1999). Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории. М.: Мир. 335 с.

25. Avtonomov V. Avtonomov Y. Four Methodenstreits between Behavioral and mainstream economics. *The Journal of Economic Methodology*. 2019. Vol. 26. № 3. P. 179-194.
26. Syll L. P. (2016). *On the Use and Misuse of Theories and Models in Mainstream Economics*. London: College Publications. 184 p.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2021.

Lagutin V. Epistemology of economics of the twenty first century.

Background. Uptake of new epistemological and methodological norms, theoretical standards, methods of conceptualization is the most pressing issue of economics at the beginning of the twenty first century. Laying of modern epistemological foundations of economics, providing real knowledge about the research subject is a topical problem in these conditions.

The aim of the article is to study epistemology as one of the defining modern approaches to the analysis of economics of the twenty first century.

Materials and methods. General and special methods of theoretical analysis as well as synergetic tools of economic methodology are used. We also used system method, scientific abstraction, qualitative structural generalization; logical, historical and interdisciplinary approaches in the article.

Results. The main functional purpose of economic epistemology is to provide favorable methodological conditions for the researchers' activity in the development of science. Economic research should be based on certain epistemological and methodological approaches. The most important are relationship between research fundamentals and applied analysis; consideration of deep socio-economic processes based on the selection of synergetic links; allocation of value as a fundamental category of research; "exit" in the applied field to management problems. Reflection becomes an important methodological form in economics. Economics has a nonlinear emergent epistemological space, which is characterized by specific models of subject perception, value codes of economic culture, ethical and intellectual practices. Neoclassicism is the basis of modern economics mainstream.

Conclusion. Scientific knowledge has a clearly defined epistemological status. Epistemology of the study provides a holistic definition of the subject of economics, and explains the content and scientific logic of relevant transformations analysis. Uptake of new epistemological and methodological norms, theoretical standards, methods of conceptualization and research methods is the most pressing issue of economics at the beginning of the twenty first century.

Keywords: economic epistemology, methodology, economic culture, paradigm, economic categories, value, neoclassicism, mainstream.

REFERENCES

1. Gejec', V. (2018). Ekonomichnu praktyku – na naukove pidg'runtja [Economic practice – on a scientific basis]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 10, 3-9 [in Ukrainian].
2. Zvjerkakov, M. (2018). Teoretychna paradygma stalogo rozvytku ta ukrai'ns'ki realii' [Theoretical paradigm of sustainable development and Ukrainian realities]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 10, 10-31 [in Ukrainian].
3. Olsen, N. (2018). *The Sovereign Consumer: A New Intellectual History of Neoliberalism*. Springer. Palgrave Macmillan [in English].
4. Reiss, J. (2014). Struggling over the Soul of Economics: Objectivity versus Expertise. C. Martini & M. Boumans (Ed). *Experts and Consensus in social science*. P. 131-152. Springer International Publishing. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/978-3-319-08551-77> [in English].
5. Tarasevych, V. (2018). Problematyka istyny u svitovij ekonomichnij nauci [Problematyca of the truth in the world economic science]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 10, 88-100 [in Ukrainian].

6. Umanciv, Ju. (2019). Ekonomichna teorija u novitn'omu metodologichnomu dyskursi [Economic theory in the latest methodological discourse]. *Visnyk Kyi'v. nac. torg-ekon. un-tu – Herald of Kyiv National University of Trade and Economics*, 2, 51-63 [in Ukrainian].
7. Hausman, D., McPherson, & Satz, D. (2017). *Economic Analysis, Moral Philosophy and Public Policy*. Cambridge [in English].
8. Ponthiere, G. (2019-2020). Philosophy and epistemology of the economics. Retrieved from <https://sites.uclouvain.be/archives-portail/cdc2019/en-cours-2019-LECON2061> [in English].
9. Soler, L. (2009). *An introduction to epistemology*. Paris. Ellipses [in English].
10. Fevre, R. (2020). Power as an epistemological obstacle. Walter Eucken's quest for an interest-proof economic science. *The Journal of Economic Methodology*. (Vol. 27). Is. 4, 330-350 [in English].
11. Filipenko, A. (2017). Ekonomichnyj svit: metodologija [Economic world: methodology]. *Ekonomichna teorija – Economic theory*, 3, 5-22 [in Ukrainian].
12. *Oxford handbook of philosophy of economics* (2009). H. Kincaid and D. Ross (Eds.). New York: Oxford University Press [in English].
13. Taleb, N. N. (2007). *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*. London: Penguin [in English].
14. Popper, K. (1969). *Science: Conjectures and Refutations*. Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge. London: Routledge [in English].
15. North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].
16. Olson, M. (1982). *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation and Social Rigidities*. Yale University Press [in English].
17. Boyer, P., & Petersen, M. (2012). The naturalness of (many) social institutions: Evolved cognition as their foundation. *Journal of Institutional Economics*. (Vol. 8), 1, 1-25 [in English].
18. Akerlof, Dzh., & Shiller, R. (2011). *Spiritus Animalis, ili Kak chelovecheskaja psihologija upravljaet jekonomikoj i pochemu jeto vazhno dlja mirovogo kapitalizma* [Spiritus Animalis: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism]. Moscow: Al'pina Biznes Buks [in Russian].
19. Krychevs'ka, T. O. (2020). Logiko-istorychnyj rozvytok instytutu doviry u groshovokredytnij sferi [Logical and historical development of the institution of trust in the monetary sphere]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv: DU "Instytut ekonomiky ta prognozuvannja NAN Ukrai'ny" [in Ukrainian].
20. Camerer, C., Issacharoff, S., Loewenstein, G., O'Donoghue, T., & Rabin, M. (2003). Regulation for Conservatives: Behavioral Economics and The Case for "Asymmetric Paternalism". *University of Pennsylvania Law Review*. (Vol. 151), 1, 1211-1254 [in English].
21. Kuhn, T. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press [in English].
22. Kant, I. (1999). *Kritika chistogo razuma* [Critique of Pure Reason]. Moscow: Nauka [in Russian].
23. Boumans, M., & Davis, J. (2010). *Economics Methodology: Understanding Economics as a Science*. London. Routledge [in English].
24. Zang, V.-B. (1999). *Sinergeticheskaja jekonomika. Vremja i peremeny v nelinejnoj jekonomicheskoy teorii* [Synergetic Economics: Time and Change in Nonlinear Economics]. Moscow: Mir [in Russian].
25. Avtonomov, V., & Avtonomov, Y. (2019). Four Methodenstreits between Behavioral and mainstream economics. *The Journal of Economic Methodology*. (Vol. 26), 3, 179-194 [in English].
26. Syll, L. P. (2016). *On the Use and Misuse of Theories and Models in Mainstream Economics*. London: College Publications [in English].

БЛАНК Ігор,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки та фінансів підприємства Київського національного торговельно-економічного університету вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

E-mail: i.blank@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0002-6542-3077

СТРАТІЙЧУК Вікторія,

аспірант кафедри економіки та фінансів підприємства Київського національного торговельно-економічного університету вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

E-mail: viktoria.stratiichuk2017@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9754-5028

СТРАТЕГІЧНА КАРТА УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ

Здійснено компаративний аналіз існуючих у науці видів стратегічних карт, на основі чого виокремлено та доповнено основні підходи та особливості побудови стратегічної карти розвитку оборотних активів. Ідентифіковано елементи стратегічної карти цільових показників розвитку оборотних активів підприємства торгівлі, які містять ключові стратегічні цілі управління оборотними активами та показники, що їх описують. Побудовано форму стратегічної карти цільових показників розвитку оборотних активів підприємства торгівлі.

Ключові слова: стратегічна карта, оборотні активи, збалансована система показників, формування оборотних активів, фінансування оборотних активів.

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування вітчизняних підприємств торгівлі (ПТ), що характеризуються інтенсивними змінами зовнішнього середовища, постійними коливаннями ринкової кон'юнктури та макроекономічних показників, обумовлюють необхідність удосконалення традиційних методів управління їх матеріальними та фінансовими ресурсами. Лівову частку ресурсного потенціалу ПТ займають оборотні активи (ОА), які забезпечують їх операційну діяльність та помітно впливають на результати діяльності ПТ, проте досі управління оборотними активами (УОА) здійснювалося винятково з використанням традиційних методів поточного управління. Стратегічне управління є одним з найбільш ефективних сучасних інструментів, що дасть змогу враховувати, крім методів довгострокового планування, також сукупність можливостей адаптації процесу управління оборотними активами до зовнішніх умов господарювання шляхом коригування резервів формування та напрямів використання ОА ПТ.

Сучасні підприємства, зокрема і сфери торгівлі, досить широко впроваджують застосування стратегічного управління. Так, із вибірки 65 опитуваних ПТ України, 38.46 % застосовують стратегічне управління підприємством в цілому. Тому важливим елементом загальної стратегії ПТ повинна бути саме стратегія управління ОА – одним з основних операційних ресурсів підприємства торгівлі. Стратегічне управління реалізується через використання сучасних інструментів, серед яких одним із найбільш інформативних та простих у застосуванні є стратегічна карта. Формування стратегічної карти цільових показників розвитку оборотних активів сприятиме удосконаленню планування оборотних активів, стратегічному баченню в процесі управління ОА. Тому проблема формування стратегічної карти є актуальною в контексті вдосконалення процесу стратегічного управління оборотними активами (УОА).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З моменту оприлюднення концепції стратегічних карт американськими вченими Р. Капланом та Д. Нортоном [1] закордонні та вітчизняні дослідники вивчали запропонований інструмент, особливості його практичного застосування. Сучасні вітчизняні вчені визначили стратегічну карту елементом інноваційної стратегії підприємства [2], розробили методику побудови стратегічної карти на основі використання концепції збалансованої системи показників [3; 4], обґрунтували управлінський аспект побудови стратегічної карти підприємства [5], запропонували застосувати цей інструмент до УОА промислових підприємств [6]. Попри значний науковий доробок з питань побудови стратегічних карт, проблематика їх застосування в царині УОА ПТ досі не вивчалась, що свідчить про актуальність досліджуваної проблеми.

Метою статті є побудова підходу до формування стратегічної карти цільових показників розвитку оборотних активів підприємства торгівлі.

Матеріали та методи. Дослідження проведено з використанням сукупності загальнонаукових та специфічних методів наукового пізнання, наукових праць зарубіжних та українських вчених, що присвячені теоретичному обґрунтуванню та методологічним основам формування і застосування стратегічних карт.

Для вдосконалення та теоретичного обґрунтування наукових підходів до побудови стратегічної карти застосовано загальнонаукові методи абстрагування, аналізу та синтезу; для виокремлення елементів стратегічної карти цільових показників розвитку ОА ПТ використано методи індукції і дедукції, логічного та порівняльного аналізу, групування, абстрагування; для виявлення особливостей практичного застосування стратегічного управління оборотними активами вітчизняними підприємствами торгівлі – метод анкетування; для наочного відображення окремих результатів дослідження – графічний метод, для формулювання висновків – метод узагальнення.

Результати дослідження. Стратегічна карта розвитку ОА є елементом фінансової складової загальної стратегічної карти розвитку підприємства, що візуально відображає причинно-наслідкові взаємозв'язки між елементами стратегії операційного рівня, містить стратегічні цілі УОА, а також показники, спрямовані на досягнення кінцевої мети реалізації стратегії УОА [7, с. 285].

Поряд із Д. Капланом та Р. Нортеном, стратегічні карти яких є найбільш поширеними в сучасній літературі та у практиці підприємств, у теорії стратегічного менеджменту важливе місце посідають й інші моделі представлення стратегій управління [1; 8].

Особливістю стратегічної карти Л. Мейселя є виділення окремим елементом його карти трудових ресурсів підприємства в цілому, на відміну від запропонованого Д. Капланом та Р. Нортеном елемента стратегічної карти, що характеризує навчання та економічне зростання персоналу. Характерною властивістю побудови цієї стратегічної карти є не винятково ефективність діяльності підприємства загалом, а результативність та віддача від роботи окремих працівників підприємства [9, с. 36]. Важливим елементом діяльності як підприємства, так і його функціональних підрозділів є використання трудових ресурсів, проте цю модель, формуючи стратегічну карту УОА, застосувати недоцільно, адже ОА відображають операційний та фінансовий аспекти стратегічної карти підприємства.

Заслугове на увагу підхід К. Мак-Найра, Р. Лінча та К. Кросса, що передбачає побудову "Піраміди діяльності компанії". Ця концепція побудована на принципах взаємообумовленості стратегії підприємства із фінансовими та нефінансовими показниками. Визначальною особливістю цієї концепції є розмежування цілей та показників за рівнями ієрархії піраміди (господарські підрозділи, операційні підсистеми, відділи та центри відповідальності), що показує існування вертикальних зв'язків між цілями та показниками піраміди на різних її щаблях [9, с. 38]. Проте більш ефективною моделлю в контексті УОА є стратегічна карта Д. Каплана та Р. Нортена, яка, крім вертикальних, містить також горизонтальні зв'язки цілей стратегії та показників, які їх описують, що дає змогу спростити процес виявлення причин та наслідків зміни конкретного показника в межах елемента стратегічної карти.

Модель наочного відображення стратегічного управління К. Адамса та П. Робертса *EP2M (Effective Progress and Performance Measurement)* спирається на впровадження та практичну реалізацію стратегії, враховуючи постійні її коригування та зміни. Головними принципами цієї моделі є вдосконалення корпоративної культури та стимулювання змін на операційному рівні підприємства [10, с. 94]. Використання цієї концепції у контексті побудови стратегічної карти розвитку ОА є доцільним як інструмент коригування стратегії залежно від результативності реалізації побудованої стратегічної карти розвитку ОА, що призведе до стимулювання операційних змін.

А. Біляр вважає, що основною метою побудови стратегічної карти є контроль операційної діяльності підприємства на основі порівняння цільових та фактичних результатів діяльності кожного працівника, ресурсу підприємства, що дає змогу визначити їх вплив на досягнення стратегічної мети [11, с. 87]. Цей підхід підкреслює доцільність застосування стратегічної карти як інструмента стратегічного управління в процесі УОА, виділяючи її важливим елементом загальної стратегічної карти підприємства, що надає можливість визначати вплив ефективності використання ОА та стратегічну мету підприємства.

У табл. 1 узагальнено підходи зазначених науковців до відображення стратегій управління підприємством, що можуть бути використані в контексті стратегічного УОА.

Таблиця 1

Наукові підходи до відображення стратегії підприємства

Складова підходу	Науковець, джерело								
	Д. Каплан, Р. Нортон [1, с. 8]	Л. Мейсель [9, с. 36]	К. Мак-Найр, Р. Лінч, К. Кросс [9, с. 94]	К. Адамс, П. Робертс [10, с. 94]	К. Дорошкевич [12, с. 65]	І. Чекомасова, А. Табалюк [3, с. 5]	Н.-Г. Олів'є, Ж. Рой, М. Веттер [9]	А. Гершун, Ю. Неделєва [13, с. 15]	А. Біляр [11, с. 87]
Містить систему стратегічних цілей	+	+			+	+	+	+	+
Формується на основі збалансованої системи показників (ЗСП)	+	+				+		+	+
Будується у комплексі із ЗСП					+				
Створюється з використанням окремих показників			+	+					
Стратегічна карта ототожнюється із ЗСП							+		
Трудові ресурси виділяються окремим елементом стратегічної карти		+							
Містить вертикальні взаємозв'язки між цілями та показниками	+	+	+		+	+	+	+	+
Містить горизонтальні взаємозв'язки між цілями та показниками	+	+			+	+	+	+	+
Спрямована на ідентифікацію необхідності та впровадження змін у стратегії				+					
Спрямована на контроль досягнення стратегічної мети	+	+							+

Джерело: сформовано авторами на основі джерел [1; 3; 9–13].

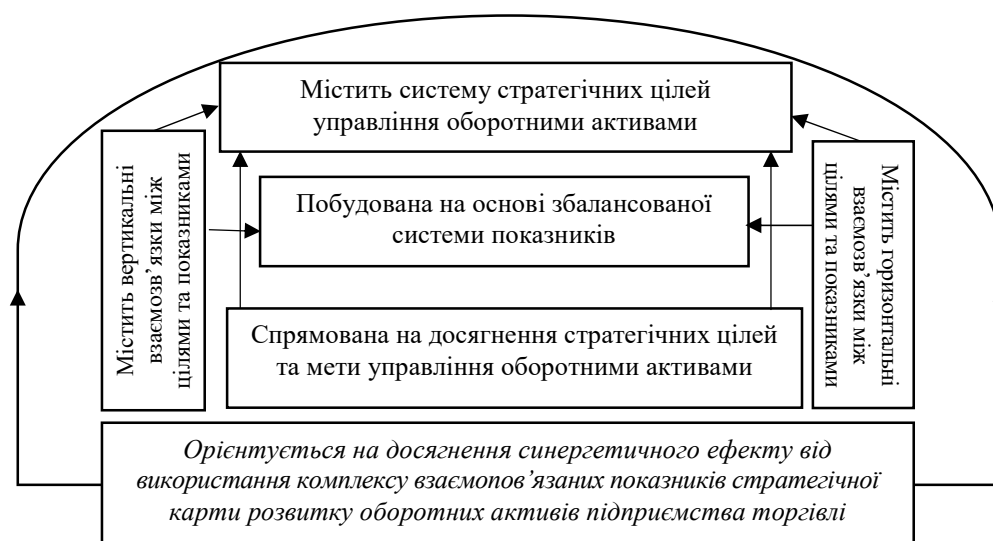

Результати компаративного аналізу підходів науковців, наведеного у *табл. 1*, свідчать, що використання стратегічної карти допоможе сфокусуватися на взаємозалежності та причинно-наслідковому зв'язку між цілями стратегічного УОА та показниками, що їх описують. Ці зв'язки повинні бути не лише вертикальними, а й горизонтальними, тобто не лише кожна ціль повинна описуватися конкретним показником, а й усі ці показники повинні бути взаємопов'язані між собою. Побудова стратегічної карти на основі збалансованої системи показників забезпечить інтеграцію великої кількості різноманітних параметрів в інструмент реалізації загальної стратегії УОА.

Застосування стратегічних карт у процесі УОА в сучасній економічній літературі зустрічається не часто. Доречно зупинитися на праці Л. Омельченко та І. Піскульова, які побудували стратегічну карту УОА промислового підприємства [5]. У цьому питанні науковці спираються на управління формуванням та фінансуванням ОА окремого промислового підприємства. В рамках побудови стратегічної карти автори виділяють усі чотири блоки стратегічної карти (фінансовий, бізнес-процесів, відносин з клієнтами та навчання), визначаючи при цьому показники, що описують кожен блок карти. Така побудова стратегічної карти значно ускладнює її реалізацію внаслідок виділення великої кількості показників. Вбачається необхідним створити оптимальну модель стратегічної карти для ПТ України, виділивши лише ключові показники, що характеризують результативність використання ОА у рамках фінансової складової загальної стратегічної карти підприємства. Така побудова значно полегшить її реалізацію та інтеграцію в загальну стратегічну карту підприємства. Врахування особливостей використання ОА ПТ дасть змогу абстрагувати стратегічну карту від конкретного підприємства та забезпечить можливість її застосування кожним ПТ України, лише дещо коригуючи показники та цілі.

До ряду визначених науковцями ознак формування стратегічної карти доцільно додати особливості побудови стратегічної карти ОА ПТ, що передбачає їх орієнтацію на забезпечення досягнення синергетичного ефекту від використання загальної суми ОА як головного стратегічного ресурсу підприємства торгівлі. Зважаючи на те, що об'єктом формування стратегічної карти є ОА ПТ, які виступають основним ресурсом операційної діяльності таких підприємств. Ця стратегічна карта надасть можливість визначити додаткові вигоди для підприємства від використання комплексу ключових показників результативності використання ОА, що описують досягнення їх стратегічних цілей порівняно з оцінкою тих же показників поза межами стратегічної карти ізольовано один від одного.

На *рис. 1* відображено особливості побудови стратегічної карти цільових показників розвитку ОА ПТ.

Рис. 1. Особливості побудови стратегічної карти цільових показників розвитку ОА ПТ

Джерело: доповнено авторами за [2; 9; 10; 12].

Першим етапом побудови карти стратегічних цільових показників є визначення цілей УОА ПТ та показників, що їх описують.

Учені Н.-Г. Ольв'є, Ж. Рой та М. Веттер визначають оптимальну кількість показників, що забезпечать формування ефективної стратегічної карти. На їхню думку, для побудови загальної стратегічної карти підприємства, найбільш оптимально використовувати 15–25 показників, для стратегічної карти функціонального відділу кількість показників становить 10–15, тоді як для побудови стратегічної карти на рівні окремого працівника чи елемента, ресурсу певного відділу достатньо 5–10 показників [9]. Спираючись на думку зазначених науковців, вважаємо, що в процесі побудови стратегічної карти цільових показників розвитку ОА ПТ доцільно використати 5–10 показників, зважаючи на те, що УОА переважно виступає елементом функціонального відділу з управління активами на ПТ.

Д. Парментер вважає, що головною ціллю фінансової складової збалансованої системи показників є використання активів підприємства в цілому та оптимізація оборотних активів зокрема [14, с. 13]. Варто погодитися з автором стосовно виділення однією з основних стратегічних цілей фінансової складової загальної збалансованої системи показників підприємства оптимізацію оборотних активів, проте думку цього науковця доцільно розширити в процесі побудови стратегічної карти винятково для ОА в контексті напрямів оптимізації окремих процесів управління ними.

Н. Ващенко та Ю. Максимович при побудові збалансованої системи показників УОА основним завданням виділяють ефективність застосування цього інструменту: зростання прибутку підприємства,

а також максимізацію ключових показників рентабельності (комерційної рентабельності; рентабельності власного капіталу, позикового капіталу, оборотних активів, виробничих фондів, активів, поточних витрат) [10, с. 263].

Виділення стратегічної цілі підвищення прибутковості та рентабельності є необхідним під час розроблення загальної стратегічної карти ПТ. Проте використання усіх показників рентабельності в процесі побудови стратегічної карти розвитку оборотних активів є недоцільним завдяки тому, що на чистий прибуток як важливий індикатор рентабельності, крім ОА, впливає велика кількість інших факторів, тому до стратегічної карти цільових показників розвитку ОА варто включати не всі визначені автором показники рентабельності, а лише рентабельність ОА та власного оборотного капіталу як індикаторів стратегічної цілі приросту ефективності використання ОА, що характеризують дуалістичну природу оборотних активів у контексті їх формування та фінансування.

У свою чергу, вчені Л. Омельченко та І. Піскульова вважають ключовою метою стратегічної карти УОА підприємства зростання прибутку, що забезпечується другорядними цілями: оптимізацією фінансування ОА, зростанням фінансової стійкості, удосконаленням тривалості операційного циклу, оптимізацією обсягу та структури ОА, що описуються низкою показників (динамікою обсягу прибутку, витрат, дебіторської заборгованості, коефіцієнтом забезпеченості власними ОА, коефіцієнтом поточної ліквідності, рентабельністю ОА, тривалістю операційного циклу тощо) [5, с. 96].

Анкетування вибірки ПТ України показало, що 18 % вибірки підприємств формують систему стратегічних цілей УОА, 74.31 % здійснюють УОА, лише ставлячи перед процесом управління одну стратегічну мету, якої необхідно досягти, тоді як 7.69 % вибірки підприємств взагалі не визначають цільових орієнтирів використання їх ОА. Найчастіше підприємства торгівлі України ідентифікують такі стратегічні цільові орієнтири розвитку їх ОА: приріст прибутковості, приріст рентабельності ОА, зростання ринкової вартості підприємства, приріст товарообороту підприємства, зростання рівня платоспроможності.

З-поміж усіх запропонованих науковцями та вітчизняними ПТ стратегічних цілей та показників у процесі побудови стратегічної карти розвитку ОА необхідно виділити головні показники. В цьому контексті доцільно виокремити основні стратегічні цілі, адже, зважаючи на те, що стратегічна карта цільових показників розвитку ОА є елементом загальної стратегічної карти ПТ, необхідно досить точно та лаконічно сформулювати систему цілей.

Основними цілями стратегічної карти розвитку ОА є:

- формування та фінансування оптимального обсягу та складу ОА;
- досягнення оптимального рівня забезпечення операційної діяльності ОА;
- підвищення ефективності використання ОА.

У межах кожної стратегічної цілі виокремимо показники, що їх описують.

Першочерговою ціллю стратегічного УОА є *забезпечення формування їх оптимального обсягу* як головного стратегічного фінансового ресурсу ПТ, а також складу основних видів ОА. Дуалістична природа формування ОА передбачає необхідність як визначення їх обсягу та складу, так і пошук основних джерел фінансування. В цьому контексті, поряд із показниками загального обсягу, суми запасів, дебіторської заборгованості як основних функціональних складових ОА ПТ, у систему показників стратегічної карти цільових показників розвитку ОА варто включити також обсяги фінансування ОА за ключовими джерелами фінансування: власні ресурси підприємства, коротко- та довгострокові кредити, а також інші джерела.

Наступна стратегічна ціль УОА – *досягнення оптимального рівня забезпечення операційної діяльності ОА* – характеризується такими показниками: рівнем завантаженості ОА як індикатором ефективності формування їх загального обсягу, що описується відношенням обсягу ОА на одиницю товарообороту. Цей показник доцільно включити в стратегічну карту як індикатор впливу обсягу ОА на величину реалізованої продукції підприємства. Ще один показник, який варто включити до стратегічної карти, – тривалість операційного циклу, що поряд із коефіцієнтом завантаженості ОА характеризує ефективність операційної діяльності підприємства. Тривалість операційного циклу спирається саме на використання запасів та дебіторської заборгованості як складових, що займають найбільшу частку ОА ПТ.

Коефіцієнт загальної ліквідності також є важливим індикатором використання ОА, що показує здатність підприємства покрити короткострокові зобов'язання та характеризує фінансовий стан підприємства. Важливим показником, що описує фінансовий аспект використання ОА, є коефіцієнт забезпечення власними ОА – індикатор вибору типу політики фінансування ОА. Цей показник доцільно включити до стратегічної карти, адже він характеризує можливість підприємства фінансувати ОА, використовуючи власні чи позичкові ресурси, що часто впливає на основні показники ефективності та результативності використання ОА.

Ще однією ціллю стратегічної карти цільових показників розвитку ОА визначено *підвищення ефективності використання ОА*. Цю ціль найбільш точно описує рентабельність ОА. Варто також виокремити рентабельність власного оборотного капіталу як фінансовий коефіцієнт, що показує віддачу на вкладений власний оборотний капітал та характеризує ефективність його використання. В межах опису зазначеної стратегічної цілі доцільно також виокремити показник відносного вивільнення оборотних коштів з обороту, що відображає зростання оборотних коштів поряд із зростанням обсягів реалізованої

продукції, причому темпи зростання обсягів реалізованої продукції повинні випереджати темпи зростання залишків оборотних коштів. Цей показник дає змогу визначити ефективність та стабільність використання ОА, що обумовлює вивільнення з обороту коштів без нанесення збитків господарському процесу, що в перспективі можуть бути використані для вдосконалення основних процесів управління.

Усі зазначені показники стратегічної карти цільових показників розвитку ОА доречно поділити на дві групи: показники, що характеризують *формування* та *фінансування* оборотних активів за досягненням їх стратегічних цілей (табл. 2).

Таблиця 2

Елементи стратегічної карти цільових показників розвитку ОА ПТ

	Стратегічна ціль	Показники, що описують стратегічні цілі	
		ФОРМУВАННЯ	ФІНАНСУВАННЯ
Фінансова складова загальної стратегічної карти підприємства торгівлі	Формування та фінансування оптимального обсягу і складу оборотних активів	Загальний обсяг оборотних активів. Обсяг запасів. Обсяг дебіторської заборгованості. Обсяг інших оборотних активів	Сума власних оборотних активів. Обсяг довгострокових кредитів банків. Обсяг короткострокових кредитів банків. Інші джерела фінансування
	Забезпечення операційної діяльності оборотними активами	Коефіцієнт завантаження оборотних активів. Тривалість операційного циклу	Коефіцієнт забезпечення поточної діяльності власним оборотним капіталом. Коефіцієнт загальної ліквідності
	Підвищення ефективності використання оборотних активів	Відносне вивільнення оборотних коштів. Рентабельність оборотних активів	Рентабельність власного оборотного капіталу

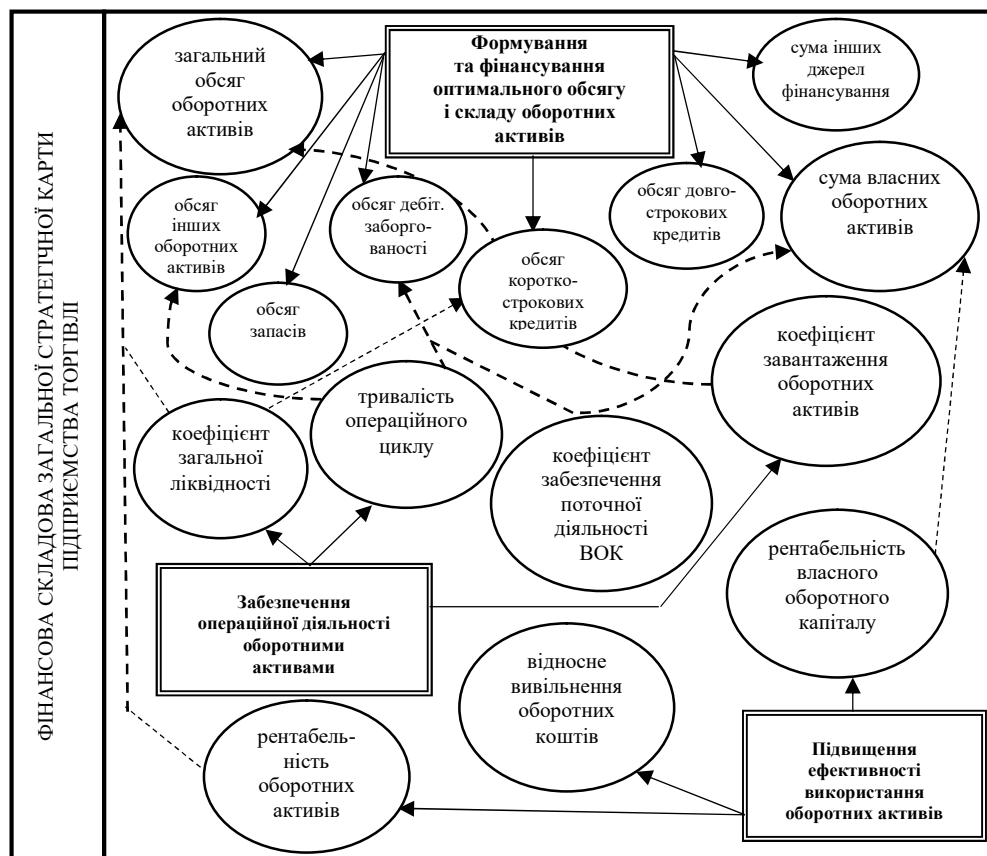
Джерело: складено авторами.

Результати аналізу досліджень науковців щодо побудови стратегічних карт свідчать, що одним з ключових завдань побудови будь-якої стратегічної карти є встановлення причинно-наслідкових взаємозв'язків між її цілями та показниками. Цей етап показує інтегральний характер стратегічної карти, що надає можливість побудувати стійкі взаємозалежності між основними та допоміжними цілями стратегічної карти, а також показниками, що визначають ступінь досягнення поставлених цілей.

Досить ґрунтовно встановлення побудови взаємозв'язків висвітлили М. Кизим А. Пилипенко та В. Зінченко, які запропонували застосувати факторний, регресійний аналізи, метод експертних оцінок для визначення впливу показників на результуючий індикатор [15, с. 52]. Унаслідок побудови стратегічної карти цільових показників розвитку ОА як фінансової складової загальної стратегічної карти підприємства взаємозв'язки між цілями та показниками у межах одного елемента стратегічної карти (в цьому випадку фінансової складової) є переважно

детермінованими, адже вони описують одну сферу діяльності підприємства та часто розраховуються з використанням одних і тих же даних у різних комбінаціях. Наявність стійких взаємозв'язків між основними цілями та показниками підтверджує необхідність їх виділення при побудові стратегічної карти цільових показників розвитку оборотних активів.

На *рис. 2* представлено форму стратегічної карти цільових показників розвитку ОА ПТ.

Рис. 2. Стратегічна карта цільових показників розвитку оборотних активів підприємств торгівлі

Джерело: авторська розробка.

Запропонована на *рис. 2* стратегічна карта характеризується простотою використання, її реалізація не вимагає значної трудомісткості, що є безумовними перевагами цієї авторської розробки, адже рівень компетенцій працівників сучасних підприємств торгівлі стосовно загальних аспектів стратегічного управління є досить низьким. Дослідження показало, що з усієї вибірки, що складає 65 підприємств торгівлі України різних розмірів та видів торгівлі, спеціальну підготовку з питань стратегічного управління отримав лише один працівник бухгалтерії великого оптового продовольчого підприємства.

Висновки. Застосування сучасних інструментів управління є важливим етапом розвитку кожного підприємства торгівлі, особливо в умовах економічної невизначеності. Проте сучасні підприємства торгівлі України досить часто стикаються з фінансовими труднощами, відсутністю ініціативності керівництва, що перешкоджають впровадженню стратегічного управління на підприємствах. Запропонований підхід до побудови стратегічної карти дасть змогу розвинути теоретичні та методологічні основи застосування цього інструмента в процесі УОА, а саме:

- інтегрувати процес УОА до загальної стратегії управління підприємством як елемент фінансової складової стратегічної карти підприємства;
- ідентифікувати, наочно відобразити стратегічні цілі УОА та визначити показники, що їх описують;
- побудувати взаємозв'язки між окремими стратегічними цілями та показниками, що їх характеризують;
- удосконалити процес управління оборотними активами, що дасть змогу визначити вплив ОА на досягнення загальних стратегічних цілей підприємства.

Застосування розробленої у ході дослідження стратегічної карти цільових показників розвитку ОА на практиці сучасних підприємств торгівлі забезпечить удосконалення існуючої традиційної системи УОА, побудованої лише на поточних аспектах їх використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Каплан Р. С., Нортон Д. П. Стратегические карты. Трансформация нематериальных активов в материальные результаты; пер. с англ. М.: Олимп Бизнес, 2005. 512 с.
2. Єпіфанова І. Ю. Стратегічні карти як важливий елемент інноваційної стратегії: матеріали конференцій ВНТУ. 2017. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2017/paper/view/1824> (дата звернення 18.11.2020).
3. Чекмасова І. А., Табалюк А. К. Побудова стратегічної карти на основі використання концепції збалансованої системи показників. *Вісник Національного технічного університету "ХПІ" (економічні науки)*. 2018. № 37 (1313). С. 3-6.
4. Гайдучок Т. С., Дмитренко О. М. Використання збалансованої системи показників у стратегічному управлінському обліку підприємств. *Наукові горизонти*. 2018. № 11 (72). С. 46-55.
5. Тарасюк Г. М., Донець О. А., Горшкова Л. О. Стратегічні карти показників як інструмент управлінської практики. *Економіка, управління та адміністрування*. 2020. №1. С. 75-80.
6. Омельченко Л. С., Піскульова І. В. Стратегічні карти у системі управління оборотними активами промислових підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. Вип. 15(2). С. 94-97.

7. Стратійчук В. М. Обґрунтування сутності стратегічної карти розвитку оборотних активів підприємства торгівлі. *Topical issues of the development of modern science: Collection of scientific articles the 12th International scientific and practical conference*. Publishing House "ACCENT", Sofia, Bulgaria, 29-31. July. 2020. P. 279-287.
8. Каплан Р. С, Нортон Д. П. (2003). СБАЛАНСИРОВАННАЯ СИСТЕМА ПОКАЗАТЕЛЕЙ. От стратегии к действию. М.: Олимп Бизнес, 214 с.
9. Ольве Н.-Г., Рой Ж., Веттер М. Оценка эффективности деятельности компании. Практическое руководство по использованию сбалансированной системы показателей; пер. с англ. М.: Вильямс, 2004. 304 с.
10. Шайкан А. В. The Balanced Scorecard – як основа прийняття управлінських рішень. *Культура народів Причорномор'я*. 2005. № 64. С. 93-95.
11. Біляр А. І. Стратегічні карти як інструмент реалізації стратегії. *Економічні науки. Серія: Облік і фінанси*. 2010. Вип. 7(1). С. 83-91.
12. Дорошкевич К. О. До питання використання стратегічних карт на підприємствах. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2011. № 714. С. 63-68.
13. Гершун А. М., Нефедьева Ю. С. Разработка сбалансированной системы показателей. Практическое руководство с примерами. 2-е изд., расшир. М.: Олимп Бизнес, 2005. 128 с.
14. Пармендер Д. Ключевые показатели эффективности. Разработка, внедрение и применение решающих показателей: монографія; пер. с англ. А. Платонова. М.: Олимп Бизнес, 2008. 288 с.
15. Кизим М. О., Пилипенко А. А., Зінченко В. А. Збалансована система показників: монографія. Х.: ІНЖЕК, 2007. 192 с.

Стаття надійшла до редакції 26.01.2021.

Blank I., Stratiichuk V. Strategy map of current assets management of a trade enterprise.

Background. *Creating of new business conditions, development of modern methods and management tools, intensification of implementing strategies process in the enterprises activities and their individual subsystems, requires improvement and reorientation of the concept of their current assets management. The introduction of strategic current assets management in trade enterprises requires the search of effective tools for its implementation in the trade enterprise, one of which is the strategy map.*

The aim of the article is to form a strategy map of targets of current assets development of the trade enterprise.

Materials and methods. *We used scientific methods of abstraction, analysis and synthesis, induction and deduction, logical and comparative analysis, grouping, abstraction, graphic method and generalization method in the research.*

Results. *We offered construction features of a strategy map of targets of current assets development of the trade enterprise on the basis of separate types of strategy cards research. The main elements of the strategy map are highlighted and substantiated, which include the strategic goals of current assets management and the indicators that describe them. We used the selected elements, built relationships between them and developed the form of strategy map of targets of current assets development.*

Conclusion. *The application of the proposed strategy map in practice of specific trade enterprises will clearly present the key strategic objectives of current assets management of domestic trade enterprises, relationships between them and indicators that*

describe the degree of goal achievement. The use of this strategic management tool will increase current assets efficiency and have a positive economic effect on achieving the overall strategic goals of the enterprise.

Keywords: strategy map, current assets, balanced system of indicators, formation of current assets, financing of current assets.

REFERENCES

1. Kaplan, R. S. & Norton, D. P. (2005). Strategicheskie karty. Transformacija nematerial'nyh aktivov v material'nye rezul'taty [Strategy Maps: Converting Intangible Assets into Tangible Outcomes]. (Trans). Moscow: Olimp Biznes [in Russian].
2. Jepifanova, I. Ju. (2017). Strategichni karty jak vazhlyvyj element innovacijnoi' strategii' [Strategy maps as an important element of innovation strategy]: materials of VNTU conferences. Retrieved from <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2017/paper/view/1824> (data zvernennja 18.11.2020) [in Ukrainian].
3. Chekmasova, I. A., & Tabaljuk, A. K. (2018). Pobudova strategichnoi' karty na osnovi vykorystannja koncepcii' zbalansovanoi' systemy pokaznykiv [Building a strategy map based on the concept of balanced scorecard]. *Visnyk Nacional'nogo tehničnogo universytetu "HPI" (ekonomichni nauky) – Bulletin of the National Technical University "KhPI" (economic sciences)*, 37 (1313), 3-6 [in Ukrainian].
4. Gajduchok, T. S., & Dmytrenko, O. M. (2018). Vykorystannja zbalansovanoi' systemy pokaznykiv u strategichnomu upravlins'komu obliku pidpryjemstv [Use of a balanced system of indicators in strategic management accounting of enterprises]. *Naukovi goryzonty – Scientific horizons*, 11 (72), 46-55 [in Ukrainian].
5. Tarasjuk, G. M., Donec', O. A., & Gorshkova, L. O. (2020). Strategichni karty pokaznykiv jak instrument upravlins'koi' praktyky [Strategy maps of indicators as a tool of management practice]. *Ekonomika, upravlinnja ta administruvannja – Economics, management and administration*, 1, 75-80 [in Ukrainian].
6. Omel'chenko, L. S., & Piskul'ova, I. V. (2015). Strategichni karty u systemi upravlinnja oborotnymy aktyvamy promyslovyh pidpryjemstv [Strategy maps in the current assets management system of industrial enterprises]. *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*. Is. 15(2), 94-97 [in Ukrainian].
7. Stratijchuk, V. M. (2020). Obg'runtuvannja sutnosti strategichnoi' karty rozvytku oborotnyh aktyviv pidpryjemstva tovgivli [Substantiation of the essence of the strategy map of current assets development of the trade enterprise]. *Topical issues of the development of modern science: Collection of scientific articles the 12th International scientific and practical conference*. Publishing House "ACCENT", Sofia, Bulgaria, 29-31. July. P. 279-287 [in Ukrainian].
8. Kaplan, R. S. & Norton, D. P. (2003). SBALANSIROVANNAJA SISTEMA POKAZATELEJ. Ot strategii k dejstviju [The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action]. (Trans). Moscow: Olimp Biznes [in Russian].
9. Ol've, N.-G., Roj, Zh., & Vetter, M. (2004). Ocenka jeffektivnosti dejatel'nosti kompanii. Prakticheskoe rukovodstvo po ispol'zovaniju sbalansirovannoj systemy pokazatelej [Performance Drivers: A Practical Guide to Using the Balanced Scorecard]. (Trans). Moscow: Vil'jams [in Russian].
10. Shajkan, A. V. (2005). The Balanced Scorecard – jak osnova pryjnattja upravlins'kyh rishen' [The Balanced Scorecard as a basis for management decisions]. *Kul'tura narodov Prychernomor'ja – Culture of the peoples of the Black Sea region*, 64, 93-95 [in Ukrainian].

11. Biljar, A. I. (2010). Strategichni karty jak instrument realizacii' strategii' [Strategy maps as a tool for strategy implementation]. *Ekonomichni nauky – Economic sciences*. Is. 7(1), 83-91 [in Ukrainian].
12. Doroshkevych, K. O. (2011). Do pytannja vykorystannja strategichnyh kart na pidpryjemstvah [On the use of strategic maps in enterprises]. *Visnyk Nacional'nogo universytetu "L'vivs'ka politehnika" – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, 714, 63-68 [in Ukrainian].
13. Gershun, A. M., & Nefed'eva, Ju. S. (2005). Razrabotka sbalansirovannoj sistemy pokazatelej. Prakticheskoe rukovodstvo s primerami [Development of Balanced Scorecard. A Practical Guide with Examples]. Moscow: Olimp Biznes [in Russian].
14. Parmenter, D. (2008). Kljuचेvye pokazateli jeffektivnosti. Razrabotka, vnedrenie i primenenie reshajushhih pokazatelej [Key Performance Indicators: Developing, Implementing and Using Winning KPIs]. (Trans). Moscow: Olimp Biznes [in Russian].
15. Kyzym, M. O., Pylypenko, A. A., & Zinchenko, V. A. (2007). *Zbalansovana systema pokaznykiv [The Balanced Scorecard]*. H.: INZhEK [in Ukrainian].

UDC 339:004.738.5]:339.9
JEL Classification: L81; F60

DOI: [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021\(136\)05](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021(136)05)

MOTORYN Ruslan,
DSc (Economics), Professor, Professor
at the Department of Statistics and Econometrics
Kyiv National University of Trade and Economics
19, Kyoto str., Kyiv, 02156, Ukraine

E-mail: ruslan.motoryn@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9344-2315

SLUSARCZYK Boguslaw,
DSc (Economics), Professor,
Institute of Economics and Finance
University of Rzeszow
16C aleja Tadeusza Rejtana, 35-310, Rzeszow, Poland

E-mail: boguslaw.slusarczyk@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0567-8470

ZEGLEN Patrycja,
PhD (Economics), Associate Professor,
Institute of Economics and Finance University of Rzeszow
16C aleja Tadeusza Rejtana, 35-310, Rzeszow, Poland

E-mail: pzeglen@ur.edu.pl
ORCID: 0000-0002-6815-6488

E-COMMERCE IN THE ERA OF GLOBALIZATION

The paper aims to outline the development of electronic commerce. The economic impact of e-commerce is explored, statistical estimation on e-commerce degree of development in the era of globalization is considered. The key tendencies of e-commerce market in the world are investigated. In particular, we examined the types and special features of e-commerce online markets, and described the most popular specialized trade sites.

Keywords: information technology, e-marketing, e-commerce, Internet, e-business.

Background. Economic development in the world in recent years mainly happens due to the development of modern technology and the Internet. In many cases, this has led to a change in the way of doing business to the so-called "e-commerce". The aim of the study is to present e-commerce in many aspects as a form of modern trade in the era of globalization. With the advent of new internet technologies, more and more companies are starting to use e-commerce to maximize their profits. Online shopping has become much easier because people can use their mobile phones and computers for e-commerce in more affordable ways. The use of Internet technology in business also facilitates the transition to international markets, as it removes the geographical limitations of the traditional business model, thereby reducing communication costs. Research hypothesis – e-commerce as a form of modern trade in the era of globalization. E-commerce markets are booming. The Internet market will grow at a rate of 56 % in 2015–2020. Traditional markets for the same period expect growth of 2 %.

Asia is currently number one in terms of trade growth, and more than 70 % of exports are industrial goods. The top three are China, the United States

and Germany in 2018. China and South Korea are the leading traders in emerging economies. Compared to goods trade, services are also developing rapidly in all regions of the world. In 2018, emerging economies such as China, India and Singapore were the leading exporters, while the United States and China were the largest importers.

Analysis of recent research and publications. Anil Khural defines e-commerce as the use of computer, Internet and general software to send and receive product specifications and drawings; applications, purchase orders and invoices; and any other type of data that needs to be passed on to customers, suppliers, employees or the public [1]. Roger Clark e-commerce is defined as the trading of goods and services through telecommunication and telecommunication tools [2]. Jerry Ellison also defines e-commerce as an electronic contract for the exchange of values using information and communications technology [3]. E-commerce is also defined as doing business online, selling goods and services that are delivered offline, as well as products that can be "digitized" and delivered online such as software [4].

The origins of e-commerce date back to the 1960s, when the first solutions for e-commerce in the form of modems were developed. The B2B sector has been used for X.25 transactions since the mid-1970s, Frame Relay began to be used in the late 1980s, and ATM networks in the mid-1990s [5]. These solutions continue to work, but they usually limit the sphere of data transfer on the Internet. Circulation of documents is carried out using the EDI technique. "EDI is the electronic exchange of commercial or administrative data between different computer systems using an agreed data formatting standard. If EDI is used instead of paper documents sent by traditional mail (e.g. order, order confirmation, invoice), the equivalents of these documents are provided in the form of computer files. The files are sent electronically to the recipient's computer system and then automatically processed by an application that interprets their salting data structures" [6]. Minitel was a pioneer of e-commerce in the B2C¹ and B2B sector [7]. This technology consisted in connecting telephone lines to alphanumeric terminals that were connected to servers via a telephone network [8]. Due to the ease of use, this solution has become very popular, mainly in the service sector, such as: dating sites, phone books or, for example, the sale or booking of train tickets. The turning point was the use of web browsers for network services.

This solution became popular because it was available to anyone who had access to a personal computer. Except for the circulation of information and documents, another element of e-commerce is the ability to pay online and their security. Thus, in the mid-90s of the last century, the first companies, such as First Virtual or Cyber Cash, appeared to make it possible to make online

---

¹ The term "B2C" comes from the English "business to consumer" (literally – "business to consumer"). This term means the sale of goods and services to individuals. Means the customer buys something for his personal use. The term B2B stands for "business to business". Likewise, this concept means the sale of goods and services for the needs of companies.

payments. During this period, the first Internet bank Security First Network Bank was created [9]. Currently, the electronic transaction sector has become very popular and offers solutions such as transfers using payment cards, inter-bank transfers or deposits.

One of the largest and most famous global online payment companies eBay, which in 2019 had more than 180 million active users, has also left its mark in e-commerce [10]. The group includes PayPal, which provides fast e-transaction services and has had a decisive influence on the development of e-commerce. The genesis of e-commerce is inextricably linked to the genesis of the development and emergence of the Internet. The origins of the Internet date back to the late 1960s with the creation of the ARPANET network [11].

It was initiated by the United States Department of Defense to monitor, support, and increase scientific productivity through communication between computer-equipped research institutions. Twenty years later in England, Tim Berners-Lee laid the foundations of the World Wide Web service in the form of a space where you could find saved data by entering the appropriate address [12].

The *first.com* domain was created in the 1980s, and the first virus was released online under the name *Morris Worm* [13]. The following events appeared, such as the first electronic payment, the first blogs, graphic banners on websites and streaming.

The **aim** of the article. The subject of the study is global e-commerce markets. The aim is to show the holistic nature of e-commerce as the dominant form of modern commerce in the era of globalization. The research paper uses the method of desk research, i.e. analysis of available data. It consists in obtaining and researching existing information, which is the basis for new information according to the purpose of the study. Case studies are especially useful in the previous phase of projects, when the ideas are not yet clear and data are sought to articulate the opportunities and risks of the initiatives. The main source of data were the reports of the Dutch company E-commerce foundation [14]. Given the above, elements of e-commerce that show its global nature were selected. Each of the individual elements, such as: the B2C and B2B sectors¹, the use of the Internet, e-commerce tools, payments, goods or consumer groups, which are represented on world markets, have been characterized to show the transnational nature and large-scale e-commerce.

Materials and methods. The research is based on scientific publications, periodicals, Internet resources, as well as materials and analytical forecasts of the Global Business Data Platform-Statista, the World Bank, the World Trade Organization, the State Statistics Service of Ukraine and professional community. The paper uses the method of desk research, i.e. analysis of available data. It consists in obtaining and researching already available information, which is the basis for new reports according to the purpose of the study. Methods of analysis and synthesis, abstraction and generalization, statistical methods are applied.

Results. In the modern society with network globalization and economic globalization, every day a large amount of data are sent over the network, some of which involve the important information related to political, military, commercial, financial, and personal privacy [15]. These processes became possible mainly due to the development of the Internet, which forced many companies to use it in order to stay in the market. For a long time, despite the high growth of e-commerce, almost every product can be purchased online only since 2010. Availability and ease of transactions have had a decisive impact on the development of e-commerce. At the same time, the transport and logistics infrastructure is developing strongly, the expansion of which has led to a significant reduction in the cost of product delivery. The factors mentioned above that stimulate the growth of e-commerce have led to increasing of competition in the online-store market. This leads to increasing in innovation, which instead of increasing the volume of operations leads to the improving of quality of services. As the history of globalization shows, the world economy has dominated the local one. As a result, there has been a steady development of world trade, easier rotation of labor factors and economic growth worldwide.

The current state of any country's economy largely depends on accurate estimates, forecasting, effective planning and management of e-commerce.

The modern e-commerce system is a complex, integrated organizational and production system, the elements of which are constantly changing and interacting. Achieving these goals in the face of increased competition between e-commerce leads to an increase in the number and complexity of production processes, analysis, planning, management, internal and external relations with suppliers, intermediaries and more. The rapid growth of e-commerce is creating challenges for companies trying to develop e-commerce strategies. This is especially difficult given the continuous flow of new information technologies. Nevertheless, companies are promoting their e-commerce strategies, partly fearing that they will lose customers if they do not have an e-commerce strategy.

The intensity of use of e-commerce services by different organizations largely depends on the number of Internet users in a particular country.

Due to the high population density and rapid development of information technology, Asia occupies a leading position. It is also worth paying attention to the countries of Europe and America, as these regions are highly developed, and the introduction of Internet technologies is part of actively improving business efficiency. Retail e-commerce worldwide in 2017 amounted to \$ 2.3 trillion. In the same year, the revenues of the 3 largest online stores (amazon.com, apple.com, walmart.com) amounted to almost \$ 100 billion. According to the results of the United Nations Conference on Trade and Development in 2015, Ukraine ranked 58th among 130 countries in the world in terms of conditions for the development of e-business. As of 2016, more than 36 % of Internet users in Ukraine regularly made purchases online, and 91 % of consumers made purchases online at least once. Following the results of last year, Ukraine was ahead of all other European countries on such indicator as rates of growth

of sales on the Internet – for our country this indicator made 35 %. This objectively leads to the formation of commercial structures that operate on the Internet and open new opportunities for business entities, creating a new business environment [16].

Globalization and e-commerce are expected to change the economic structure of countries. E-commerce not only reduces communication costs, but also increases flexibility in finding activities. Globalization of business has been declared a key factor in the spread of e-commerce. Large global firms are likely to use e-commerce more than smaller firms.

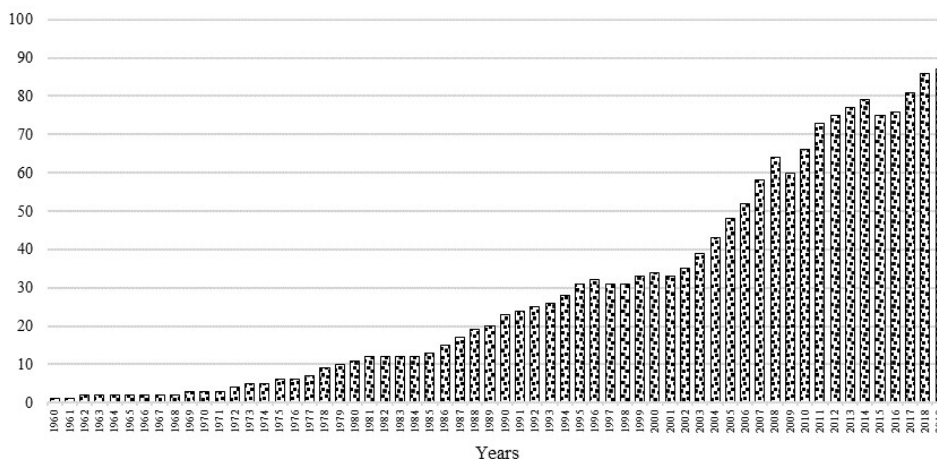
Companies facing foreign competition are under strong pressure to implement technologies such as e-commerce, which will allow them to protect or increase market share and operate more efficiently.

Firms operating outside their home country may be more interested in reducing operating costs through information technology. You can save your money and time by using Internet for transactions and coordination, and big stream of data – for approximation and optimization of commodity flow in supply chain. Globalization affects the introduction of e-commerce between B2B and B2C in different ways. Global companies are more involved in B2B, and smaller multinationals are more involved in B2C.

Speaking of e-commerce segments, by the end of 2017, B2C e-commerce sales will reach \$ 2.3 trillion worldwide. The B2B e-commerce market is more than twice the B2C market and is constantly growing. Given the rise of globalization, the fact that the US share of global e-commerce sales continues to decline is not alarming. The US share of e-commerce is expected to reach 16.9 % in 2020 (compared to 22.2 % in 2015). As a result, the lion's share of global B2B e-commerce sales is now located outside of North America and Europe. In an increasingly global market, it is harder than ever to keep a company competitive. There are ruthless forces influencing the modern business environment such as consumer power, global trade, Internet opportunities, deregulation, emerging markets, rapidly declining product life cycle, fierce competition, etc. E-commerce is a revolutionary tool in the global market. This can fundamentally change the way of doing business. It is an interdisciplinary tool that has had a profound impact on business, government, education, financial services, and more.

Globalization is a phenomenon that has led to the integration of regional economies, societies and cultures through communications, transport and trade. This is closely linked to economic globalization, which means the integration of national economies into the international economy through trade, foreign direct investment, capital flows, migration, technology proliferation and a military presence. However, the phenomenon of globalization is usually the result of a combination of economic, technological, socio-cultural, political and biological factors. In the global market, companies discover that old trading strategies are becoming obsolete. Increasing competition has led to the rapid development of new products and, as a consequence, shortened products life cycles.

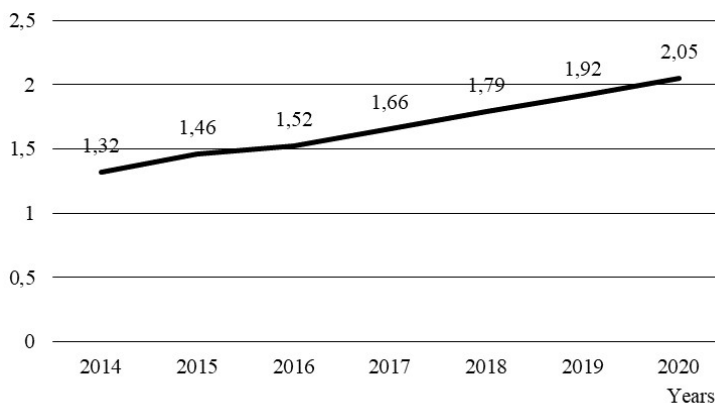
Global gross product is equal to the total world nominal GDP. As can be seen from the *figure 1*, GDP has shown an upward trend throughout the whole period from 1960 to 2018. The World Bank estimates that the world economy has grown from \$ 11.39 trillion in 1960 to \$ 82.63 trillion in 2018 at constant prices in 2010. It is an increase in more than 7 times. The highest growth rate was 6.7 % in 1964, while the lowest decline rate was recorded in 2009 – 1.7 %. In 2017, the sectoral structure of the world economy was: agriculture 6.4 %, industry 30 % and services 63 %.

Figure 1. Global gross domestic product, 1960–2019, \$ billions

Source: developed by the authors by data [17].

Each of the columns (*figure 2*) on the chart shows the amount of digital buyers worldwide in billions. This value is growing every year. Between 2014 and 2019, this number increased by about 600 million.

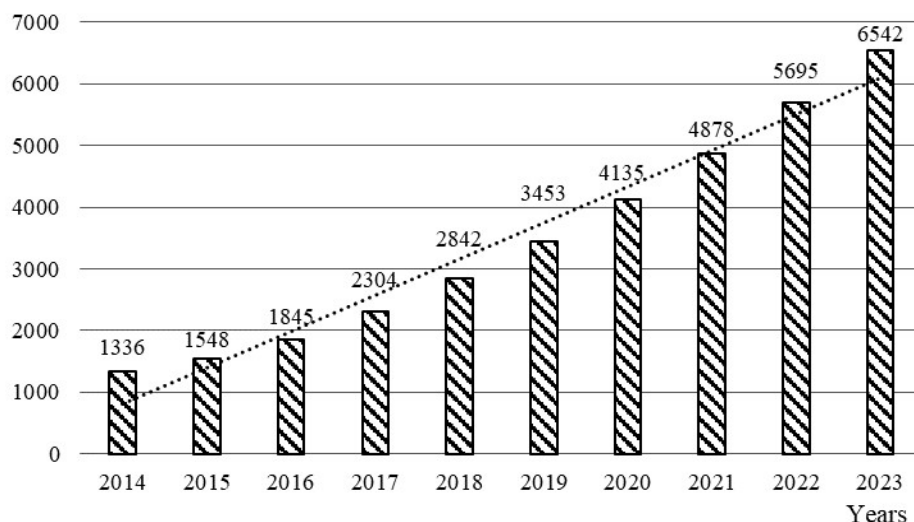
Figure 2. The amount of digital buyers worldwide, 2014–2020, \$ billions

Source: developed by the authors by data [18].

Continuous growth is also expected in the coming years. The forecast for 2021 predicts an increase of more than 200 million digital buyers, amounting to 2.14 billion. For comparison, the total number of Internet shoppers in Ukraine in 2016 was 3.7 million people.

The chart in *figure 3* shows e-commerce retail worldwide from 2014 to the 2023 forecast. In 2019, e-commerce retail sales worldwide amounted to \$ 3453 billion, the forecast for 2023 almost doubled to \$ 6542 billion. The analyzed period together with the forecast for the next years shows a constant upward trend. According to forecasts, sales will almost double over the next 4 years.

Figure 3. Retail sales of e-commerce worldwide, 2014–2023, \$ billions

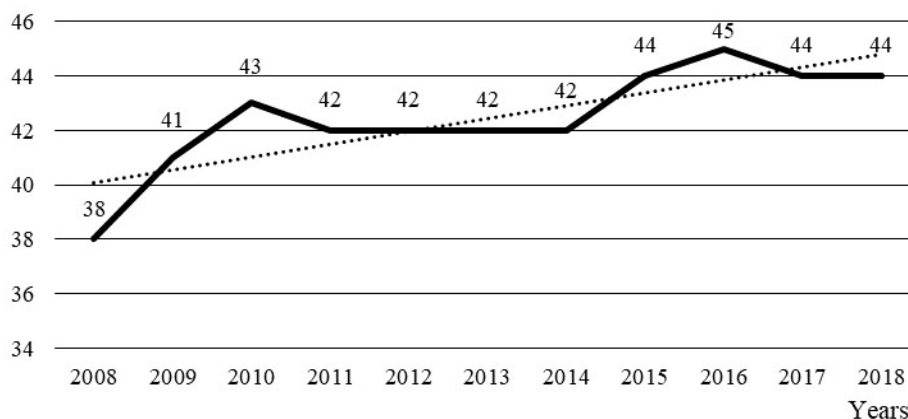
Source: developed by the authors by data [19].

Table presents data of retail Ecommerce Sales for the top 10 countries. The United States deserves special attention.

**Top 10 countries, ranked by retail ecommerce sales,
2018–2019, \$ billions [20]**

Country	2018	2019	% change
China	1520.10	1934.78	27.3
US	514.84	586.92	14.0
UK	127.98	141.93	10.9
Japan	110.96	115.,40	4.0
South Korea	87.60	103.48	18.1
Germany	75.93	81.85	7.8
France	62.27	69.43	11.5
Canada	41.12	49.80	21.1
India	34.91	46.05	31.9
Russia	22.68	26.92	18.7

The interest rate (*figure 4*) indicates how much e-commerce is in US total sales. In 2017, sales reached \$ 901535 million, a year earlier – \$ 887555 million, and at the beginning of the research period \$ 663119 million. The highest number was in 2014 and amounted to \$ 903421 million.

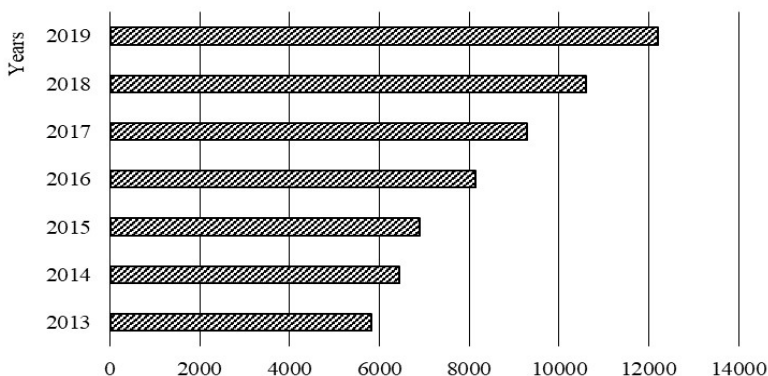

Figure 4. The share of electronic commerce in total sales of US medium companies, 2008–2018, %

Source: developed by the authors by data [21].

There was a steady increase in e-commerce and total sales except 2015 and 2016. For comparison, the share of electronic commerce in total sales in Ukraine in 2016 was 3.3 %, but the growth rate of e-commerce in Ukraine was 27 %, and the total volume of retail trade – 6 % in 2016 compared to 2015. Moreover, in Poland the share of electronic commerce in total sales increase from 12 % in 2015 to 13 % in 2016 and in 2020 was 18 %.

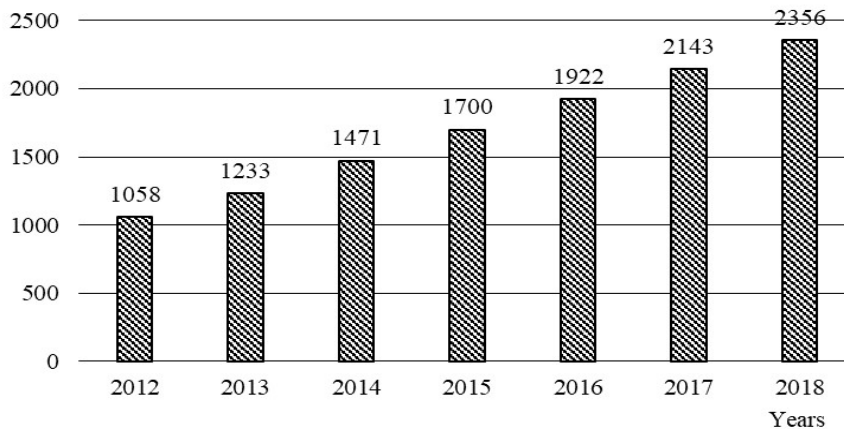
The chart in *figure 5* shows the global amount of e-commerce in the B2B sector in 2013–2019. The amount of gross goods in e-commerce transactions between enterprises increased from \$ 5.83 trillion in 2013 to \$ 7.66 trillion in 2017, which is an increase of more than 20 %.

Figure 5. World amount of e-commerce B2B gross merchandise volume (GMV), 2013–2019, \$ billions

Source: developed by the authors by data [22].

The chart in *figure 6* shows the increase in B2C e-commerce sales worldwide from 2012 to 2018.

Figure 6. E-commerce B2C sales worldwide, 2012–2018, \$ billions

Source: developed by the authors by data [23].

The steady upward trend over the past 6 years has caused more than double the growth of global sales from \$ 1 058 billion in 2012 to \$ 2 356 billion in 2018.

Conclusion. The aim of the study was to present e-commerce as a form of modern trade in the era of globalization. Considering the preconditions of the process of globalization and e-commerce, the development of international e-commerce in the context of globalization or cross-border e-commerce, the authors of the study came to the following conclusions:

- The transition from the traditional form of trade in the era of globalization to electronic has become a natural technological consequence. This progress has also led to a new era of globalization known as Globalization 4.0.
- As the history of globalization shows, the global economy has dominated the local one. As a result, there has been a steady development of world trade, easier rotation of labor factors and economic growth around the world.
- The health of any country's economy depends largely on accurate assessment, forecasting, effective planning and management of e-commerce.
- Activities in the field of e-commerce are very wide. It covers the business sector (B2B), retail trade (B2C) or direct exchange between consumers through commercial portals (C2C).
- E-commerce has a great influence on the development of international trade. This allowed the use of the latest technologies for trade, such as the Internet, BIG DATA or cloud computing.
- The trend of e-commerce often forces companies to change their business model. The variety of personalized products provided through e-commerce in some ways forces companies to follow this trend, wanting to stay in the game.
- To meet customers' expectations, it is extremely important to increase the choice of products and provide relevant information about them.
- The biggest advantage of e-commerce is the lowest cost of providing and transmitting information.

- The main area of improvement of e-commerce is security. In particular, we are talking about the security of the Internet, money transactions and customer data.

- China, the United States and Germany are among the top three in terms of e-commerce.

- Cross-border e-commerce has revolutionized traditional commerce with significant implications for both buyers and sellers.

- Cross-border e-commerce has lifted restrictions imposed by state borders. This has created and, above all, the global success of companies such as Amazon or Alibaba.

- Thanks to CBEC, the online payments sector has developed significantly, which, for example, has allowed company in this field to become one of the largest in the world, i.e. PayPal.

- Cross-border e-commerce has also significantly developed the logistics branch.

The different needs of companies in this area have been implemented by many solutions that have helped not only large corporations but also companies in the small and medium business sector. Every year, at least one billion consumers worldwide buy online. This activity is developing more and more every year. Customers choose it for convenience, and because of competitive prices.

Summarizing the conclusions mentioned above, we can say that e-commerce is the dominant form of modern trade in the era of globalization.

REFERENCES

1. Anil, K. (2019). Introduction to e-commerce. Retrieved from <http://www.ddegjust.ac.in/studymaterial/mcom/mc-201.pdf>. Accessed 30.12.2020 [in English].
2. Clarke, R. (2015). Electronic Commerce Definition. Retrieved from <http://www.rogerclarke.com/EC/ECDefns.html> Accessed 30.12.2020 [in English].
3. Allison, J. (2015). E-commerce: Exactly what is it. Retrieved from <http://www.drjerryallison.hubpages.com> Accessed 30.12.2020 [in English].
4. Coppel, J. (2000). E-commerce: Impact and policy challenges. OECD Ec. (45-60) [in English].
5. Sheremet, A. D. (2012). Forms of e-commerce and its composition in the digital economy. Bul. of Dnip. Nat. Un. of Rail. Tr. N. after. Ac. V. Lazaryan. 41, 311-315 [in English].
6. Wiesław, M., Grudzewski, I., & Hejduk, K. (2004). Zarządzanie wiedzą w przedsiębiorstwach., Difin, Warszawa 2004 [in Polish].
7. Tsarev, V. V., & Kantarovich, A. A. (2001). Economics, organization and planning of commercial activities of Internet companies [in English].
8. Nanehkaran, Y. (2013). An Introduction To Electronic Commerce. Int. J. of Sc. & Tech. Res. 2(4), 190-193 [in English].
9. Security First Network Bank. Retrieved from <https://www.usbanklocations.com/security-first-network-bank-29162.shtml>. Accessed 30.12.2020 [in English].
10. Statista. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/242235/number-of-ebays-total-active-users> Accessed 30.12.2020 [in English].

11. Walden, David C. (2003). "Looking back at the ARPANET effort, 34 years later". Living Internet. East Sandwich, Massachusetts. Retrieved from livinginternet.com [in English].
12. Ideas worth spreading. Retrieved from https://www.ted.com/speakers/tim_berniers_lee Accessed 30.12.2020 [in English].
13. Kehoe, Brendan P. (2007). "The Robert Morris Internet Worm". Computer Science & Artificial Intelligence Laboratory (CSAIL). Massachusetts Institute of Technology [in English].
14. Ecommerce foundation. Retrieved from <https://www.ecommercefoundation.org> Accessed 30.12.2020 [in English].
15. Zhe-Ming, Lu, & Shi-Ze, Guo (2017). In Lossless Information Hiding in Images [in English].
16. Electronic commerce in Ukraine (2016). Figures and facts. Retrieved from <https://webexpert.com.ua/ua/elektronna-komertsiya-v-ukrayini-2016>. Accessed 30.12.2020 [in English].
17. The World Bank. Retrieved from https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?name_desc=true [in English].
18. Statista. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/251666/number-of-digital-buyers-worldwide> [in English].
19. Statista. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/379046/worldwide-retail-e-commerce-sales> [in English].
20. eMarketer. Global Ecommerce (2019). Retrieved from <https://www.emarketer.com/content/global-ecommerce-2019> [in English].
21. Statista. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/185122/us-e-commerce-value-of-sales-of-merchant-wholesale-trade> [in English].
22. Statista. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/705606/global-b2b-e-commerce-gmv> [in English].
23. Statista. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/261245/b2c-e-commerce-sales-worldwide> [in English].

The article was received by the editors 02.01.2021.

Моторин Р., Шлюсарчик Б., Жеглен П. Електронна комерція в епоху глобалізації.

Постановка проблеми. Економічна ситуація у світі за останні роки загалом зумовлена розвитком сучасних технологій та Інтернету, що насамперед змінило спосіб ведення бізнесу, зокрема це "Електронна комерція". З появою нових інтернет-технологій компанії здебільшого починають використовувати електронну комерцію, щоб максимізувати свій прибуток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри дискусійний характер розуміння сутності електронної комерції, наукова спільнота констатує невпинне зростання ролі інтернет-технологій у веденні бізнесу.

Метою статті є визначення цілісного представлення електронної комерції у багатьох аспектах як форми сучасної торгівлі в епоху глобалізації.

Матеріали та методи. Дослідження проведено на основі наукових видань, матеріалів Глобальної платформи бізнес-даних – Statista, Світового Банку, Світової організації торгівлі, Державної служби статистики України та професійних організацій. У ході роботи застосовано метод *desk research*, тобто аналіз наявних даних, який полягає в отриманні та вивченні вже наявної інформації, що є основою для нових матеріалів згідно з поставленою метою. Методичною базою дослідження стали аналіз і синтез, абстрагування та узагальнення, статистичні методи.

Результати дослідження. Розглянуто вплив електронної комерції на економіку, зроблено статистичну оцінку ступеня розвитку електронної комерції в епоху

глобалізації. Досліджено ключові тенденції розвитку ринку електронної комерції у світі. Виокремлено типи та особливості інтернет-ринків електронної комерції, визначено найпопулярніші спеціалізовані торгові сайти.

Водночас зосереджено увагу на елементах електронної комерції, що мають глобальний характер. Доведено, що електронна комерція не тільки зменшує витрати на спілкування, але й збільшує гнучкість у пошуку продуктів. Глобалізація бізнесу є ключовим фактором поширення електронної комерції.

Висновки. Перехід від традиційної форми торгівлі в епоху глобалізації до електронної став природним технологічним наслідком. Цей прогрес також привів до нової ери глобалізації. Тенденції розвитку електронної комерції часто змушують компанії змінювати свою бізнес-модель. Різноманітні та персоналізовані продукти, що постачаються у рамках електронної комерції, певним чином змушують компанії, які бажають залишатися в грі, слідувати цій тенденції.

Ключові слова: інформаційні технології, електронний маркетинг, електронна комерція, Інтернет, електронний бізнес.

ГРИНЮК Наталія,
к. е. н., доцент, доцент кафедри світової економіки
Київського національного
торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ДОКІЄНКО Лариса,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів
Міжнародного університету фінансів
пр-т Перемоги, 37, м. Київ, 03056, Україна

E-mail: n.hrynyuk@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0002-4265-1421

E-mail: lorad@bigmir.net
ORCID: 0000-0001-6528-6810

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Проаналізовано стан фінансової безпеки підприємств України з точки зору їх фінансової спроможності протистояти можливим ризикам і небезпекам. Обґрунтовано роль і місце фінансової безпеки підприємства як фундаментальної складової системи економічної безпеки країни. Сформульовано основні завдання забезпечення фінансової безпеки й окреслено методологічні підходи до формування системи управління фінансовою безпекою підприємства.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, фінансова безпека, фінансова безпека підприємства.

Постановка проблеми. Вразливість економіки України на тлі глобальних викликів, нагальна потреба в стимулюванні розвитку з одночасним зниженням рівня боргового навантаження, вразливість монетарної системи та проблеми фінансового сектора обумовлюють нагальну потребу в забезпеченні та підтриманні належного рівня безпеки держави.

Першочергової значущості набуває необхідність досягнення певного рівня економічної безпеки держави (ЕБД) в цілому і всіх її складових, серед яких особливе місце посідає фінансова безпека. Попри те, що переліки елементів економічної безпеки (ЕБ), запропоновані науковцями, є дещо різними, всі вони містять категорію фінансової безпеки (ФБ), що свідчить про її важливість у системі ЕБД.

Саме від ФБ залежить рівень розвитку як реального сектора економіки загалом, так і окремих його складових. З огляду на те, що економіка будь-якої країни базується на фінансах, фінансова безпека є не просто елементом, а ґрунтовною складовою ЕБ, формуючи окрему підсистему в системі ЕБД.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчать дослідження, фінансова безпека, як і економічна, є надзвичайно складною багаторівневою системою. На сьогодні відсутня єдина думка щодо визначення категорії і складу поняття фінансова безпека. Погляди науковців по-різному відображають місце ФБ у системі економічної безпеки та її роль і вплив на економічні процеси в державі [1–5].

Різняться погляди науковців і з приводу рівнів застосування цього поняття. Більшість дослідників розглядають категорію фінансової безпеки винятково на рівні держави, тим самим лишаючи поза увагою ФБ інших суб'єктів: підприємства, населення, домашні господарства тощо [1–6].

У сучасних умовах зростає вагомість показників ФБ інших рівнів, особливе місце серед яких посідає фінансова безпека підприємства (ФБП) як головного суб'єкта господарювання сучасної економіки, оскільки безпека саме підприємства є підґрунтям як економічної безпеки загалом, так і фінансової зокрема.

Науковці, які займаються проблемами ФБП, здебільшого розглядають цю категорію або як складову його економічної безпеки, або як самостійний об'єкт управління [6–15]. Водночас, поза увагою залишаються питання визначення ролі та місця ФБП як складової ЕБ країни.

Поняття "фінансова безпека підприємства" має враховувати сутність фінансової безпеки держави, під якою розуміється такий стан фінансово-кредитної сфери держави, який характеризується збалансованістю й якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення [3].

З огляду на зазначене, **метою** статті є дослідження стану фінансової безпеки підприємств України як головного суб'єкта системи економічної безпеки країни.

Матеріали та методи. Теоретичною та методологічною базою дослідження є комплексний підхід до застосування системи загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, а саме: теоретичного та логічного узагальнення, порівняння, аналізу і синтезу, формалізації, моделювання, наукового аналізу отриманих емпіричних даних та показників.

Результати досліджень. Наявність у складі ЕБ фінансової складової має суттєве методологічне і методичне значення. *Фінансова безпека* – це результат діяльності держави і всього суспільства у сфері фінансових відносин, спрямований на захист національних фінансових інтересів, на попередження і ліквідацію загроз розвитку і зміцнення добробуту громадян і домашніх господарств, фінансового стану підприємств, організацій, установ, галузей, регіонів, держави.

Увага, яка приділяється сьогодні ФБ, пояснюється важливістю її впливу на функціонування як держави в цілому, так і окремих її елементів. З одного боку, економіка держави керується через фінансовий механізм за допомогою фінансових важелів, а з іншого – фінансові можливості держави визначаються обсягом фінансових (інвестиційних) ресурсів, основними джерелами яких в Україні є бюджетні інвестиції (доходи бюджетів усіх рівнів, ресурси цільових фондів), власні

кошти підприємств та організацій (прибуток та амортизаційні відрахування), інші засоби (кошти громадян, громадських організацій, кредити вітчизняних банків, іноземні кредити).

Однак внаслідок зниження господарської активності підприємств, незадовільного фінансового стану більшості суб'єктів господарювання, зменшення бюджетних можливостей для інвестування, наявні джерела не забезпечують у повному обсягу фінансування державних видатків. Не сприяє збільшенню обсягів залучення інвестиційних ресурсів в економіку і наявність бюджетного дефіциту (табл. 1).

Таблиця 1

Зведений бюджет України у 2013–2019 рр., млрд грн

Рік	Доходи	Видатки	Кредитування	Профіцит / Дефіцит
2013	442.8	505.8	0.5	-63.6
2014*	456.1	523.1	1.0	-72.0
2015*	652.0	679.9	3.1	-30.9
2016*	782.9	835.8	1.8	-54.8
2017*	1 017.0	1 057.0	0.1	-42.1
2018*	1 184.3	1 250.2	1.9	-67.8
2019*	1 289.8	1 372.4	4.8	-87.3

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: [16].

За даними Міністерства фінансів України, протягом останніх років видатки перевищували доходи державного бюджету. Попри значні суми кредитування, дефіцит державного бюджету тримався у межах дуже помітних, а часом навіть загрозливих значень. Постійний дефіцит державного бюджету свідчить про наявні негаразди, диспропорції і на загал може відображати розлад національної фінансової системи, що становить реальну загрозу фінансовій безпеці держави.

З іншого боку, ФБ будь-якої держави визначається насамперед її фінансовою незалежністю. Тому головним сигналом загрози ФБ держави є зростання державного боргу на фоні падіння виробництва і зниження виробничих інвестицій, що може призвести до банкрутства всіх її органів і резидентів, а отже, й до руйнування єдиної фінансової та грошово-кредитної системи держави (табл. 2).

Як свідчать дані табл. 2, сукупний Державний борг України за останні сім років зріс більше ніж у 3 рази, і майже 60 % його становить сукупний зовнішній борг. За досліджуваний період сукупний зовнішній борг зріс майже в 4 рази, що свідчить про посилення залежності економічної політики країни від зовнішнього фінансування. В цілому, за умов негативних індикаторів ФБ країни (тривалого характеру державного дефіциту, зростання зовнішньої заборгованості держави і внутрішнього державного боргу) говорити про безпеку і комфортність зовнішнього середовища для розвитку діяльності головного суб'єкта економічної безпеки держави неможливо.

**Державний та гарантований державою борг України
у 2013–2019 рр., млрд грн**

Показник	2013	2014*	2015*	2016*	2017*	2018*	2019*
Державний борг, усього, у тому числі:	480.21	947.03	1334.27	1650.83	1833.71	1860.29	1761.37
внутрішній борг	256.95	461.00	508.00	670.65	753.40	761.09	829.50
зовнішній борг	223.26	486.03	826.27	980.19	1080.31	1099.20	931.87
Гарантований державою борг, усього у тому числі:	104.57	153.80	237.91	278.98	308.11	308.16	236.93
внутрішній борг	27.13	27.86	21.46	19.08	13.41	10.35	9.35
зовнішній борг	77.44	125.94	216.45	259.89	294.70	297.81	227.57
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	584.78	1100.83	1572.18	1929.81	2141.82	2168.45	1998.30

*Без урахування результатів діяльності банків тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: [16; 17].

Фінансова безпека є складною багаторівневою економічною категорією, особливістю якої є вертикальний взаємовплив усіх її елементів: рівень ФБ держави є однією з головних загальних передумов забезпечення ФБ її складових, і навпаки – ефективність управління ФБ на кожному рівні та кожної складової впливає на загальний стан фінансової безпеки держави [18].

Відповідно до ключових напрямів макроекономічної політики в рамках Національної економічної стратегії 2030 основними елементами макроекономічної стабільності визначено стійкість публічних фінансів, монетарну стабільність та стійкий розвиток фінансового сектора на основі забезпечення фінансової стабільності та розвитку всіх його елементів [19]. А досягнути цього можливо лише за наявності надійної системи фінансової безпеки на всіх рівнях.

Діагностика ключових факторів та передумов стабільного функціонування підприємства як первинної ланки національної економіки дає змогу детально проаналізувати механізм взаємозв'язку макро- і мікрорівнів національної економіки та ступінь захищеності фінансово-економічних інтересів держави загалом і її основних складових.

В Україні протягом останніх років досить значна частка підприємств мала від'ємний фінансовий результат за підсумками своєї діяльності (табл. 3).

Таблиця 3

**Фінансові результати діяльності підприємств України
за 2013–2019 рр., млрд грн**

Рік	Чистий прибуток (збиток)	Для підприємств, які одержали прибуток		Для підприємств, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
2013	-22.8	65.0	179.3	35.0	202.1
2014*	-590.0	65.5	202.7	34.5	792.8
2015*	-373.5	73.3	353.0	26.7	726.5
2016*	29.7	73.0	396.7	27.0	367.0
2017*	168.8	72.4	515.5	27.6	346.7
2018*	288.3	73.9	584.4	26.1	296.1
2019*	523.8	73.6	772.0	26.4	248.2

* Без урахування результатів діяльності банків тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: узагальнено авторами на основі [17].

Як видно з табл. 3, попри помітну тенденцію до покращання ситуації протягом 2013–2019 рр., більше чверті підприємств усіх галузей економіки України на кінець аналізованого періоду виявилися збитковими, внаслідок чого загальна сума чистого прибутку великих та середніх підприємств України зменшилася більше ніж на третину.

В умовах жорсткого ринкового механізму забезпечення ФБП як основної складової економічної безпеки держави стає можливим за умови досягнення суб'єктами господарювання на різних етапах діяльності таких фінансових результатів, які б, з одного боку, забезпечували його фінансову стійкість, з іншого, – сприяли реалізації стратегічних завдань підприємства.

За досліджуваний період досить низькими були і показники рентабельності діяльності підприємств України (табл. 4).

Таблиця 4

Рентабельність діяльності підприємств України за 2013-2019 рр., %

Рік	Операційна діяльність				Уся діяльність			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		великі	середні	малі		великі	середні	малі
2013	3.9	5.0	3.2	2.2	-0.7	0.6	-0.1	-6.2
2014*	-4.1	0.7	-3.6	-17.9	-14.2	-11.1	-12.5	-26.5
2015*	1.0	4.0	0.0	-4.2	-7.3	-7.0	-5.0	-13.6
2016*	7.4	8.8	6.9	5.2	0.6	2.4	0.7	-3.6
2017*	8.8	11.2	7.3	6.5	3.0	5.2	3.1	-2.0
2018*	8.1	9.1	7.0	8.3	4.5	5.2	4.6	2.7
2019*	10.2	10.3	10.0	10.7	7.6	6.8	8.6	7.0

* Без урахування результатів діяльності банків тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: узагальнено авторами на основі [17].

Як свідчать дані табл. 4, на тлі відсутності чіткого тренду зміни показників протягом періоду дослідження, лише впродовж останніх двох-трьох років спостерігається тенденція до їх зростання, що аде-

кватно віддзеркалює економічні процеси в країні. Рентабельність операційної діяльності на кінець досліджуваного періоду була практично однаковою незалежно від розмірів суб'єктів господарювання, що свідчить про певне нівелювання залежності ефективності поточної діяльності підприємств від їх типізації за цією ознакою. Загальна рентабельність діяльності в 2019 р. на третину нижча за оперативну, що є непрямою ознакою певних проблем з ефективністю інших видів діяльності (інвестиційної, фінансової), які є передумовою фінансової безпеки господарюючих суб'єктів і фундаментом їх стратегічного розвитку.

Підтвердженням цього є значні коливання показників рентабельності операційної діяльності підприємств України за видами економічної діяльності (рис. 1).

Незважаючи на різке зростання відповідних показників в окремих галузях (оптова і роздрібна торгівля, операції з нерухомим майном, інформація і телекомунікації), рентабельність операційної діяльності підприємств системоутворюючих видів економічної діяльності (промисловість, будівництво, транспорт) залишається достатньо низькою, а в деяких випадках навіть демонструє тенденцію до зниження.

Отримані фінансові результати діяльності підприємств України (як в абсолютному, так і відносному вимірах) зумовили і досить складну ситуацію з їх фінансовою стійкістю (табл. 5).

Таблиця 5

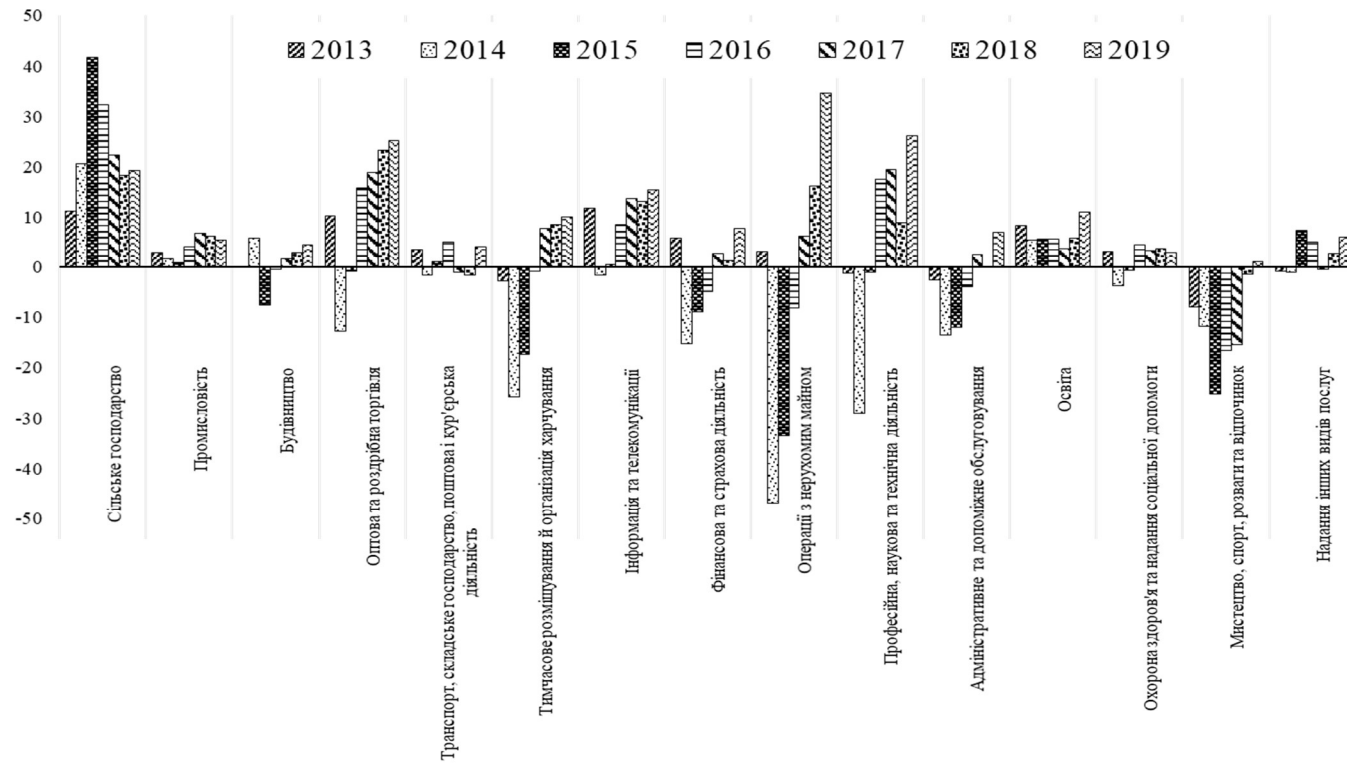
Динаміка основних коефіцієнтів фінансової стійкості підприємств України за 2013–2019 рр.

Рік	Коефіцієнт		
	фінансової автономії	покриття боргу	фінансової стійкості
2013	0.34	0.52	0.53
2014*	0.25	0.33	0.47
2015*	0.28	0.40	0.49
2016*	0.24	0.32	0.41
2017*	0.25	0.33	0.42
2018*	0.25	0.33	0.41
2019*	0.27	0.37	0.41
Нормативи	>0.5	>1	0.7–1.5

*Без урахування результатів діяльності банків тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: розраховано авторами на основі [17].

Як свідчать дані табл. 5, протягом 2013–2019 рр. значення основних коефіцієнтів фінансової стійкості підприємств не відповідали загальноприйнятим рекомендованим нормативам. Упродовж періоду аналізу показник фінансової автономії коливався в межах 24–37 %, що негативно вплинуло на ФБ суб'єктів господарювання, оскільки, поперше, такі показники є прямим свідченням високої залежності діяльності від зовнішніх джерел фінансування, і по-друге, це обумовлює більш високий рівень фінансових витрат для відшкодування ризику інвестованих коштів. Схожу тенденцію демонструє і динаміка показника покриття боргу.

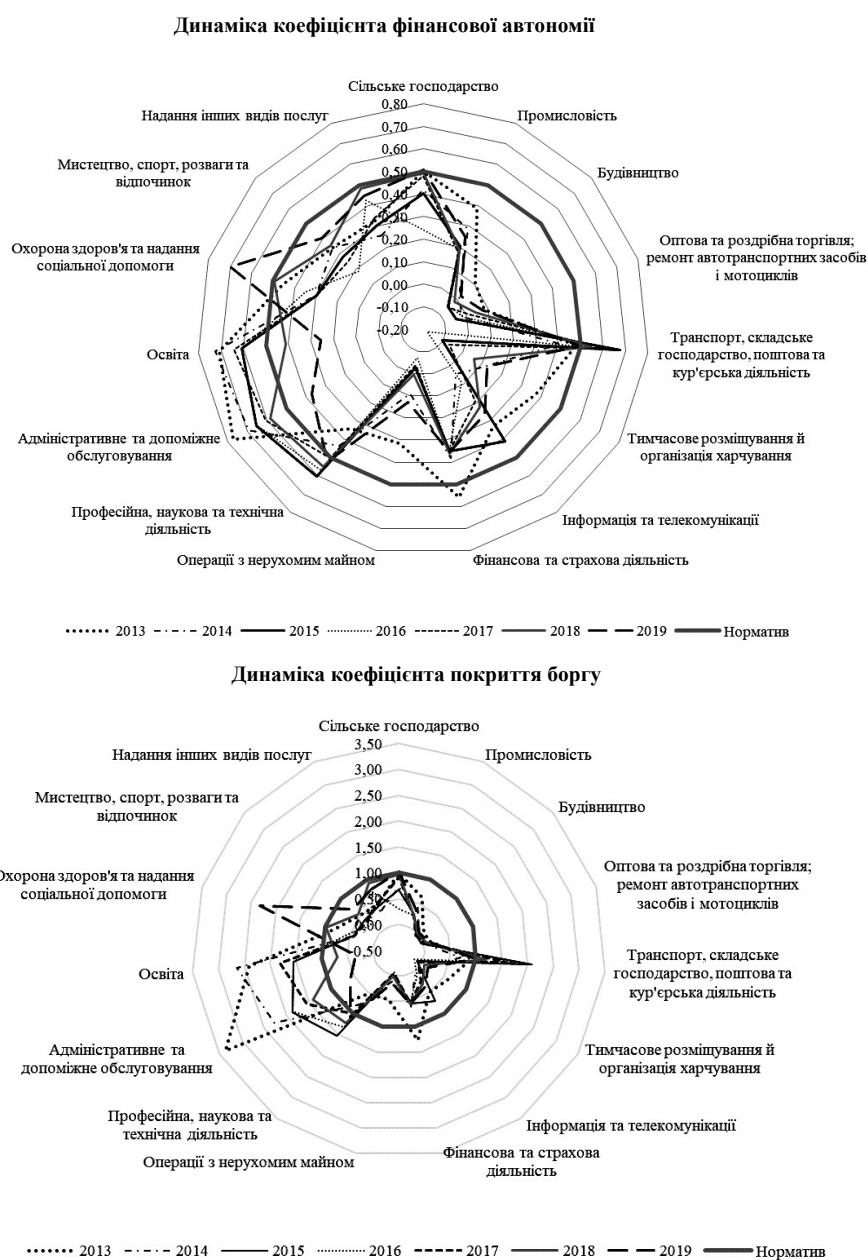

Рис. 1. Рентабельність операційної діяльності підприємств України за видами економічної діяльності за 2013–2019 рр.* , %

*Без урахування результатів діяльності банків тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено авторами на основі [17].

Віддзеркаленням наведеної динаміки показників рентабельності є динаміка коефіцієнтів фінансової автономії і покриття боргу підприємств України за видами економічної діяльності (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка основних коефіцієнтів фінансової стійкості підприємств України за видами економічної діяльності за 2013–2019 рр.*

*Без урахування результатів діяльності банків тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено авторами на основі [17].

Незважаючи на більш високі значення відповідних коефіцієнтів в окремих, як правило, бюджетних галузях (охорона здоров'я, освіта тощо), показники в системоутворюючих галузях є значно нижчими від нормативу (див. *рис. 2*).

Фінансовий стан підприємства є основним індикатором його розвитку і характеризується сукупністю абсолютних і відносних фінансових показників, що ілюструють формування і використання його фінансових ресурсів. Таке трактування дає лише узагальнену характеристику рівня ФБ у минулому періоді, але не дає змоги визначати потенційні можливості щодо його збереження або покращання в майбутньому.

Попри широке застосування, обмеження оцінювання ФБП лише діагностикою фінансового стану в сучасних умовах супроводжується рядом проблемних моментів, які в узагальненому вигляді можна охарактеризувати таким чином.

По-перше, у практиці фінансової діагностики оцінювання рівня ФБП проводиться, як правило, з використанням класичного коефіцієнтного підходу і обмежується констатацією тенденцій минулих періодів. Це зумовлено, передусім, використанням наявної інформаційної бази, яка є основою для здійснення діагностики, – статистичною та фінансовою звітністю.

По-друге, більшість методичних підходів до оцінювання рівня ФБП передбачають розрахунок надмірної кількості фінансових коефіцієнтів, які здебільшого знаходяться у функціональній залежності між собою або дублюють результати та тенденції.

По-третє, інфляційні процеси, що притаманні українській економіці, призводять до викривлення результатів оцінювання (як правило, отриманих у результаті горизонтального аналізу). Відповідно, це потребує коригування фінансових показників з урахуванням певних дефляторів (зазвичай, індексу споживчих цін) з метою отримання більш точної оцінки тенденцій зміни показників рівня ФБП.

По-четверте, інформативність порівняльного аналізу в процесі діагностики рівня ФБП є низькою, оскільки відсутня відповідна нормативна та статична база, відповідно, недостатньою є й обґрунтованість середньогалузевих показників, які б могли бути основою для порівняння. У світовій практиці наводяться загальновизнані нормативи основних фінансових коефіцієнтів, але порівнювати їх з фактичними результатами діяльності вітчизняних підприємств недоцільно.

Підтримка підприємства у стані фінансової безпеки – це головна передумова його стабільного розвитку. Тому основна мета забезпечення ФБП полягає в тому, щоб гарантувати його стабільну поточну діяльність і високий потенціал розвитку в майбутньому. В той же час фінансова безпека підприємства є комплексним поняттям і пов'язана не стільки з внутрішнім станом самого господарюючого суб'єкта, скільки з впливом зовнішнього середовища. Взаємодія підприємства із зовнішніми суб'єк-

тами здійснюється в ринковому середовищі, одним із параметрів стану якого є присутність загальноекономічних ризиків, пов'язаних зі стадією розвитку економіки країни в цілому, з розвитком інфляційних процесів, рухом ставки банківського відсотка, паритетом валют тощо.

Проведений аналіз не дає можливості коректно оцінити рівень ФБ підприємств України, а формує лише загальну уяву про стан підприємств з точки зору фінансової спроможності протистояти можливим ризикам і небезпекам. Загалом наявна ситуація є тривожною з точки зору потенціалу успішного функціонування господарюючих суб'єктів у майбутньому. Погіршують прогнози ФБ суб'єктів господарювання і негативні тенденції зовнішнього середовища їх діяльності (табл. 6).

Таблиця 6

Критеріальні показники економічного клімату в Україні за 2013–2019 рр.

Критерій	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Індекс споживчих цін	-0.3	12.1	48.7	13.9	14.4	10.9	7.9
Середня депозитна ставка для суб'єктів господарювання, грн	6.7	9.7	12.4	11.4	9.1	12.7	13.5
Середня кредитна ставка для суб'єктів господарювання, грн	14.4	16.4	20.9	17.5	14.1	17.8	17.7

Джерело: складено авторами на основі [17; 20].

Порівняння критеріальних показників економічного клімату в країні з проаналізованими показниками фінансового стану підприємств свідчить про їх недостатній рівень для комфортної підприємницької діяльності, що є віддзеркаленням проблем з економічною безпекою ведення бізнесу в країні.

Тенденції останніх років, нестабільність та непрогнозованість економічної ситуації та векторів розвитку економіки країни також негативно впливають на загальне економічне середовище функціонування вітчизняних підприємств, не дозволяють їм здійснювати якісне планування та прогнозування результатів своєї діяльності навіть на короткострокову перспективу. Необхідність розробки та запровадження у практичну діяльність вітчизняних підприємств ефективної системи забезпечення ФБ зумовлена і суттєвим збільшенням кількості факторів ризику (як внутрішніх, так і зовнішніх), а також потребою в управлінні ними з метою мінімізації негативного впливу чи його нівелювання.

З іншого боку, негативна динаміка процесів у соціально-економічній сфері країни в цілому, довготривалий розлад системи державних фінансів та фінансів господарюючих суб'єктів потребують формування ефективної системи забезпечення ФБ на всіх рівнях управління. З огляду на зазначене, необхідною передумовою заснування і ефективного функціонування системи ФБ є, насамперед, створення національних фундаментальних засад (правових, економічних, фінансових, інформаційних тощо) для нормалізації забезпечення фінансовими ресурсами всіх суб'єктів системи.

Останніми роками фінансовій безпеці приділяється досить велика увага, і вона не випадкова. Адже для ефективного функціонування як держави, так і господарюючих суб'єктів, необхідне, передусім, зміцнення фінансового потенціалу реального сектора економіки. Відповідно, формування ефективної системи управління фінансовою безпекою повинно стати однією з важливих складових сучасної економічної політики як на рівні держави, так і на рівні суб'єктів господарювання.

Управління ФБ підприємства визначається цілями його функціонування на певному етапі та являє собою сукупність ієрархічно взаємопов'язаних і взаємообумовлених елементів, змістовність яких відображає особливості конкретних процесів, які наразі є пріоритетними для підприємства [18; 21]. В узагальненому вигляді процес управління ФБП повинен містити такі етапи:

- визначення видів і причин виникнення негативних впливів на функціонування підприємства;
- визначення стану і оцінювання поточного рівня фінансової безпеки;
- оцінювання конкурентного стану господарюючого суб'єкта;
- розробка системи заходів щодо нівелювання потенційних загроз і ризиків для забезпечення необхідного рівня захисту.

Однак управління ФБ не обмежується і не зводиться виключно до забезпечення захисту її суб'єктів на різних рівнях управління. Формування та впровадження у практичну діяльність ефективного забезпечення фінансової безпеки передбачає стійкий і поступальний взаємопов'язаний та взаємообумовлений розвиток усіх її компонентів на усіх рівнях.

Висновки. У сучасних умовах господарювання ЕБ визначає національну безпеку загалом. Визначальною складовою економіки будь-якої країни є її фінансово-кредитна сфера, тому система забезпечення фінансової безпеки – надзвичайно важлива складова системи забезпечення національної економічної безпеки.

Стрижневим елементом системи ЕБ є фінансова безпека. Оскільки диспропорції саме в цій сфері негативно впливають на всю сукупність складових системи, саме досягнення стану ФБ на всіх рівнях (від окремого господарюючого суб'єкта до сучасного господарства в цілому) є передумовою і запорукою успішного функціонування національної економіки.

Головна мета фінансової безпеки підприємства як основної складової економічної безпеки держави полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне функціонування і розвиток у поточному та перспективному періодах, що дасть змогу, в кінцевому підсумку, максимізувати його ринкову вартість. Крім цього, з метою уникнення загрози втрати економічної і фінансової безпеки підприємства, необхідно здійснювати постійний моніторинг всієї сукупності чинників, від яких залежить його конкурентоспроможність на ринку та інвестиційна привабливість.

Таким чином, проблема фінансової безпеки стає системною, вона торкається і пов'язує країни, регіони, господарюючі суб'єкти, політику, економіку, фінанси тощо. Головною умовою ФБ держави є кількісне й якісне зростання національної економіки. Проблема забезпечення належної підтримки ФБ держави є першочерговою, оскільки стосується функціонування держави та існування суспільства в цілому.

Основним довгостроковим напрямом державної політики у сфері фінансової безпеки в контексті Національної економічної стратегії 2030 є забезпечення фінансово-економічної стабілізації у країні. Серед ключових завдань забезпечення ЕБ з позиції швидкого та сталого розвитку економіки України є: підвищення конкурентоспроможності, інноваційне зростання та сталий розвиток. Відповідно, макроекономічна політика держави в цьому контексті повинна забезпечити швидке та стабільне зростання економіки країни, стійкість публічних фінансів та покращання суверенних рейтингів, збереження макроекономічної стабільності та створення ефективного фінансового сектора.

З метою забезпечення реалізації Національної економічної стратегії та стратегії фінансової безпеки підприємств потрібно також розробити відповідний механізм розрахунку і мати обґрунтовані значення кількісних і якісних параметрів стану ключових складових системи фінансової безпеки, що і становитиме перспективи подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лисяк Л. В. Сучасний стан та основні проблеми фінансової безпеки України. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4690>.
2. Язлюк Б. О., Гевко Р. Б., Дзядикевич Ю. В. Теоретичні та прикладні аспекти економічної безпеки України. *Інноваційна економіка*. 2015. № 4. С. 301-310.
3. Койло В. В. Теоретико-методологічні підходи до оцінки поняття фінансової безпеки в умовах зростання загроз країни. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 23. Ч. 2. С. 38-42.
4. Morgan P. J., Pontines V. Financial Stability And Financial Inclusion: The Case Of SME Lending. *The Singapore Economic Review (SER)*. World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd. 2018. Vol. 63(01). P. 111-124. URL: <https://doi.org/10.1142/S0217590818410035>.
5. Pera J. An enterprise's financial stability and its sustainable growth. A risk-based perspective. *International Entrepreneurship Review*. 2017. Vol. 3. № 2. P. 49-62.
6. Лиса О. В. Фінансова безпека суб'єктів господарювання в сучасних умовах. *Економічний аналіз: зб. наук. праць; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін.* Тернопіль: Вид.-поліграф. центр ТНЕУ "Економічна думка", 2016. Т. 26. № 1. С. 58-64.
7. Сусіденко О. В. Фінансова безпека підприємства: теорія, методи, практика: монографія. Київ: ЦУЛ, 2015. 128 с.
8. Некрасенко Л. А., Рибалка Ю. М. Складові управління фінансовою безпекою підприємств. URL: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/3.2/162.pdf>.

9. Краснокутська Н. С., Коптева Г. М. Дефініція поняття "фінансова безпека підприємства": основні підходи та особливості. *Бізнесінформ*. 2019. № 7. С. 14-19.
10. Белялов Т. Е., Корінь І. В. Фінансово-економічна безпека підприємства та напрями її підвищення. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 2(07). С. 235-238.
11. Krutova A., Stavarskaya T., Shevchuk I. The problems of the enterprises' financial security. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2015. Вип. 1. С. 93-105.
12. Astanagulov O. Financial stability of an enterprise as a result of forecasting indicators of its investment activity. *International Finance and Accounting*. 2019. Is. 5. Article 13. URL: <https://uzjournals.edu.uz/interfinance/vol2019/iss5/13>.
13. Zwolak J. The financial security of small- and medium-sized enterprises in Poland. *Ekonomski pregled*. 2017. 68 (4). P. 399-412. URL: <https://hrcak.srce.hr/187556>.
14. Isac B. Financial stability an Imperative condition to develop the Enterprise Phenomenon. *Accounting and Finance Research*. 2015. 4(2) P. 14-23. URL: <http://www.sciedu.ca/journal/index.php/afr/article/view/6385>.
15. Blakyta G., Ganushchak T. Enterprise financial security as a component of the economic security of the state. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. Vol. 15. Is. 2. P. 248-256.
16. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua>.
17. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
18. Гринюк Н. А. Інноваційні підходи до вивчення стану фінансової безпеки підприємств України. *Проблеми науки*. 2009. № 1. С. 8-15.
19. Національна економічна стратегія 2030. URL: <https://nes2030.org.ua>.
20. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>.
21. Dokiienko L., Hrynyuk N., Lapko O., Kramarev H. Financial security diagnostics tools for corporate enterprises. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020. № 3 (34). С. 184-194.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2021.

Hrynyuk N., Dokiienko L. Financial security of Ukrainian enterprises.

Background. The level of development of the real sector of the economy and its components depends on financial security, which is a fundamental component of the system of economic security.

Analysis of recent researches and publications has shown that insufficient attention is paid to the study of the role and place of financial security of the enterprise as a component of economic security of the country.

The **aim** of the article is to study the state of financial security of Ukrainian enterprises as the main subject of the country's economic security system.

Materials and methods. General scientific and empirical techniques based on a systematic approach are used in the research; methods of generalization, comparison, analysis, synthesis and formalization are applied.

Results. The growing importance of financial security system is due to the negative dynamics of processes in the socio-economic sphere in general and, in particular, the disorder of the system of public finance and business finance. Arrangement of appropriate conditions, aimed at normalizing the provision of economic entities and sectors of the economy with financial resources and improving the efficiency of their use should be the priorities of the state in the field of financial security.

It is necessary to strengthen the financial potential of the real sector of the economy in general and economic entities in particular for the state and individual economic entities functioning. The formation of management system financial security should become one of the important components of modern economic policy at macro and micro levels.

Conclusion. *The main component in the system of economic security is financial security, the problems of which affect any sector of the national economy. The security of the financial system must be achieved at macro (national economy) and at micro level (individual economic entities).*

The main purpose of financial security of the enterprise as the main component of economic security of the state is to guarantee its constant stable and most effective functioning, as well as to ensure high development potential in the future.

Keywords: security, economic security, financial security, financial security of the enterprise.

REFERENCES

1. Lysjak, L. V. (2015). Suchasnyj stan ta osnovni problemy finansovoi' bezpeky Ukrainy [Current state and main problems of financial security of Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4690> [in Ukrainian].
2. Jazljuk, B. O., Gevko R. B., & Dzijadykevych Ju. V. (2015). Teoretychni ta prykladni aspekty ekonomichnoi' bezpeky Ukrainy [Theoretical and applied aspects of economic security of Ukraine]. *Innovacijna ekonomika – Innovative economy*, 4, 301-310 [in Ukrainian].
3. Kojlo, V. V. (2017). Teoretyko-metodologichni pidhody do ocinky ponjattja finansovoi' bezpeky v umovah zrostantnja zagroz kraïny [Theoretical and methodological approaches to assessment of the concept of financial security in the conditions of growing threats to the country]. *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*. (Vol. 23). P. 2, 38-42 [in Ukrainian].
4. Morgan, P. J., & Pontines, V. (2018). Financial Stability And Financial Inclusion: The Case Of SME Lending. *The Singapore Economic Review (SER)*. World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd. (Vol. 63(01), 111-124. Retrieved from <https://doi.org/10.1142/S0217590818410035> [in English].
5. Pera, J. (2017). An enterprise's financial stability and its sustainable growth. A risk-based perspective. *International Entrepreneurship Review*. (Vol. 3), 2, 49-62 [in English].
6. Lysa, O. V. (2016). Finansova bezpeka sub'ektiv gospodarjuvannja v suchasnyh umovah [Financial security of business entities in modern conditions]. *Ekonomichnyj analiz – Economic analysis: collection of scientific works*; O. V. Jaroshhuk (Ed.) Ternopil': Vyd.-poligraf. centr TNEU "Ekonomichna dumka", T. 26. № 1. S. 58-64 [in Ukrainian].
7. Susidenko, O. V. (2015). *Finansova bezpeka pidpryjemstva: teorija, metody, praktyka [Financial security of the enterprise: theory, methods, practice]*. Kyiv: CUL [in Ukrainian].
8. Nekrasenko, L. A., & Rybalka, Ju. M. Skladovi upravlinnja finansovoju bezpekoju pidpryjemstv [Components of management of enterprises financial security]. www.pdaa.edu.ua. Retrieved from <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/3.2/162.pdf> [in Ukrainian].
9. Krasnokuts'ka, N. S., & Koptjeva, G. M. (2019). Definicija ponjattja "finansova bezpeka pidpryjemstva": osnovni pidhody ta osoblyvosti [Definition of the concept of "financial security of the enterprise": basic approaches and features]. *Biznesinform – Businessinform*, 7, 14-19 [in Ukrainian].
10. Beljalov, T. E., & Korin', I. V. (2017). Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpryjemstva ta naprjamy i'i' pidvyshhennja [Financial and economic security of the enterprise and directions of its improvement]. *Shidna Jevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnja – Eastern Europe: economy, business and management*. Is. 2(07), 235-238 [in Ukrainian].

11. Krutova, A., Staverskaya, T., & Shevchuk, I. (2015). The problems of the enterprises' financial security. *Ekonomichna strategija i perspektyvy rozvytku sfery torgivli ta poslug – Economic strategy and prospects for development of trade and service sector*. Is. 1, 93-105 [in Ukrainian].
12. Astanaqulov, O. (2019). Financial stability of an enterprise as a result of forecasting indicators of its investment activity. *International Finance and Accounting*. Is. 5. Article 13. Retrieved from <https://uzjournals.edu.uz/interfinance/vol2019/iss5/13> [in English].
13. Zwolak, J. (2017). The financial security of small- and medium-sized enterprises in Poland. *Ekonomski pregled*. 68 (4), 399-412. Retrieved from <https://hrcak.srce.hr/187556> [in English].
14. Isac, B. (2015). Financial stability an Imperative condition to develop the Enterprise Phenomenon. *Accounting and Finance Research*, 4(2), 14-23. Retrieved from <http://www.sciedu.ca/journal/index.php/afri/article/view/6385> [in English].
15. Blakytka, G., & Ganushchak, T. (2018). Enterprise financial security as a component of the economic security of the state. *Investment Management and Financial Innovations*. (Vol. 150. Is. 2, 248-256 [in English].
16. Oficijnyj sajt Ministerstva finansiv Ukrainy [Official site of the Ministry of Finance of Ukraine]. www.minfin.gov.ua. Retrieved from <http://www.minfin.gov.ua> [in Ukrainian].
17. Oficijnyj sajt Derzhavnogo komitetu statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Committee of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
18. Grynjuk, N. A. (2009). Innovacijni pidhody do vuvchennja stanu finansovoi' bezpeky pidprijemstv Ukrainy [Innovative approaches to studying the state of financial security of Ukrainian enterprises]. *Problemy nauky – Problems of science*, 1, 8-15 [in Ukrainian].
19. Nacional'na ekonomichna strategija 2030 [National Economic Strategy 2030]. nes2030.org.ua. Retrieved from <https://nes2030.org.ua> [in Ukrainian].
20. Oficijnyj sajt Nacional'nogo banku Ukrainy [Oficijnyj sajt Nacional'nogo banku Ukrainy]. bank.gov.ua. Retrieved from <https://bank.gov.ua> [in Ukrainian].
21. Dokiienko, L., Hrynyuk, N., Lapko, O., & Kramarev, H. (2020). Financial security diagnostics tools for corporate enterprises. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 3 (34), 184-194 [in English].

ЗАДОРОЖНЮК Наталія,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економічних систем і управління інноваційним розвитком Одеського національного політехнічного університету просп. Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна

E-mail: n.a.zadorozhnyuk@onu.ua

ORCID: 0000-0001-9708-7242

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В АГРАРНОМУ БІЗНЕСІ: ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ

Розглянуто можливість використання супутників та дронів у сільському господарстві регіону, виокремлено переваги та недоліки застосування таких технологій. Визначено сукупні витрати на науково-дослідницькі роботи суб'єкта сільськогосподарської діяльності регіону. Проведено опис усіх необхідних робіт для використання дрону та визначена їх тривалість. Побудований мережевий графік, який надає нові можливості для оптимізації роботи аграріїв завдяки використанню нових технологій.

Ключові слова: аграрний бізнес, моніторинг земельних ресурсів, регіон, ГІС-технології, супутник, дрон, мережевий графік.

Постановка проблеми. Сільське господарство України характеризується наявністю двох ключових секторів – корпоративного (агрохолдинги) та індивідуального (малі підприємства й індивідуальні господарства), між якими функціонують різнорозмірні фермерські господарства. Оскільки кожен суб'єкт сільськогосподарської діяльності має свої особливості, переваги та недоліки, актуальним є постійний моніторинг земель та розвитку бізнес-ситуації.

Гострою для аграрного бізнесу залишаються проблеми збільшення прибутковості та пошуку інвестицій для визначення і підвищення якості земель та покращання продукції. Використання нових технологій у сільськогосподарській діяльності, особливо регіону, сприятиме не тільки поліпшенню якості та швидкості моніторингу земель, а й надасть додаткові конкурентні переваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вчених, праці яких присвячено дослідженню суб'єктів аграрного бізнесу, можна виділити таких українських та зарубіжних дослідників, як: О. Баран, М. Ільчук, Н. Канцедал, І. Коновал, О. Могильний, Л. Орджі, Б. Сидорук, Г. Черевко, К. Даріуш, Д. Зільберман, Х. Куо та ін. [1–12]. Так, питання щодо економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств та факторів її підвищення розглянуто у працях [1–3]; облікове

відображення інформації про землекористування – у [4; 5]; конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва – у дослідженнях [6; 7]; питання збалансованого використання земель та державного регулювання діяльності агрохолдингів – у працях [8; 9]. Проте розглянуті сучасні наукові дослідження враховують необхідність, але не визначають економічну доцільність впровадження нових технологій у сільськогосподарській діяльності, що підтверджує актуальність та значущість цієї роботи.

Метою статті є економічне обґрунтування використання нових технологій (супутників та дронів) у сільськогосподарській діяльності.

Матеріали та методи. Теоретичною та методологічною базою дослідження є наукові напрацювання вітчизняних учених, присвячені ефективності роботи суб'єктів сільськогосподарської діяльності. У роботі використано такі методи, як: порівняння (під час моніторингу земельних ресурсів за допомогою супутників та дронів); аналіз (для визначення сукупних витрат на впровадження нових технологій). Також за методом "вершина – робота" побудовано мережевий графік.

Результати дослідження. Ефективність суб'єктів сільськогосподарської діяльності регіону безпосередньо залежить від якості землі. Проте фахівцям (аграріям чи стороннім особам) часто не вистачає достовірних даних, щоб визначити реальний рівень якості землі. За таких ситуацій доцільно використовувати нові технології, наприклад, супутники та безпілотні літальні апарати (в нашому випадку саме дрони), які допоможуть зібрати і проаналізувати інформацію щодо дійсних характеристик земель регіону.

Суб'єкти сільськогосподарської діяльності та інвестори не можуть собі дозволити обирати земельну ділянку наосліп, тому що подібні вкладення несуть надзвичайну кількість ризиків. У зв'язку з цим важливо розуміти, наскільки земельна ділянка є придатною для сільськогосподарської діяльності та перспективною для отримання економічних та соціальних результатів. Аналіз стану землі за допомогою нових технологій та засобів надає безліч рішень, як у масштабах країни, так і на регіональному рівні. Проте аграрії доволі часто зіштовхуються з низкою проблем при оренді або купівлі землі сільськогосподарського призначення. Наприклад, якість ґрунту може відрізнитися від заявленої у документах. З одного боку, застосування інтенсивних технологій могли призвести до деградації ґрунту, а з іншого – якщо площу давно не обробляли і вона "відпочивала", то така ділянка, навпаки, буде відрізнитися більшою врожайністю.

Оцінюючи доцільність інвестицій у сільськогосподарську діяльність слід враховувати й інші фактори: місцезорозташування земельної ділянки; продуктивність поля в попередні роки; рельєф і комунікації навколо тощо. Всі ці особливості впливають на ринкову вартість і рентабельність земельного угіддя. Однак отримати інформацію щодо

цих факторів не завжди можливо, тому що вона часто буває застарілою або взагалі відсутньою. Через це оцінити реальний потенціал ділянки доволі складно.

Така інформація необхідна не тільки інвесторам, а й власниками земель, яким потрібно розуміти, які площі обробляються, і чи відповідають дійсності дані щодо них; точні втрати земельного банку через неефективне управління; скільки землі не задіяно взагалі тощо.

Це підтверджує необхідність використання нових технологій (супутників та дронів) у сільськогосподарській діяльності регіону.

Насамперед доцільно розглянути переваги та недоліки використання дронів. *Дрони* мають високу точність. Проте слід враховувати, що є території, де польоти дронів заборонено (Державіаслужба опублікувала відповідну карту таких зон). Для проведення польоту потрібен спеціальний пілот, якому доведеться фізично виїжджати на місце. Одна зйомка з дрону обійдеться в 4–5 разів дорожче, ніж дані, отримані зі супутника. А якщо однієї зйомки на полі не вистачить, і дрон доведеться запускати кілька разів, то ціна зйомки зросте в 15–20 разів. До недоліків використання дронів можна віднести те, що хмарність, навіть несуттєва, може заважати проводити повноцінний аналіз земельної ділянки, це обумовлено тим, що розширення знімків буде нижчим та з меншою точністю.

Другим варіантом є використання *супутників*. Супутникові дані дають змогу проводити розрахунок вегетаційних індексів і автоматичну обробку даних, надають більш масштабний спектр даних, тобто завжди є доступною інформація щодо всього району, і охоплення додаткових територій (певний регіон) не підвищуватиме вартість огляду. В мобільності вони виграють, оскільки не потрібно виводити супутник на орбіту (він уже там).

Важливим є порівняння ринкових цін на послуги дронів (*табл. 1*).

Таблиця 1

Кошторис моніторингу земель із застосуванням дронів, грн

Витрати	Вартість
Витрати на купівлю агродрона	300 000
Вартість навчання персоналу	5 000
Державний збір за використання дрона	8 000
Заробітна плата працівника	7 500
Транспортні витрати (на сезон)	4 500
Програмне забезпечення для обробки інформації	2 500
Усього	327 500

Джерело: розраховано автором на основі даних [5; 7; 8].

Як видно з *табл. 1*, середньорічна ціна на послуги використання агродронів є досить високою для індивідуального підприємця, проте це довгострокова інвестиція, яка окупить себе з часом. Також слід враховувати втрати врожаю від шкідників, хвороб і бур'янів (на частку бур'янів припадає приблизно 30 %). Для оцінки засміченості поля

доцільно застосування саме дронів. Завдяки низькій висоті польоту і потужним камерам, дрони здатні зібрати інформацію для створення карт, на яких можна відрізнити бур'яни від посівів. У результаті агроном, отримуючи більш точну інформацію, може вчасно внести відповідну норму гербіциду.

Сукупні витрати на моніторинг земель із застосуванням супутнику наведено у *табл. 2*.

Таблиця 2

Кошторис моніторингу земель із застосуванням супутнику, грн

Витрати	Вартість
Державний збір за дозвіл знімків	15 000
Оренда послуг супутникового моніторингу	Від 300 за 1 га
Технічні засоби відтворення обробленої інформації	10 000
Усього	30 000–150 000

Джерело: розраховано автором на основі даних [5; 7; 8].

З *табл. 2* видно, що відповідно до середньорічної ціни на послуги використання супутнику для індивідуального підприємця ця технологія є більш доступною, отже, цей варіант буде пріоритетним. Окрім сукупних витрат, важливо враховувати амортизацію, тобто слід розрахувати амортизаційні відрахування обладнання (дрона) за умови його купівлі.

Якщо суб'єкт аграрного бізнесу купив агродрон за 300 000 грн 20.02.2017 та ввів його в експлуатацію 10.04.2017, то на 01.01.2020 необхідно визначити суму амортизації за період його використання. Згідно з класифікатором агродрон належить до третьої амортизаційної групи зі строком корисного використання не менше 5 років. Якщо обрати 5 років експлуатації, то річна норма амортизації у відсотках становить 20 %, отже, щорічна сума амортизації дорівнюватиме 60 000 грн, а щомісячні амортизаційні відрахування складатимуть 5 000 грн.

Якщо обладнання (агродрон) введено в експлуатацію 10.04.2017, то до 01.01.2021 воно експлуатувалось 32 місяці, отже, на 01.01.2020 сума амортизаційного фонду становитиме 160 000 грн. Враховуючи ефективність роботи агродрона, його вартість декілька разів окупиться за час своєї ефективної роботи. Крім того, дрон буде затребуваним увесь рік, тому можна розраховувати на дохід від оренди його іншими суб'єктами сільськогосподарської діяльності.

Проте перед початком робіт на землі сільськогосподарського призначення слід переконатися в якості ґрунту. Застосування добрив і отрутохімікатів, близькість розташування ділянки біля автотраси, промислових об'єктів тощо призводить до токсичного забруднення ґрунту та його виснаження. Тому необхідно провести аналіз ґрунту для визначення, які елементи в ньому присутні. Це надасть можливість у підсумку заощаджувати значні кошти. Після проведення цього аналізу суб'єкт сільськогосподарської діяльності може прийняти рішення, які добрива і в якій кількості йому доцільно використовувати, а від яких

взагалі варто відмовитися. До того ж сучасні комерційні лабораторії обов'язково надають рекомендації, які культури краще вирощувати на обстеженій ділянці, що відбивається на обсягах врожаю.

Збір даних передбачає отримання максимально вивіреної вихідної інформації і є одним з найбільш відповідальних етапів у роботі з інформацією, оскільки від мети збору і методів подальшої обробки повністю залежить кінцевий результат роботи всієї інформаційної системи. Технологія збору передбачає використання певних методів збору інформації та технічних засобів, які обирає фахівець. На завершальному етапі збору, коли інформація перетворюється на дані, придатні для комп'ютерної обробки, її вводять у систему для створення, зберігання та підтримання в актуальному стані.

Нині на ринку представлено безліч компаній, які надають послуги аналізу стану ґрунту. Проте не всі аграрії мають змогу замовити цю послугу через відсутність подібних компаній в їх регіоні.

Важливо розрахувати сукупні витрати на проведення науково-дослідної роботи суб'єкта сільськогосподарської діяльності регіону (табл. 3).

Таблиця 3

Сукупні витрати на науково-дослідницькі роботи суб'єкта сільськогосподарської діяльності регіону, грн

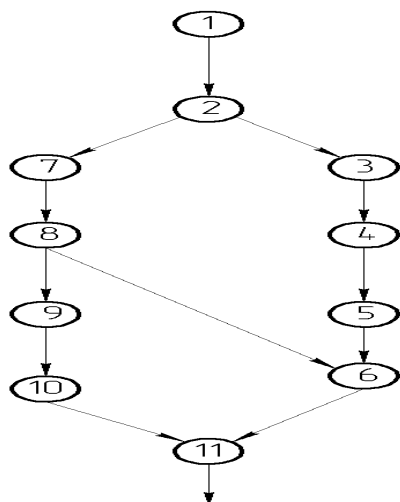
Необхідні послуги	Вартість
Транспортні	500
Спеціалізоване обладнання	500
Послуги лабораторії	2 500
Консультації фахівців	3 000
Усього	6 500

Джерело: розраховано автором за даними [5; 7; 8].

Загальна сума витрат (див. табл. 3) є певною інвестицією, що дасть змогу аграрію збільшити прибуток у майбутньому. Результати аналізу ґрунту та реальна мета стосовно врожайності мають важливе значення для прийняття оптимальних рішень щодо розрахунку потреб у добривах. Це обумовлено тим, що без аналізу неможливо визначити, які поживні речовини в дефіциті, а які з них оптимально забезпечують культури. Сукупні витрати на закупку та використання добрив можуть суттєво зменшуватись з урахуванням даних аналізу ґрунту, але більш важливим є те, що аграрії вкладають свої гроші у ті добрива, які найбільш ефективні для конкретної культури на конкретному полі.

Для більш ефективної роботи та оптимізації процесу оцінки стану землі доцільно побудувати *мережевий графік*, що надасть можливість уявити всі етапи робіт (певний проєкт), визначити терміни їх завершення та виявити можливі варіанти їх скорочення. Оскільки роботи в мережевому графіку взаємопов'язані за часом, це дасть змогу здійснювати контроль під час виконання робіт. На основі мережевого графіка розробляється обґрунтований план заходів з урахуванням більш

ефективного використання ресурсів за заданими критеріями. Фахівець, займаючись його плануванням, повинен враховувати проєктний трикутник обмежень: "тривалість" – "вартість" – "зміст", тому що ресурсні та вартісні обмеження обумовлюють якість розкладу проєкту. Планування мереж дає змогу якнайкраще виконувати оптимізацію плану щодо ресурсів і термінів. Мережевий графік, побудований за методом "вершина – робота", надає всі можливості застосування прикладних методів оптимізації (рисунки).

Мережевий графік послідовності робіт з оцінки стану землі

Джерело: побудовано автором.

враховуючи його сезонну специфіку. Опис науково-дослідних робіт суб'єкта сільськогосподарської діяльності регіону наведено у *табл. 4*.

Таблиця 4

Опис науково-дослідних робіт та їх тривалість

Порядок	Опис	Тривалість, днів
1	Вїзд на земельну ділянку	1
2	Відбір проб ґрунту	1
3	Аналіз проб ґрунту	5
4	Вивчення результатів аналізу	1
5	Прогнозування врожайності земельної ділянки на основі отриманих результатів досліджень	1
6	Оцінка суми оренди (або купівлі) землі на основі якості ґрунту та обсягу можливого врожаю	2
7	Консультація з питань землеустрою. Обговорення юридичних питань	5
8	Вивчення карти інфраструктури (виявлення автомагістралі або лінії електропередачі поруч з ділянкою)	2
9	Вибір оптимального способу моніторингу стану посівів на основі даних, отриманих під час аналізу інфраструктури	1
10	Пошук оптимального варіанта	3
11	Впровадження відповідних засобів у роботу	10
Разом		32

Джерело: побудовано автором.

Відповідно до даних *табл. 4* загальний час на виконання всіх необхідних робіт становить 32 дні, проте деякі процеси виконуються паралельно, що значно заощаджує час. Наприклад, після відбору проб ґрунту можна зайнятися дослідженням одразу у двох напрямках – аналіз ґрунту та консультація з питань землеустрою. А після вивчення карти інфраструктури одразу можна оцінити суму оренди землі. З урахуванням цього затрачений час складатиме 23 дні до початку робіт.

Таким чином, використання нових технологій у сільському господарстві приносить користь та економічну вигоду аграрію. Мульти-спектральна зйомка з дронів надасть інформацію про вміст азоту в ґрунті та у тканинах рослин, що дасть змогу обчислити індекс вологості, а супутникова зйомка – у повному обсягу оцінити стан врожаю.

Дрони мають більшу точність, але їх вартість може бути для аграрія зависокою. Також потрібно владнати низку юридичних питань, пов'язаних з їх використанням. Також площа покриття дрона значно поступається супутникам, які, в свою чергу, надають можливість розрахувати вегетаційні індекси й автоматичну обробку даних без залучення аграрія. Супутники надають більш масштабний спектр даних. Серед інших переваг, те, що завжди можна порівняти стан землі з даними минулих років. Також вони виграють у мобільності. Проте у них є один суттєвий недолік – недостатня точність зйомки. А для деяких сільськогосподарських культур точність дуже важлива.

Висновки. Проведений аналіз витрат на впровадження запропонованих заходів довів, що використання дронів є економічно доцільним та перспективним рішенням для дрібних суб'єктів аграрного бізнесу. Це обумовлено не тільки доступністю за ціною використання, а й за можливістю оптимізації необхідних науково-дослідних робіт, а саме – скорочення їх тривалості до 23 днів. При цьому використання дронів для моніторингу земель регіону сприятиме збільшенню прибутків господарства у майбутньому.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є дослідження сучасних інформаційних технологій та програмного забезпечення для оптимізації діяльності суб'єктів сільськогосподарської діяльності регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баран О. Аналіз впливу агроландшафтної організації території на економічну ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств. *Економічний дискурс*. 2018. № 3. С. 98-106.
2. Задорожнюк Н. А. Перспективы формирования биотехнологического кластера в Украине. *Економика. Інновації. Управление качеством*. 2015. № 3 (12). С. 105-108.
3. Ільчук М. М., Коновал І. А., Ус С. І. Методичні підходи до оцінки ефективності підприємницької діяльності аграрної сфери. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 51-58.

4. Канцедал Н. А. Інституціональний підхід до формування в обліку інформації про біологічні активи та сільськогосподарську діяльність. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 1. С. 44-55.
5. Кернасюк Ю. Земельні питання: аграрний сектор у динаміці землекористування і розмір господарської діяльності. *Агробізнес сьогодні*. 2018. № 24 (291). С. 12-16.
6. Могильний О., Ходаківська О. Вплив агрохолдингів на розвиток аграрного сектора країни. *Економіка та держава*. 2017. № 6. С. 4-9.
7. Орджі Л. Ч. Інноваційно-інвестиційні складові забезпечення привабливості та конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва. *Вчені записки Університету "КРОК"*. 2019. № 4 (56). С. 204-212.
8. Сидорук Б. Формування управлінського інструментарію збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення. *Економічний дискурс*. 2019. Т. 1. № 2. С. 54-64.
9. Черевко Г. В. Державне регулювання діяльності агрохолдингів в умовах конкуренції в сільському господарстві. *Аграрна економіка*. 2019. Т. 12. № 1-2. С. 67-78.
10. Zilberman D., Gordon B., Hochman G., Wesseler J. Economics of sustainable development and the bioeconomy. *Applied Economic Perspectives and Policy*. 2018. 40 (1), P. 22-37.
11. Dariusz K. Modernization of agriculture vs sustainable agriculture. *Scientific Papers. Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*. 2014. Vol. 14. № 1. P. 171-178.
12. Kuo H. J., Peters D. J. The socioeconomic geography of organic agriculture in the United States. *Agroecology and Sustainable Food Systems*. 2017. Vol. 41. № 9-10. P. 1162-1184.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2021.

Zadorozhniuk N. New technologies in agricultural business: economic justification.

Background. The article is devoted to the definition and economic justification of the possibility of using new technologies in agriculture in the region.

The **aim** of the article is to provide an economic justification for the use of new technologies (satellites and drones) in the agricultural activities.

Materials and methods. The theoretical and methodological basis of the study is the scientific work of domestic scientists on the effectiveness of agricultural entities. The methods of comparison and analysis were used in the work, and a network schedule was built.

Results. The article considers the possibility of using such new technologies as satellites and unmanned aerial vehicles (drones) in the agricultural business (including in the region). The factors that should be taken into account when assessing the feasibility of investing in land. The advantages and disadvantages of using drones are highlighted. The total costs for monitoring land resources with the use of unmanned aerial vehicles are determined. The advantages and disadvantages of using satellites are given. The total costs for monitoring land resources using satellite monitoring are determined. Depreciation deductions are calculated for the purchase of a drone. The total costs for research work of the subject of agricultural activity of the region are determined. A description of all the necessary work for the use of the drone and their duration. The network schedule of sequence of works on an estimation of a condition of the earth by a method "top - work" is constructed.

Conclusion. The economic feasibility of using drones in agricultural business has been confirmed. A description of research work for the use of drones, based on a network

schedule, which provides new opportunities for optimizing the work of farmers through the use of new technologies in agricultural activities in the region.

Keywords: agricultural business, monitoring of land resources, region, GIS-technologies, satellite, drone, network schedule.

REFERENCES

1. Baran, O. (2018). Analiz vplyvu ahrolandschaftnoi orhanizatsii terytorii na ekonomichnu efektyvnist diialnosti silskohospodarskykh pidpriumstv [Analysis of the impact of agro-landscape organization of the territory on the economic efficiency of agricultural enterprises]. *Economic discourse*, 3, 98-106 [in Ukrainian].
2. Zadorozhnyuk, N. A. (2015). Perspektivy formirovaniya biotekhnologicheskogo klastera v Ukraine [Prospects for the formation of a biotechnological cluster in Ukraine]. *Jekonomika. Innovacii – Economy. Innovation. Quality control*, 3 (12), 105-108 [in Russian].
3. Ilchuk, M. M., Konoval, I. A., & Us, S. I. (2017). Metodichni pidkhody do otsinky efektyvnosti pidpriumnytskoi diialnosti ahrarnoi sfery [Methodical approaches to assessing the effectiveness of entrepreneurial activity in the agricultural sector]. *Economics of agro-industrial complex*, 5, 51-58 [in Ukrainian].
4. Kantsedal, N. A. (2018). Instytutsionalnyi pidkhid do formuvannia v obliku informatsii pro biolohichni aktyvy ta silskohospodarsku diialnist [Institutional approach to the formation of accounting information on biological assets and agricultural activities]. *Economy. Finances. Management: current issues of science and practice*, 1, 44-55 [in Ukrainian].
5. Kernasiuk, Yu. (2018). Zemelni pytannia: ahrarnyi sektor u dynamitsi zemlekorystuvannia i rozmirakh hospodarskoi diialnosti [Land issues: the agricultural sector in the dynamics of land use and the size of economic activity]. *Agribusiness today*, 24 (291), 12-16 [in Ukrainian].
6. Mohylnyi, O., & Khodakivska, O. (2017). Vplyv ahrokhodyniv na rozvytok ahrarnoho sektora krainy [The impact of agricultural holdings on the development of the agricultural sector of the country]. *Economy and state*, 6, 4-9 [in Ukrainian].
7. Ordzhi, L. Ch. (2019). Innovatsiino-investytsiini skladovi zabezpechennia pryvablyvosti ta konkurentospromozhnosti silskohospodarskoho vyrobnytstva [Innovation and investment components to ensure the attractiveness and competitiveness of agricultural production]. *Scientific notes of KROK University*, 4 (56), 204-212 [in Ukrainian].
8. Sydoruk, B. (2019). Formuvannia upravlinskoho instrumentariiu zbalansovanoho vykorystannia zemel silskohospodarskoho pryznachennia [Formation of management tools for balanced use of agricultural lands]. *Economic discourse*, 2, 54-64 [in Ukrainian].
9. Cherevko, H. V. (2019). Derzhavne rehuliuвання diialnosti ahrokhodyniv v umovakh konkurentsii v silskomu hospodarstvi [State regulation of agricultural holdings in conditions of competition in agriculture]. *Agrarian economy*, 12, 1-2, 67-78 [in Ukrainian].
10. Zilberman, D., Gordon, B., Hochman, G., & Wesseler, J. (2018). Economics of sustainable development and the bioeconomy. *Applied Economic Perspectives and Policy*, 40 (1), 22-37 [in English].
11. Dariusz, K. (2014). Modernization of agriculture vs sustainable agriculture. *Scientific Papers. Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, 14 (1), 171-178 [in English].
12. Kuo, H. J., & Peters, D. J. (2017). The socioeconomic geography of organic agriculture in the United States. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 41 (9-10), 1162-1184 [in English].

ЛОЙ Анна,

аспірант кафедри економіки та фінансів підприємства
Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

E-mail: a.loi@knute.edu.ua

ORCID: [0000-0002-4092-887X](https://orcid.org/0000-0002-4092-887X)

ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА: ТРАНСФОРМАЦІЯ УЯВЛЕНЬ

Досліджено сутність категорії "розвиток", її основні властивості. Розглянуто основні підходи до трактування поняття "розвиток підприємства". Систематизовано головні форми та типи розвитку підприємства. Розкрито ключові характеристики розвитку потенціалу підприємства та запропоновано власне визначення цього поняття.

Ключові слова: розвиток підприємства, потенціал підприємства, розвиток потенціалу, потенціал розвитку.

Постановка проблеми. Сучасні умови діяльності підприємств характеризуються постійними змінами економічної кон'юнктури, високою конкуренцією, швидким розвитком технологій, безліччю дестабілізуючих факторів та потенційних можливостей, що впливають на підприємство. Це потребує пошуку таких управлінських рішень, що допоможуть дати відповідь на виклики ринкового середовища, адаптуватись до змін та забезпечити успішну діяльність підприємства в довгостроковій перспективі. Саме розвиток є важливою умовою ефективності життєдіяльності підприємств на ринку, а інтенсивне і збалансоване використання його потенціалу – основа для досягнення сталого розвитку підприємства. Зважаючи на те, що підприємство є головною ланкою економіки загалом, то розвиток окремого підприємства та результати його діяльності безпосередньо впливають на розвиток країни, що особливо актуалізується в кризові періоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі широко розкрито трактування поняття "розвиток підприємства", його основні риси та типологію. Різні точки зору на поняття "розвиток" та "розвиток підприємства" представлені в працях Ю. Погорєлова [1], О. Раєвської [2], Н. Васюткіної [3], Г. Горіної [4], А. Баланович [8], Л. Прийми, І. Кулиняк [9] та ін. Проте в науковій літературі відсутнє поняття розвитку потенціалу підприємства, що обумовлює необхідність цього дослідження.

Метою статті є визначення сутності дефініції "розвиток потенціалу підприємства" на основі дослідження наукових підходів до трактування "розвитку" та "розвитку підприємства".

Матеріали та методи. Інформаційною базою дослідження стали праці науковців з проблематики розвитку підприємства у складі наукових статей, монографій, дисертацій. Дослідження проведено із застосуванням методів теоретичного узагальнення, порівняння, аналізу та синтезу, що дало змогу систематизувати наявні теоретичні напрацювання з цього питання.

Результати дослідження. *Розвиток* як загальнонаукова категорія розглядається за трьома аспектами: як закон, принцип чи явище. Як закон він характеризується переходом від одного стану до іншого, який відрізнятиметься від попереднього за кількісними або якісними характеристиками. Як явище розвиток знаходиться в протилежному до попереднього стані та є незмінним. Як принцип розвиток є іманентною і невід'ємною характеристикою буття та зумовлює його подальші зміни [1, с. 31].

О. Раєвнева визначила три підходи, які відображають уявлення, що сформувались у науковців з проблеми трактування розвитку. Перший підхід характеризує розвиток як незворотний, спрямований, закономірний і унікальний процес змін у просторі та часі. За другим підходом учені визначають його як процес формування нової системи через кількісні та структурні зміни, а також зміни способу функціонування, що здійснюються для досягнення певних цілей. Третій підхід акцентує увагу на унікальності процесу трансформації системи та характеризується постійною зміною цілей його існування шляхом формування нової системи і переходом до нової траєкторії розвитку [2, с.108].

Н. Васюткіна проаналізувала існуючі точки зору стосовно розуміння сутності розвитку, виділивши компоненти визначення розвитку: зміна матерії і свідомості, можливість і бажання, цілеспрямованість змін, зростання, програма можливостей, кількісні та якісні зміни, сукупність процесів, процес зміни цілей, приріст науково-технічного результату, процес трансформації, нарощування потенціалу. Таке широкоаспектне сприйняття розвитку пояснюється розумінням його залежно від спектру дослідного охоплення і від того, що або хто є об'єктом [3, с. 238].

Г. Горіна, встановивши існування двох полярних груп властивостей розвитку (*рисунок*), зазначає, що більшість дослідників теорії розвитку віддають перевагу першій групі характеристик розвитку.

Погляди С. Дунди щодо різниці між розвитком і зростанням не можна ототожнювати. Зростання – це кількісні зміни, що не завжди і не обов'язково приводять до збільшення цінності, в той час як розвиток це передбачає. При цьому зростання може бути частиною розвитку. Розвиток – це такі атрибутивні характеристики, як збільшення здатностей і компетенцій [5, с. 71].

В економічній літературі досить широко досліджується поняття "розвиток підприємства", що обумовило різноманітність підходів до його трактування. Зокрема, В. Кифяк узагальнила й систематизувала такі підходи до трактування розвитку підприємства: онтогенезний,

філософський, факторний (відносно внутрішнього і зовнішнього середовища), стратегічний та соціально економічний [6]. А також виділяє *ознаки*, що характеризують це поняття: процесність; динамічність; цілеспрямованість; досягнення корисного ефекту; якісні та кількісні зміни структури функціонування; вплив чинників зовнішнього і внутрішнього середовища; адаптивність (координованість з розвитком зовнішнього середовища).

Рис. 1. Властивості розвитку

Джерело: [4, с. 124].

С. Дунда до характеристик розвитку підприємства, крім зазначених, відносить здатність чинити опір негативному впливу факторів зовнішнього середовища, протиріччя, довгостроковість, нарощення потенціалу підприємства, інтеграцію і зростання конкурентних переваг підприємства, відзначаючи взаємопов'язаність цих елементів [5, с. 71].

Т. Фурман досліджує різноманітні стратегії розвитку і відзначає різноманітність поглядів на процес розвитку та відсутність універсальної стратегії через індивідуальність та унікальність кожного підприємства, особливо його внутрішнього середовища, можливостей, філософії, управлінського персоналу та його здатності приймати високорентабельні, але ризиковані рішення тощо [7, с. 62].

Н. Васюткіна пропонує чотири підходи до визначення поняття "розвиток підприємства". Перший базується на основі кількісно-якісних змін. Розвиток розглядається як цілеспрямована зміна або сукупність кількісно-якісних змін, що зумовлюють появу нової якості або конкретного результату. Другий підхід ґрунтується на об'єктивно зовнішньому зростанні, пріоритетним критерієм якого є кількісно-якісні зміни. В його основу покладено теорію циклічного розвитку. В третьому – домінуючими є зміни якісного стану за структурними і функціональними характеристиками під впливом внутрішнього і зовнішнього середовища. Четвертий – передбачає процесний характер розвитку підприємства, що розглядається як процес переходу підприємства з одного стану в інший з наявністю якісних перетворень [3, с. 238–239].

А. Баланович робить такі висновки щодо розуміння поняття розвитку підприємства [8, с. 33–35]:

- це перехід (тобто процес) з одного стану підприємства як соціально-економічної системи до іншого, з якісно іншим набором властивостей і функцій та вищими кількісними значеннями параметрів;
- забезпечується більш ефективним використанням наявних матеріальних та нематеріальних ресурсів;
- має суто позитивний вектор руху;
- джерелом розвитку є системні протиріччя внутрішнього та зовнішнього характеру;
- при переході в новий стан у процесі розвитку керуюча система повинна набувати рівня вищої складності, ніж керована – підприємство;
- є циклічним та висхідно-спіральним процесом, який відрізняється від лінійного тим, що всі набуті результати за попередні періоди можуть бути використані з відповідним розширенням та ускладненням для забезпечення розвитку.

Л. Прийма та І. Кулиняк виокремлюють два аспекти його трактування – у вузькому та широкому розумінні, при цьому в обох випадках відзначається, що процес змін (кількісних і якісних) відбувається під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовищ. Варто лише зазначити, що у широкому розумінні процес розвитку є незворотним, закономірним, безперервним та послідовним [9].

Формування загального визначення поняття "розвиток" ускладнюється наявністю різноманітних типів розвитку, які різняться багатьма характеристиками, тому пропонуємо систематизувати наявні дослідження (таблиця).

Типологія розвитку підприємства

Критерій	Тип розвитку
Напрямок змін	Прогресивний Регресивний
Швидкість змін	Еволюційний Революційний
Рівень ресурсного забезпечення	Екстенсивний Інтенсивний
Збалансованість	Стійкий Нестійкий
Порушення життєздатності	Безкризовий Кризовий Післякризовий
Типовість змін	Інноваційний Традиційний
Характер змін	Спрямований Циклічний Спіральний
Ставлення до змін	Позитивний Негативний
Враховання стану зовнішнього середовища і кон'юнктури ринку	Гнучкий Негнучкий

Закінчення таблиці

Критерій	Тип розвитку	
Корпоративна стратегія	Адаптивний Реактивний чи випереджаючий (превентивний)	
Тип тренду	Лінійний Нелінійний	
Рівень невизначеності процесів	Прогнозований (достовірний) Випадковий	
Ступінь гармонійності	Гармонійний Негармонійний	
Масштаб змін у соціально-економічній системі підприємства	Загальнокорпоративний внутрішньокорпоративний (локальний) розвиток	
Вплив середовища	Внутрішній Зовнішній Загальний	
За часом	Ретроспективний Поточний Перспективний	
Об'єкт змін	Соціальний Ринковий Організаційний Інвестиційний Фінансовий Інтелектуальний	Техніко-технологічний Територіальний Продуктовий Збутовий (реалізаційний)
Вид потенціалу	Виробничий Фінансовий Комунікаційний Інноваційний	Маркетинговий Управлінський Мотиваційний Трудовий

Джерело: складено автором на основі [10, с. 6; 11, с. 36].

Саме Л. Запасна виокремлює серед видових проявів розвитку підприємства розвиток потенціалу, зокрема розвиток його складових (див. *табл.*). В економічній літературі це питання досліджено недостатньо.

Н. Педченко визначає розвиток потенціалу підприємства (РПП) як спроможність підприємства оперативної і раціональної приводити потенціал через його ресурсне співвідношення у відповідність до змін зовнішніх умов господарювання, забезпечувати ефективність та узгоджені зміни при переході до вищої якості та управління ними [12, с. 56].

РПП, на думку С. Дунди, є цілеспрямованим процесом приведення основних характеристик та властивостей діяльності підприємства до необхідного рівня [5, с. 73].

І. Гуніна розглядає розвиток економічного потенціалу як механізм, який являє собою багаторівневу систему взаємопов'язаних механізмів різної спрямованості, що забезпечує планомірне, якісне, незворотне переформування системи кадрових, виробничих, технічних, фінансових можливостей підприємства з метою забезпечення його довгострокової конкурентоспроможності [13, с. 12]. А об'єкт розвитку економічного потенціалу визначає економічний потенціал підприємства і його складові елементи. При цьому розвиток має еволюційний

характер, знаходиться під впливом і сам впливає на зовнішнє і внутрішнє середовище, а склад елементів економічного потенціалу, їх значущість постійно трансформується, що повинно відображатися на пріоритетах розвитку [13, с. 10].

Характерними рисами РПП як економічної системи є комплексність і складність проблем, які необхідно вирішувати в єдності усіх аспектів діяльності підприємства, а також динамічність, дефіцитність ресурсів, підвищення автоматизації процесів та глобалізація [14, с. 8].

Також варто відзначити ключовий фактор, який необхідно враховувати при дослідженні поняття "розвиток потенціалу підприємства" – це стадія його життєвого циклу. О. Маслак та О. Безручко стверджують, що знання фази життєвого циклу та її основних характеристик (зокрема, типові проблеми, ризики, інструменти оптимізації діяльності, можливі санаційні заходи тощо) сприяє більш точному прогнозуванню діяльності підприємства, попередженню кризових явищ, застосуванню максимально ефективних заходів з метою реалізації бажаної траєкторії розвитку [15, с. 123]. А. Т. Фурман залежно від стадії життєвого циклу виділяє такі стратегії розвитку: зростання, стабілізація, скорочення та реструктуризація [7, с. 63].

Процес РПП передбачає обов'язкове врахування недоліків і переваг тієї чи іншої стадії життєвого циклу. Такий підхід надає можливість створення максимально ефективної структури потенціалу, визначення пріоритетних напрямів роботи та забезпечення високих результатів господарювання [16, с. 44].

О. Березін акцентує увагу на тому, що розвиток відбувається завдяки зміні співвідношення елементів потенціалу підприємства. При цьому відповідно до поставлених цілей впроваджуються заходи, спрямовані на зростання найвагоміших елементів, які і визначають РПП [17, с. 22].

Деякі науковці вважають, що основою методів управління розвитком підприємства є рекомендації, орієнтовані на дії, а інформаційний потенціал – найважливіший елемент, що забезпечує взаємозв'язок усіх складових механізму управління. Саме дослідження інформаційних потоків, як внутрішніх, так і зовнішніх, є базою для управління стійким розвитком підприємства та його потенціалу [18].

Стосовно структури потенціалу підприємства, то, крім існуючого потенціалу, важливим елементом є *потенціал розвитку* (ПР) – рушійна сила для РПП. Якщо розвиток потенціалу є певним процесом, дією, змінами, то потенціал розвитку – це здатність підприємства до змін. І, на відміну від поняття "розвиток потенціалу", "потенціал розвитку" активно досліджується в науковій літературі.

М. Тимошук пропонує тлумачити ПР як можливість досягнення встановленої мети в умовах відносної сталості зовнішнього середовища і сталості виду діяльності з урахуванням тенденцій зміни внутрішніх параметрів [19, с. 243].

Інші науковці пропонують розглядати ПР як набір потенціалів сфер діяльності підприємства, що є результатом оптимального використання наявних ресурсів у підприємства [20, с. 99]. Найкраще характеризують це поняття Б. Бачевський та ін., визначаючи потенціал розвитку як властивість носія піддаватися змінам, що забезпечать посилення існуючих, або появу нових властивостей, які можуть бути додатково створені у розмірах, обмежених природними, організаційно-технічними та загальноекономічними умовами. ПР може виявлятися як здатність забезпечити додатковий прибуток завдяки підвищенню кількісних або якісних характеристик носія [21, с. 32].

На основі проведеного аналізу узагальнено основні погляди та визначено *характеристики "розвитку потенціалу підприємства"*:

- *розвиток* – це певний динамічний процес, зміни, і незважаючи на те, що саме піддається цим змінам, динамічність є його базовою характеристикою [1; 2; 6; 8; 9; 14];

- *цілеспрямованість*, тобто відповідність вектора розвитку потенціалу цілям підприємства. Це слушна думка, оскільки кожен процес на підприємстві, в тому числі і розвиток його потенціалу, здійснюється з певною метою, і будь-які зміни мають бути спрямовані на досягнення поставленого результату. При цьому погляди на характер цих змін відрізняються [2-6];

- *сукупність кількісних, якісних та структурних змін*. Більшість науковців виділяють кількісні й якісні зміни, наголошуючи на структурних змінах, а розвиток найбільш суттєвих елементів вважають основою розвитку підприємства [2; 3; 6; 9; 12; 17]. І кількісні, і якісні, і структурні зміни варто відносити до характеристик розвитку потенціалу підприємства;

- *залежність від впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища*, оскільки факторний аналіз є необхідним елементом управління розвитком [2; 3; 6; 9; 12; 13];

- *адаптивність та стресостійкість*, з огляду на те, що здатність протистояти та пристосовуватись до впливу зовнішнього середовища є важливою умовою розвитку [5; 6; 12];

- *стадія життєвого циклу підприємства*, відповідно до якої і визначаються основні напрями і стратегії розвитку як потенціалу, так і всього підприємства [1; 7; 15; 16];

- *системність*, адже потенціал підприємства – це сукупність взаємопов'язаних елементів, зміна яких і забезпечить розвиток потенціалу [2; 3];

- *вплив управлінського потенціалу** є визначальним елементом потенціалу підприємства, оскільки саме він може забезпечити контроль розвитку та поєднати всі елементи в єдину систему;

- *наявність потенціалу розвитку**, що означає здатність кожного елемента потенціалу до змін та наявність прихованих резервів, які можуть бути виявлені та спрямовані на вдосконалення цього елемента і системи в цілому.

* Запропоновано автором

Таким чином, на основі ідентифікації та узагальнення головних характеристик можна дати визначення *розвитку потенціалу підприємства* як складному динамічному процесу трансформації потенціалу підприємства в новий стан за наявності в нього певних можливостей (потенціалу розвитку), що передбачає кількісні, структурні або якісні зміни чи їх поєднання, які відбуваються внаслідок впливу внутрішніх чинників, факторів зовнішнього середовища та відповідно до умов його поточної стадії життєвого циклу для досягнення поставлених цілей, тобто переходу до бажаного стану розвитку економічного потенціалу.

Висновки. Основні наукові погляди спрямовані на вивчення сутності розвитку підприємства і лише деякі з них досліджують потенціал як підґрунтя цього розвитку. Розкрито головні характеристики поняття "розвиток потенціалу підприємства" та запропоновано його власне визначення.

Розвиток потенціалу підприємства є його метою і водночас основною умовою успішної діяльності, стабільності та конкурентоспроможності. Дослідження головних характеристик розвитку потенціалу дасть змогу виявити наявний потенціал підприємства, стан кожного з його елементів та сформуванню ефективну стратегію і, залежно від поточного стану підприємства, сприяти його розвитку.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вдосконалення теоретичних і практичних аспектів, формування раціональних шляхів розвитку потенціалу підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Погорелов Ю. С. Категорія розвитку та її експлейнарний базис. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. Київ, 2012. Вип. 27. Т. 1. С. 30-34.
2. Раєвнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія. Харків, 2006. 496 с.
3. Васюткина Н. В. Теоретические аспекты понимания категории "развитие предприятия". *Проблеми економіки*. 2014. № 2. С. 236-242.
4. Горіна Г. О. Діалектика поняття "розвиток підприємства". *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 8. С. 123-127.
5. Дунда, С. П. Теоретичні підходи до визначення поняття "розвиток підприємства". *Проблеми підвищення інфраструктури: зб. наук. пр.* 2011. Вип. 32. С. 70-75.
6. Кифяк В. Теоретичні основи визначення категорії "розвиток підприємства". URL: https://www.researchgate.net/publication/341105589_Teoreticni_osnovi_viznacenna_kategorii_rozvitok_pidpriemstva.
7. Furman T. Basic strategies in the management of development of the enterprise. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2014. № 6. С. 59-69.
8. Баланович А. М. Обґрунтування стратегій розвитку промислового підприємства на основі ринкових тенденцій: дис. ... канд. екон. наук: 8.00.04. Х., 2018. 343 с.

9. Прийма Л. Р., Кулиняк І. Я. Розвиток підприємства: сутність поняття. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.10. С. 236-241.
10. Богатирьов І. О. Управління розвитком підприємства (за матеріалами малих підприємств меблевої промисловості України): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01. Київ, 2004. 22 с.
11. Запасна Л. С. Економічна сутність розвитку підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2006. № 96. С. 33-37.
12. Педченко Н. С. Потенціал розвитку при стратегічному управлінні підприємством: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2012. 365 с.
13. Гунина І. А. Теория и методы формирования механизма развития экономического потенциала предприятия: автореф. дис. ... док. екон. наук: 08.00.05. Воронеж, 2005. 40 с.
14. Касьянова Н. В., Солоха Д. В. та ін. Потенціал підприємства: формування та використання: підручник. Донецьк: Вид-во Цифрова типографія, 2012. 257 с.
15. Маслак О. І., Безручко О. О. Особливості оцінювання економічного потенціалу підприємства в умовах циклічних коливань. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 1. С. 121-127.
16. Маслак О. І., Квятковська Л. А., Безручко О. О. Особливості формування економічного потенціалу підприємства в умовах циклічних коливань. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 9. С. 36-46.
17. Березін О. В. Економічний потенціал аграрних підприємств: механізми формування та розвитку. Полтава: Інтер Графіка, 2012. 221 с.
18. Durmanov, A., Bartosova, V., Drobyazko, S., Melnyk, O., Phillipov, V. Mechanism to ensure sustainable development of enterprises in the information space. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2019. № 7(2). URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/31996>.
19. Тимошук М. Р. Методи оцінювання потенціалу розвитку підприємств з урахуванням вагомості фінансово-економічних факторів. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 15. С. 241-248.
20. Лепа Р. Н., Цопа Н. В., Гончаренко М. Ф. Теоретическая парадигма потенциала развития промышленного предприятия. *Економіка промисловості*. 2010. № 3. С. 94-100.
21. Бачевський Б. Є., Заблодська І. В., Решетняк О. О. Потенціал і розвиток підприємства. Київ: Центр навчальної літератури, 2009. 400 с.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2021.

Loi A. Potential of the enterprise: transformation of ideas.

Background. Development is an important condition for the efficiency of enterprises in the market, and intensive and balanced use of its potential is the basis for achieving sustainable development of the enterprise.

Analysis of recent researches and publications. The interpretation of the concept of "enterprise development", its main features and typology are widely disclosed in relevant economic literature, but there is no concept of enterprise potential development.

The ***aim*** of the article is to determine the essence of "enterprise potential development" based on the study of scientific approaches to interpretation of the essence of "development" and "enterprise development".

Materials and methods. In the research we used methods of theoretical generalization, comparison, analysis and synthesis, which allowed to systematize the existing theoretical developments on this issue.

Results. The basic approaches to understanding of the essence of "development" and "development of the enterprises", their properties and the basic views to classification of development of the enterprise are analyzed and systematized. The main characteristics of development of the potential enterprise should include complexity, dynamism, quantitative, qualitative and structural changes, dependence on internal and external factors, purposefulness, stage of enterprise life cycle, influence of managerial potential and availability of development potential.

Conclusion. The essence of enterprise capacity development is determined and the study of the main characteristics of potential development will reveal existing potential of the enterprise, state of each of its elements and form effective strategy and, depending on the enterprise current state, promote its further development.

Keywords: enterprise development, enterprise potential, capacity development, development potential.

REFERENCES

1. Pohorielov, Yu. S. (2012). Kategoria rozvytku ta yii ekspleinarnyi bazys [Category of development and its explanatory basis]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky – Theoretical and applied issues of economics*. Kyiv, 27, 30-34 [in Ukrainian].
2. Raievniva, O. V. (2006). Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli [Enterprise development management: methodology, mechanisms, models]. Kharkiv [in Ukrainian].
3. Vasiutkina, N. V. (2014). Teoretycheskye aspekty ponymaniya katehoryi "rozvytye predpriatya" [Theoretical aspects of understanding the category "enterprise development"]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, 2, 236-242 [in Russian].
4. Horina, H. O. (2016). Dialektyka poniattia "rozvytok pidpriemstva" [Dialectics of the concept of "enterprise development"]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 8, 123-127 [in Ukrainian].
5. Dunda, S. P. (2011). Teoretychni pidkhody do vyznachennia poniattia "rozvytok pidpriemstva" [Theoretical approaches to the definition of "enterprise development"]. *Problemy pidvyshchennia infrastruktury – Problems of improving infrastructure*, 32, 70-75 [in Ukrainian].
6. Kyfiak, V. Teoretychni osnovy vyznachennia katehoryi "rozvytok pidpriemstva" [Theoretical foundations of determining the category "enterprise development"]. [www.researchgate.net](https://www.researchgate.net/publication/341105589_Teoreticni_osnovi_viznacennia_kategorii_rozvytok_pidpriemstva). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/341105589_Teoreticni_osnovi_viznacennia_kategorii_rozvytok_pidpriemstva [in Ukrainian].
7. Furman, T. (2014). Basic strategies in the management of development of the enterprise. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu – Bulletin of Kyiv National University of Trade and Economics*, 6, 59-69 [in English].
8. Balanovych, A. M. (2018). Obgruntuvannia stratehii rozvytku promyslovoho pidpriemstva na osnovi rynkovykh tendentsii [Substantiation of industrial enterprise development strategies based on market trends]. Candidate's thesis. Kh. [in Ukrainian].
9. Pryima, L. R., & Kulyniak, I. Ya. (2012). Rozvytok pidpriemstva: sutnist poniattia [Enterprise development: the essence of the concept]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, 22.10, 236-241 [in Ukrainian].
10. Bohatrov, I. O. (2004). Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva (za materialamy malykh pidpriemstv meblevoi promyslovosti Ukrainy) [Management of enterprise development (based on materials of small enterprises of the furniture industry of Ukraine)]: Extended abstract of candidate's thesis. Yevropeyskyi un-t finansiv, informatsiinykh system, menedzhmentu i biznesu [European University of Finance, Information Systems, Management and Business] [in Ukrainian].

11. Zapasna, L. S. (2006). Ekonomichna sutnist rozvytku pidprijemstva [The economic essence of enterprise development]. *Kultura narodov Prychernomorja – Culture of the peoples of the Black Sea region*, 96, 33-37 [in Ukrainian].
12. Pedchenko, N. S. (2012). Potentsial rozvytku pry stratehichnomu upravlinni pidprijemstvom [Potential of development at strategic management of the enterprise]. Poltava: PUET [in Ukrainian].
13. Gunina, I. A. (2005). Teoriya i metody formirovaniya mekhanizma ravitiya ekonomicheskogo potentsiala predpriyatiya [Theory and methods of forming the mechanism of development of the economic potential of the enterprise]. Extended abstract of doctor's thesis. Voronezh [in Russian].
14. Kasianova, N. V., Solokha, D. V. et. al. (2012). Potentsial pidprijemstva: formuvannia ta vykorystannia [Enterprise potential: formation and use]. Donetsk: Vyd-vo Tsyfrova typohrafiia [in Ukrainian].
15. Maslak, O. I., & Bezruchko, O. O. (2013). Osoblyvosti ocinjuvannja ekonomichnogho potencialu pidprijemstva v umovakh cyklichnykh kolyvanj [Features of estimation of economic potential of the enterprise in the conditions of cyclic fluctuations]. *Visnyk socialjno-ekonomichnykh doslidzenj – Bulletin of socio-economic research*, 1, 121-127 [in Ukrainian].
16. Maslak, O. I., Kviatkovska, L. A., & Bezruchko, O. O. (2012). Osoblyvosti formuvannia ekonomichnoho potentsialu pidprijemstva v umovakh tsyklichnykh kolyvanj [Features of formation of economic potential of the enterprise in the conditions of cyclic fluctuations]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current economic problems*, 9, 36-46 [in Ukrainian].
17. Berezin, O. V. (2012). Ekonomichnyi potentsial ahrarynykh pidprijemstv: mekhanizmy formuvannia ta rozvytku [Economic potential of agricultural enterprises: mechanisms of formation and development]. Poltava: Inter Hrafika [in Ukrainian].
18. Durmanov, A., Bartosova, V., Drobyazko, S., Melnyk, O., & Fillipov, V. (2019). Mechanism to ensure sustainable development of enterprises in the information space. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 7(2). Retrieved from <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/31996> [in English].
19. Tymoshchuk, M. R. (2010). Metody otsiniuvannia potentsialu rozvytku pidprijemstv z urakhuvanniam vahomosti finansovo-ekonomichnykh faktoriv [Methods for assessing the development potential of enterprises taking into account the importance of financial and economic factors]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, 15, 241-248 [in Ukrainian].
20. Lepa, R. N., Tsopa, N. V., & Honcharenko, M. F. (2010). Teoretycheskaia paradyhma potentsyala razvytyia promyshlennoho predpriyatiya [Theoretical paradigm of the potential of industrial enterprise development]. *Ekonomika promyslovosti – Industrial economics*, 3, 94-100 [in Ukrainian].
21. Bachevskyi, B. Ye., Zablodska, I. V., & Reshetniak, O. O. (2009). Potentsial i rozvytok pidprijemstva [Potential and development of the enterprise]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury [in Ukrainian].

УДК 364-624

JEL Classification: H53; H55; H75; I38

DOI: [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021\(136\)09](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021(136)09)

ЧУГУНОВ Ігор,
д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів
Київського національного
торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

E-mail: i.chugunov@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4915-1267

НАСІБОВА Ольга,
к. е. н., докторант кафедри фінансів
Київського національного
торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

E-mail: o.nasibova@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0003-2590-2513

ФІНАНСОВІ ІМПЕРАТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Розкрито та обґрунтовано фінансові імперативи розвитку системи соціального захисту населення. Визначено склад, структуру та динаміку джерел фінансового забезпечення соціального захисту населення у загальних видатках на соціальний захист та валовому внутрішньому продукті протягом 2003–2019 рр. Розроблено структурно-функціональну модель фінансового забезпечення соціального захисту населення. Запропоновано пріоритети забезпечення фінансової стійкості та збалансованості системи соціального захисту населення.

Ключові слова: фінансове забезпечення, соціальний захист населення, бюджетне фінансування, соціальне страхування, благодійність, гранти.

Постановка проблеми. В умовах постійної адаптації до сучасних викликів та загроз суспільної стабільності відбувається зміна орієнтирів сталого розвитку держави, пов'язаних з посиленням соціальної складової економічної політики, що вимагає пошуку й застосування нових або активізації існуючих механізмів впливу на поведінку економічних суб'єктів для забезпечення соціального ефекту від розподілу і перерозподілу новоствореної вартості у суспільстві. Результативність, швидкість та тривалість трансформаційних процесів у напрямі підвищення добробуту населення та економічного зростання в державі найбільше залежить від дієвої реалізації фінансових можливостей системи соціального захисту населення з урахуванням макроекономічних тенденцій, демографічних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень фінансового забезпечення соціального захисту населення слід відзначити праці як вітчизняних вчених: Л. Баранник, І. Гнібеденка, С. Качули [2], Л. Козарезенко [3], Г. Кучер [4], Е. Лібанової,

Л. Лисяк [5], А. Мазаракі, О. Макарової, М. Мальованого [1–7], так і зарубіжних: І. Баптіста, Е. Марльє, А. Баррієнтоса, І. Ортіс, М. Каммінса, К. Карунеті, С. Спасової, Т. Уорда, В. Холмса [8–12] та ін. Вагомий внесок у дослідження означеної проблематики зробили й лауреати Нобелівської премії з економіки: Г. Беккер, А. Дітон, А. Сен, М. Фрідман.

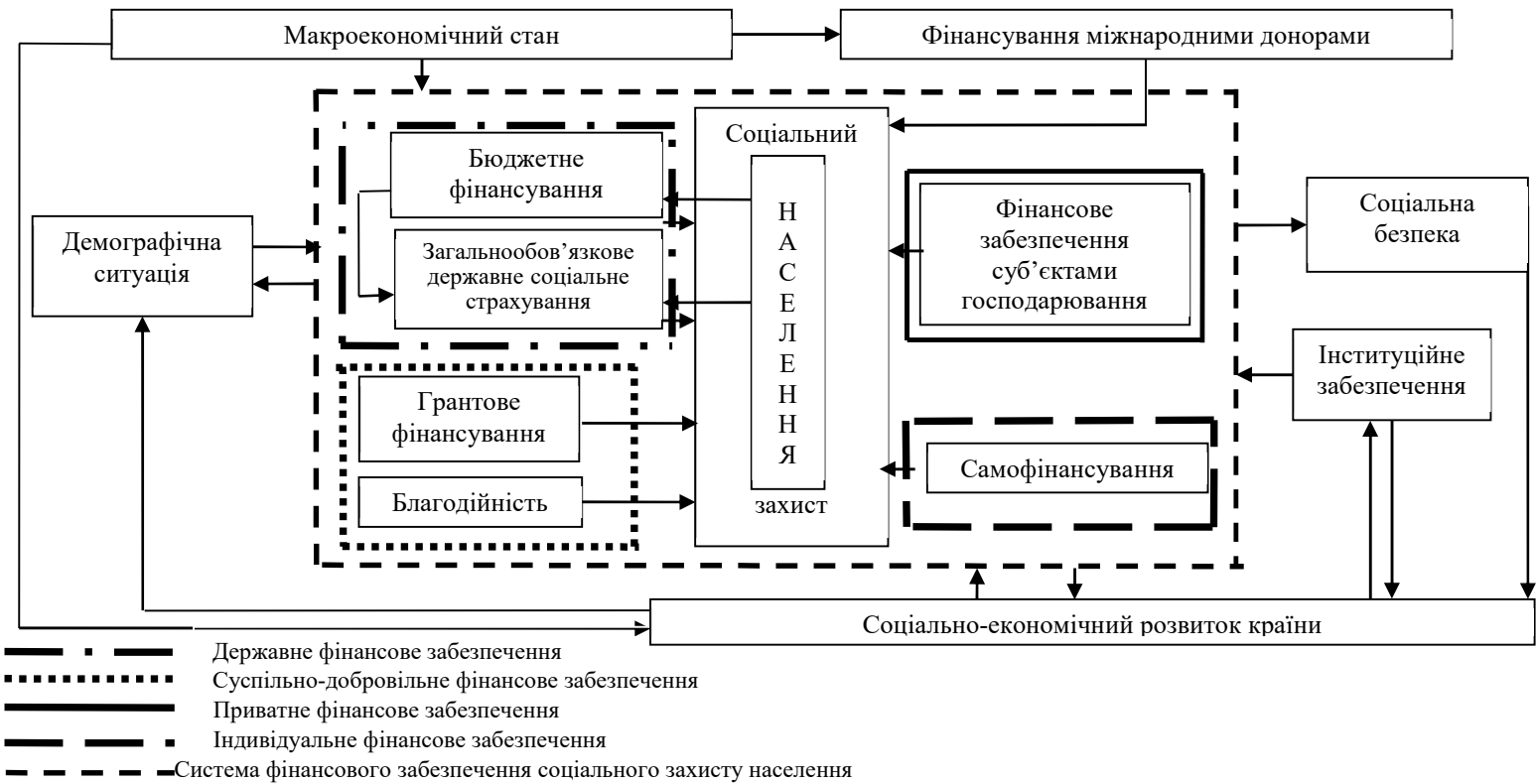
Метою статті є визначення пріоритетних напрямів розвитку системи фінансового забезпечення соціального захисту населення на основі поглиблення розуміння її функціонування.

Матеріали та методи. У дослідженні використано системний підхід при змістовному наповненні структурно-функціональної моделі фінансового забезпечення соціального захисту населення. Порівняльний метод застосовано при узагальненні та систематизації складових структурно-функціональної моделі фінансового забезпечення соціального захисту населення, поєднаних між собою взаємозалежними зв'язками. Методи наукового абстрагування, синтезу, індукції, дедукції, аналітичної оцінки використано для оцінки сучасного стану та обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку системи фінансового забезпечення соціального захисту населення.

Результати дослідження. Ефективність реалізації соціального захисту населення (СЗН) залежить від якості та своєчасності його фінансового забезпечення, яке охоплює відповідні форми фінансових відносин у процесі формування, розподілу і використання фінансових ресурсів та є складовою регуляторного механізму фінансової політики держави у забезпеченні належних умов соціального розвитку.

Серед значної кількості наукових досліджень та широкого спектру поглядів на сутнісно-змістовні характеристики поняття "*фінансове забезпечення соціального захисту населення*" можна виокремити декілька основних підходів до визначення досліджуваної категорії: "сукупність фінансових планів окремих ланок соціального захисту населення", "система грошових відносин розподільного характеру", "сукупність цільових грошових фондів", "метод фінансового механізму соціального захисту населення", "метод фінансового впливу на рівень життя населення".

Функціонування системи фінансового забезпечення СЗН передбачає запровадження відповідних інститутів, формування фондів фінансових ресурсів, що дає змогу реалізувати державну фінансову стратегію та тактику в цій сфері. В умовах трансформації економіки СЗН містить як елементи державної підтримки, так і мотиваційні чинники формування, накопичення та ефективного використання відповідних фондів фінансових ресурсів окремими особами й інституціями. Взаємозв'язки між наявними компонентами системи фінансового забезпечення СЗН та їх вплив на соціально-економічний розвиток країни з урахуванням макроекономічної ситуації представлено у вигляді структурно-функціональної моделі фінансового забезпечення соціального захисту населення (*рисунок*).

Структурно-функціональна модель фінансового забезпечення соціального захисту населення

Джерело: розроблено авторами.

Для структурно-функціональної моделі фінансового забезпечення СЗН притаманна блоковість її основних компонентів: державне фінансове забезпечення, суспільно-добровільне, приватне та індивідуальне.

Як видно з *рисунку*, державне фінансове забезпечення СЗН представлено бюджетним фінансуванням та загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням. Цей блок має першочергове значення для акумуляції фінансових ресурсів, спрямованих на забезпечення СЗН. Достатність державних фінансових ресурсів, які формуються шляхом розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту, забезпечує підтримання основних параметрів життєдіяльності особи і соціальної системи на безпечному рівні.

Основним і визначальним елементом державного фінансового забезпечення СЗН є загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке створює необхідні економічні передумови для відтворення трудових ресурсів та впливає на підвищення ефективності суб'єктів господарювання через матеріальне забезпечення і охорону здоров'я працівників. Реалізація соціального захисту економічно активного населення на основі цього соціального інституту сприяє підвищенню стабільності в економіці й суспільстві.

У країні у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування діють спеціалізовані цільові фонди фінансових ресурсів соціального спрямування: Фонд соціального страхування, Державний пенсійний фонд та Фонд соціального страхування на випадок безробіття. Загальна система соціального страхування містить, крім зазначених фондів, функціонування інституту недержавного пенсійного забезпечення за принципом добровільної участі.

Також існує фонд соціального захисту інвалідів, який входить до складу державного бюджету, але належить до державного цільового фонду соціального спрямування.

Тривалий час дискутується перспектива запровадження додаткового виду системи соціального страхування – загальнообов'язкового державного медичного страхування для покращання та доступності охорони здоров'я, реалізації державної політики у сфері соціального захисту інтересів населення у цій системі. У сфері пенсійного захисту наголошується на необхідності запровадження накопичувального пенсійного фонду. Принципова можливість цих заходів передбачена низкою законодавчо-нормативних актів.

Особливості трансформаційної економіки та необхідність створення умов фінансового забезпечення державних соціальних гарантій обумовили впровадження страхового методу виконання соціальних зобов'язань державних фондів соціального страхування, що надає можливість збалансувати принципи індивідуальної відповідальності та солідарності всіх членів суспільства при компенсації соціальних ризиків, зменшити навантаження на державний бюджет.

Основними напрямками використання фінансових ресурсів державних соціальних фондів є матеріальне забезпечення у вигляді допомоги, здійснення страхових виплат та надання соціальних послуг, фінансування заходів з профілактики страхових випадків, передбачених законодавством. Крім того, існують видатки, пов'язані з виконанням обов'язків страховиків, якими є фонди соціального страхування: координація роботи із страховальниками та застрахованими особами, обслуговування потерпілих та інвалідів, оплата послуг банківських установ та підприємства поштового зв'язку, забезпечення роботи правлінь фондів, навчання членів комісій (уповноважених) із соціального страхування підприємств, установ, організацій та працівників, які вирішують питання охорони праці, консультаційні послуги. Важливим напрямом використання коштів державних соціальних фондів є формування резервів для забезпечення фінансової стабільності цих інституцій.

Для оцінки сучасного стану та визначення тенденцій розвитку фінансового забезпечення системи соціального захисту громадян коштом державних соціальних фондів доцільно проаналізувати динаміку та структуру загальних видатків визначених інституцій (табл. 1).

Таблиця 1

Видатки державних соціальних фондів за 2003–2019 рр., млрд грн

Рік	ПФУ	ФССУ		ФСС ВБ	ФСЗІ	Разом
		ФСС ТВП	ФСС НВВ			
2003	25.27	2.63	1.33	1.92	–	31.15
2004	36.18	3.36	1.59	2.43	–	43.56
2005	65.50	5.08	2.02	2.53	–	75.13
2006	70.20	7.38	2.35	2.96	–	82.89
2007	95.59	5.26	2.98	3.59	–	107.42
2008	147.76	7.24	3.67	4.75	–	163.42
2009	164.14	7.52	3.53	5.95	–	181.14
2010	192.28	8.19	4.05	6.86	–	211.38
2011	209.04	7.56	4.64	8.20	0.73	230.17
2012	228.76	9.28	5.73	6.90	1.03	251.70
2013	252.05	10.63	7.62	7.95	0.86	279.11
2014	243.48	11.83	7.12	6.88	0.82	270.13
2015	265.67	6.93	7.09	7.84	1.24	288.77
2016	253.51	14.30		8.30	1.46	277.57
2017	291.47	17.54		9.19	2.04	320.24
2018	358.60	21.60		10.72	1.70	392.62
2019	435.94	25.11		13.29	2.70	477.04

ПФУ – Пенсійний фонд України;
 ФСС – Фонд соціального страхування України;
 ФСС ТВП – Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;
 ФСС НВВ – Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;
 ФСС ВБ – Фонд соціального страхування на випадок безробіття;
 ФСЗІ – Фонд соціального захисту інвалідів.

Джерело: розраховано авторами за матеріалами: [13–20].

Як видно з *табл. 1*, протягом аналізованого періоду загальні фактичні видатки державних цільових фондів соціального спрямування мали стійку тенденцію до зростання на 445.89 млрд грн. Відбулось збільшення фактичних видатків бюджетів усіх державних соціальних фондів: Пенсійного фонду – на 410.67 млрд грн, Фонду соціального страхування – на 21.15 млрд грн, Фонду соціального страхування на випадок безробіття – на 11.37 млрд грн, Фонду соціального захисту інвалідів – на 1.97 млрд грн.

Тенденція постійного зростання видатків державних соціальних фондів свідчить про недостатній рівень задоволення соціальних потреб та зменшення бідності серед економічно активної частки населення. Проблема бідності працюючого населення залишається актуальною, що підвищує соціальну напруженість, стримує соціально-економічний розвиток держави.

Видатки Пенсійного фонду України майже на 1/4 здійснюються коштами Державного бюджету України та інших державних цільових фондів соціального спрямування, що певною мірою свідчить про розбалансованість та фінансову неспроможність солідарного рівня пенсійної системи у забезпеченні постійно зростаючих пенсійних зобов'язань, а також про несприятливу макроекономічну ситуацію.

Серед усіх джерел фінансового забезпечення соціального захисту населення бюджетне фінансування видатків на соціальний захист посідає другу позицію. Роль та значення бюджетного фінансування взагалі та бюджетного фінансування видатків на соціальний захист населення зокрема залежать від моделі фінансових відносин у суспільстві. Розгляд бюджетних видатків на СЗН набуває важливого значення, оскільки завдяки бюджетним видаткам держава підтримує сприятливе соціальне середовище, належний рівень соціального захисту населення, зменшує майнове розшарування громадян, здійснює соціальні перетворення, забезпечує соціальну справедливість.

Видатки зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення за обсягами випереджають видатки на охорону здоров'я, освіту, загальнодержавні функції та економічну діяльність, що підтверджує домінування забезпечення СЗН в архітектоніці бюджетних пріоритетів серед інших державних функцій. Протягом 2007–2019 рр. обсяг річних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення збільшився з 21.31 % до 23.45 %, тобто на 2.14 в. п. і у середньому становив 25.81 % загальної суми видатків зведеного бюджету України. Найбільша частка цієї категорії видатків у структурі видатків зведеного бюджету України за аналізований період зафіксована у 2016 р. – 30.92 %, найменша – у 2007 р. – 21.31 %.

Наведені показники дають підстави стверджувати, що впродовж останнього десятиріччя вітчизняна соціальна політика у сфері СЗН

характеризувалася відсутністю довгострокової стратегії розвитку та пошуками компромісу в розподілі коштів на реалізацію соціальних програм і економічного зростання.

Попри позитивну динаміку частки видатків зведеного бюджету на СЗН, у державі залишається значний розрив між обсягами бюджетних видатків і потребами системи СЗН, тобто недостатньо забезпечується належний рівень підтримки незахищених верств населення.

Заходи соціального захисту поширюються на певні категорії громадян, визначені чинним законодавством. У зведеному бюджеті видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення включають видатки на випадок непрацездатності; соціальний захист пенсіонерів; ветеранів війни та праці; сім'ї, дітей та молоді; безробітних; інших категорій населення; надання допомоги у вирішенні житлового питання, видатки на фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту. Більш детальний аналіз показників видаткової частини зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення певних категорій громадян представлено в *табл. 2*.

Видатки зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення протягом 2007–2019 рр. мають тенденцію до зростання (*табл. 2*). Так, у 2019 р. порівняно з 2007 р. зазначений показник збільшився на 273.27 млрд грн, тобто у 6.63 раза. Особливо стрімке зростання відбувалось протягом 2015–2017 рр.: на 38.34 млрд грн у 2015 р., на 81.99 млрд грн у 2016 р. та на 27.43 млрд грн у 2017 р.

Найбільшу частку в структурі видатків зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення займають видатки на *соціальний захист пенсіонерів* – 57.21 % у середньому за 2007–2019 рр. Така ситуація пояснюється несприятливою демографічною ситуацією в країні. Постійне збільшення частки видатків зведеного бюджету держави на соціальний захист пенсіонерів також пов'язане з відсутністю сприятливих умов для зростання чисельності найманих працівників та дієвих стимулів збільшення величини оплати їхньої праці, яка є основою базою для сплати єдиного соціального внеску. Через це зменшується фінансування пенсійних зобов'язань із власних джерел і зростає залежність Пенсійного фонду України від бюджету.

Бюджетне фінансування видатків на соціальний захист пенсіонерів збільшилось протягом аналізованого періоду на 165.22 млрд грн. Протягом 2007–2013 рр. має місце зростання зазначеного показника, у 2014 р. він зменшився через відсутність індексації пенсійних виплат. У 2015–2017 рр. динаміка нестабільна, протягом 2018–2019 р. показник збільшився на 51 млрд грн відносно 2017 р.

Видатки на *соціальний захист сімей, дітей та молоді* посідають друге місце в структурі видатків зведеного бюджету країни на соціальний захист та соціальне забезпечення. Вони протягом аналізованого періоду мають стійку тенденцію до зростання.

Таблиця 2

Склад та структура видатків зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення за призначенням, 2007–2019 рр.

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Соціальний захист та соціальне забезпечення, млрд грн, у тому числі:	48.52	74.07	78.78	104.53	105.43	125.30	145.06	138.00	176.34	258.33	285.76	309.36	321.79
Соціальний захист на випадок непрацездатності	2.36	3.16	3.24	4.40	5.17	6.60	7.68	7.96	8.70	10.31	12.83	16.11	18.71
Соціальний захист пенсіонерів	26.01	42.65	50.49	67.17	61.65	68.28	87.26	79.81	99.59	147.61	140.23	157.94	191.23
Соціальний захист ветеранів війни та праці	3.91	3.93	4.02	4.51	4.67	5.27	4.89	4.69	5.37	6.98	6.79	10.23	9.88
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	8.79	11.58	14.99	20.49	24.86	29.88	35.71	36.40	36.48	40.71	44.12	41.89	44.09
Соціальний захист безробітних	0.10	0.01	0.01	0.01	0.02	0.40	0.25	0.06	0.06	0.09	0.11	0.15	0.19
Допомога у вирішенні житлового питання	2.43	2.02	1.28	2.17	2.78	3.60	2.68	2.60	15.52	41.62	68.73	69.23	41.89
Соціальний захист інших категорій населення	4.19	10.01	4.11	4.77	5.38	10.32	5.74	5.57	8.62	8.34	9.47	9.25	10.19
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.03	0.03
Інша діяльність у сфері соціального захисту	0.71	0.69	0.62	0.99	0.88	0.93	0.83	0.89	1.98	2.65	3.46	4.53	5.58
<i>Частка в загальному обсягу, (%)</i>													
Соціальний захист на випадок непрацездатності	4.86	4.27	4.11	4.21	4.90	5.27	5.29	5.77	4.93	3.99	4.49	5.21	5.81
Соціальний захист пенсіонерів	53.61	57.58	64.09	64.26	58.47	54.49	60.16	57.83	56.48	57.14	49.07	51.05	59.43
Соціальний захист ветеранів війни та праці	8.06	5.31	5.10	4.31	4.43	4.21	3.37	3.40	3.05	2.70	2.38	3.31	3.07
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	18.12	15.63	19.02	19.60	23.58	23.84	24.62	26.38	20.69	15.75	15.44	13.54	13.70
Соціальний захист безробітних	0.21	0.01	0.01	0.01	0.02	0.32	0.17	0.04	0.03	0.03	0.04	0.05	0.06
Допомога у вирішенні житлового питання	5.01	2.73	1.62	2.08	2.64	2.87	1.85	1.88	8.80	16.12	24.05	22.38	13.02
Соціальний захист інших категорій населення	8.63	13.51	5.24	4.56	5.10	8.24	3.96	4.04	4.89	3.23	3.31	2.99	3.17
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	0.04	0.03	0.02	0.02	0.02	0.02	0.01	0.01	0.0	0.01	0.01	0.01	0.01
Інша діяльність у сфері соціального захисту	1.46	0.93	0.79	0.95	0.84	0.74	0.57	0.65	1.12	1.03	1.21	1.46	1.73

Джерело: розраховано авторами за матеріалами [16].

Поступово збільшувались видатки на *соціальний захист на випадок непрацездатності* – на 16.35 млрд грн за аналізований період. Однак частка зазначеного показника майже не змінювалась і становила в середньому 4.85 %.

Видатки на *соціальний захист ветеранів війни та праці* протягом 2007–2019 рр. змінювались неоднозначно: з 2007 р. до 2012 р. зросли на 1.36 млрд грн, у 2013 р. зменшилися на 380 млн грн відносно попереднього року. У 2014 р. продовжилось зменшення зазначеного показника, протягом 2015–2018 рр. відбулось збільшення цього виду видатків на 5.54 млрд грн відносно 2014 р., у 2019 р. мало місце зменшення його бюджетного фінансування на 350 млн грн. У структурі видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення цей показник з 8.06 % у 2007 р. зменшився на 4.99 в. п. Середнє значення зазначеного показника протягом аналізованого періоду становило 4.05 %. Бюджетне фінансування заходів на *соціальний захист безробітних* у 2007–2019 рр. збільшилось на 90 млн грн, а їх частка в структурі видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення становила в середньому 0.08 %.

Фінансове забезпечення *допомоги у вирішенні житлового питання* мало таку тенденцію: протягом 2007–2009 рр. зменшилось на 1.15 млрд грн, у 2010–2012 рр. збільшилось на 2.32 млрд грн, у 2014 р. знову відбулось зменшення на 80 млн грн, але протягом 2015–2018 рр. мало місце суттєве зростання зазначеного показника на 66.63 млрд грн, що спричинено нагальною потребою у вирішенні питання забезпечення житлом внутрішніх переселенців унаслідок гібридної агресії на сході країни, а також збільшенням кількості пільгових категорій громадян з числа учасників антитерористичної операції, яких прирівняно до учасників бойових дій. У 2019 р. цей вид видатків зменшився на 27.34 млрд грн. Стійкого зростання частки зазначеного показника протягом аналізованого періоду не спостерігалось – її значення в структурі видатків зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення зафіксовано у 2017 р., найменше у 2009 р.

Видатки на *соціальний захист інших категорій населення* мали нестійку тенденцію до зростання. Середнє значення частки зазначеного показника в структурі видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення – 5.45 %. Видатки на *фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту* становлять найменшу частку в структурі бюджетного фінансування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення і протягом аналізованого періоду були незмінними, крім 2018, 2019 років, коли вони зросли на 10 млн грн. Частка зазначеного показника протягом аналізованого періоду зменшилась на 0.03 в. п.

Проте обсяг видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, що відображається у зведеному бюджеті, не розкриває повністю реального обсягу всього бюджетного фінансування, яке спрямо-

вується в країні на сферу соціального захисту та соціального забезпечення. Це пояснюється тим, що відповідно до діючої системи обліку, деякі складові видатків на фінансування соціальних послуг, соціальних виплат та інших заходів соціального захисту включаються до інших видатків бюджету, зокрема: видатків на житлово-комунальне господарство, освіту, духовний і фізичний розвиток, охорону здоров'я, громадський порядок та оборону. У низці видатків бюджету відповідно до функціональної класифікації можна знайти видатки на сферу соціального захисту та соціального забезпечення. Отже, реальний обсяг видатків на сферу соціального захисту та соціальне забезпечення перевищує показник, що вказується у зведеному бюджеті країни за видатками на соціальний захист та соціальне забезпечення за функціональною класифікацією. Результати дослідження свідчать, що протягом аналізованого періоду в Україні через бюджетну систему розподілено близько 35.5 % фінансових ресурсів системи соціального захисту населення, в тому числі через державний бюджет – 21.93 %, місцеві бюджети – 13.56 %, та 8.32 % валового внутрішнього продукту (табл. 3, 4).

Таблиця 3

Структура видатків на соціальний захист населення за джерелами фінансування у загальних видатках на соціальний захист за 2004–2019 рр., %

Рік	Бюджет			Інші джерела		
	Зведений	Державний	Місцеві	Державні цільові фонди соціального призначення *	Недержавні пенсійні фонди	Страхові компанії
2003	29.36	15.44	13.92	70.64	–	–
2004	30.71	19.35	11.35	69.27	–	0.02
2005	34.71	27.46	7.25	65.28	–	0.01
2006	33.31	24.35	8.96	66.67	–	0.01
2007	31.11	18.73	12.37	68.87	0.01	0.01
2008	31.18	21.38	9.80	68.79	0.01	0.02
2009	30.29	19.81	10.48	69.65	0.04	0.02
2010	33.07	21.93	11.14	66.87	0.04	0.02
2011	31.39	18.92	12.47	68.53	0.06	0.02
2012	33.20	19.94	13.26	66.71	0.07	0.02
2013	34.16	20.85	13.31	65.73	0.07	0.04
2014	33.76	19.71	14.05	66.08	0.10	0.06
2015	37.83	22.25	15.58	61.95	0.12	0.08
2016	48.11	28.30	19.81	51.69	0.12	0.08
2017	47.06	23.79	23.27	52.73	0.12	0.09
2018	43.97	23.29	20.68	55.81	0.12	0.10
2019	40.21	27.32	12.89	59.60	0.12	0.07
Середнє значення	35.50	21.93	13.56	64.40	0.07	0.04

* З урахуванням переданих фінансових ресурсів.

Джерело: розраховано авторами за матеріалами: [13–20].

Співвідношення видатків на соціальний захист населення за видами бюджетів (див.табл. 3) показує значний рівень централізації фінансових ресурсів. Разом з тим, частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, яка фінансується з місцевих бюджетів, протягом 2014–2018 рр. зросла в результаті фінансової децентралізації. У 2019 р. знову відбулось посилення централізації фінансових ресурсів у сфері СЗН, що свідчить про зростання залежності органів місцевого самоврядування від трансфертів, обмеженість відповідних власних джерел фінансування та зменшення ефективності та дієвості фінансового забезпечення СЗН. Близько 80 % соціальних потреб задовольняються людиною за місцем проживання, в межах місцевих громад, що вимагає посилення функцій управління в соціальній сфері на місцевому рівні.

У структурі загальних видатків на СЗН найбільша частка належить видаткам з державних соціальних фондів – 64.4 %, найменша – видаткам страхових компаній і недержавних пенсійних фондів – 0.04 % та 0.07 % відповідно.

Таблиця 4

Частка видатків на соціальний захист населення за джерелами фінансування за 2003–2019 рр., % у ВВП

Рік	Бюджет			Інші джерела			Загальні видатки на соціальний захист
	Зведений	Державний	Місцеві	Державні цільові фонди соціального призначення	Недержавні пенсійні фонди	Страхові компанії	
2003	4.84	2.55	2.29	11.65	–	–	16.49
2004	5.60	3.53	2.07	12.62	–	0.003	18.22
2005	9.05	7.16	1.89	17.02	–	0.002	26.07
2006	7.61	5.56	2.05	15.23	–	0.004	22.84
2007	6.73	4.05	2.68	14.90	0.001	0.003	21.63
2008	7.81	5.36	2.45	17.24	0.003	0.004	25.06
2009	8.63	5.64	2.99	19.83	0.009	0.007	28.48
2010	9.66	6.40	3.26	19.53	0.013	0.005	29.21
2011	8.01	4.83	3.18	17.48	0.016	0.005	25.51
2012	8.89	5.34	3.55	17.87	0.018	0.006	26.76
2013	9.97	6.09	3.88	19.18	0.021	0.010	29.18
2014	8.81	5.14	3.67	17.24	0.027	0.015	26.09
2015	8.91	5.24	3.67	14.59	0.028	0.025	23.55
2016	10.84	6.38	4.46	11.65	0.026	0.018	22.53
2017	9.58	4.84	4.74	10.74	0.023	0.019	20.36
2018	8.69	4.60	4.09	11.03	0.023	0.020	19.76
2019	8.10	5.50	2.60	12.00	0.024	0.015	20.14
Середнє значення	8.32	5.19	3.13	14.12	0.02	0.01	22.47

Джерело: розраховано авторами за матеріалами: [13–20].

У рейтингу країн з трансформаційною економікою Україна знаходиться на другому місці після Словенії за рівнем фінансового забезпечення соціального захисту населення. Найвищі позиції за рівнем

фінансового забезпечення соціального захисту населення належать Франції – 32.76 %, Данії – 32.18 %, Італії – 29.6 %, що пов'язано з вищими темпами економічного зростання та продуктивності праці, кращими показниками зайнятості, а також ефективною соціальною політикою, комплексністю соціальних заходів, обсягом фінансових можливостей країн.

Суспільно-добровільне фінансове забезпечення СЗН передбачає благодійну діяльність та грантове фінансування, які відіграють важливу роль в акумуляції додаткових фінансових ресурсів для виконання соціальних зобов'язань. У сучасному суспільстві благодійництво стало одним із основних засобів вирішення соціальних проблем, у тому числі забезпечення СЗН та подолання бідності, виступаючи доповненням до державної функції соціального захисту, в окремих випадках повністю компенсуючи роль держави у реалізації соціальних заходів. Пріоритетною формою діяльності більшості благодійних фондів та організацій в Україні протягом аналізованого періоду була адресна благодійна допомога фізичним особам, установам та організаціям. Середнє значення адресної допомоги фізичним особам у загальній сукупності видів благодійності становило 39.15 %, установам та організаціям – 37.23 %.

В Україні можна виокремити такі групи механізмів співпраці органів державної, муніципальної влади із громадськими, благодійними організаціями, об'єднаннями, фондами, корпораціями, громадою: *конкурсні* (програми підтримки, механізми соціального замовлення, соціальні та гуманітарні гранти, тендери, конкурси громадських ініціатив, стипендії); *соціально-технологічні* (нові соціальні технології); *організаційно-структурні* (інституціоналізовані центри соціального партнерства) [21].

Використання грантових ресурсів для вирішення соціальних проблем передбачає фінансування реалізації соціальних проєктів, благодійних програм, проведення досліджень, навчання та інших суспільно корисних цілей, що підвищує фінансовий потенціал системи СЗН. У країні працюють фонди і організації, які надають фінансову підтримку у формі грантової допомоги, спрямовану на вирішення питань соціального захисту населення. Наприклад, згідно з програмою "Кусаноне" (Японія) надавалась грантова допомога організаціям (лікарням, початковим школам, науково-дослідним інститутам). Заслугове на увагу діяльність фонду Абіліс (Фінляндія), який з 2010 р. здійснює фінансову підтримку організацій у справах людей з обмеженими можливостями. В Україні завдяки фінансовій підтримці фонду Абіліс реалізовано проєкт "Школа Життя" та проведено заходи підвищення якості послуг у сфері психіатричного здоров'я, прав людини. Одним із складових компонентів у системі фінансового забезпечення СЗН є донорство, яке здійснюється іноземними державами, урядами іноземних країн, спеціальними міжнародними фондами та організаціями у вигляді міжнародної технічної або фінансової допомоги.

У рамках надання Україні міжнародної технічної допомоги співробітництво здійснюється і понад 15 країнами та 20 міжнародними організаціями. Найбільшими донорами для України є Сполучені Штати Америки та Європейський Союз. Також важливі донори – Канада, Німеччина, Швеція, Швейцарія, Японія, Данія; організації – ООН, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку. Міністерство соціальної політики України спільно зі Світовим банком реалізувало два проєкти в сфері соціального захисту населення: у 2002–2008 рр. "Створення Українського фонду соціальних інвестицій", протягом 2006–2012 рр. "Удосконалення системи соціальної допомоги" (105.6 млн дол. США). З метою продовження оновлення системи надання соціальної допомоги і послуг та підвищення її ефективності у 2014 р. започатковано третій спільний зі Світовим банком проєкт – "Модернізація системи соціальної підтримки населення України", який розраховано на шість років і є частиною загальної допомоги Україні. Основна мета цього проєкту – розширення адресної програми соціальної допомоги для підтримки найбільш вразливих та найменш захищених верств населення.

Посилення фінансових можливостей системи соціального захисту обумовлено більш активною роллю недержавного сектора економіки в соціальній сфері як надавача соціальних послуг (що сприяє підвищенню якісних характеристик цих послуг в умовах конкуренції) та платника податків, які є інструментом перерозподілу фінансових ресурсів на користь тих, хто потребує фінансової допомоги і підтримки.

Здатність населення до самофінансування також впливає на формування достатньої фінансової бази для забезпечення реалізації соціального захисту та визначення державної можливості гарантування належного рівня життя громадянам.

Висновки. Постійно зростаюча тенденція бюджетного фінансового забезпечення соціального захисту населення протягом 2003–2019 рр. свідчить про соціальну спрямованість бюджетної політики країни, однак не означає достатності задоволення потреб системи СЗН. Залишаються недостатньо врегульованими питання співвідношення видатків на СЗН за видами бюджетів, майже не зменшується залежність місцевих бюджетів від трансфертів, існує обмеженість відповідних власних джерел їх фінансування, що супроводжується зменшенням ефективності та дієвості фінансового забезпечення СЗН.

Концепція суспільної відповідальності та солідарної взаємодопомоги поступово інтегрується з індивідуальними накопичувальними механізмами, що здійснює певні коригування у суспільному консенсусі стосовно форм і розміру надання соціальної підтримки. Консолідація державного, приватного, суспільно-добровільного та індивідуального фінансового забезпечення СЗН дасть змогу підвищити рівень сус-

пільного добробуту та соціальної безпеки. Одночасне використання відповідних форм фінансового забезпечення СЗН через устанавлення оптимального для цього етапу розвитку суспільства співвідношення між ними та врахування діючої моделі перерозподілу фінансових ресурсів у державі вплине на стабілізацію рівня життя громадян, соціальну справедливість, гармонізацію відносин між соціальними верствами населення.

Подальші наукові дослідження можуть бути спрямовані на визначення оптимального співвідношення між складовими фінансового забезпечення соціального захисту населення, що надасть змогу зменшити нерівність, пом'якшити вразливість протягом життєвого циклу людини, сприяти інклюзивному розвитку шляхом нарощування людського капіталу та надання можливості бідним людям збільшити їх участь в економічно продуктивній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранник Л. Б. Розвиток соціального капіталу в Україні в умовах глобалізаційних викликів. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2018. № 4. С. 41-51.
2. Качула С. В. Державна фінансова політика соціального розвитку: монографія. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2019. 424 с.
3. Козарезенко Л. В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні. *Економічний вісник університету*. 2015. № 26/1. С. 183-190.
4. Кучер Г. В. Державне фінансування соціального захисту в умовах трансформаційної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 8. Ч. 1. С. 120-125.
5. Лисяк Л. В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2017. Вип. 11(1). С. 23-30. Серія "Економіка".
6. Мальований М. І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні: монографія. Умань: Видавець "Сочінський М. М.", 2016. 496 с.
7. Мальований М. І. Оцінка бюджетного фінансування соціального забезпечення в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2020. № 1 (72). С. 116-135.
8. Baptista, I. & Marlier, E. (2019). Fighting homelessness and housing exclusion in Europe: A study of national policies. Brussels: European Commission. 2019. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2dd1bd61-d834-11e9-9c4e-01aa75ed71a1/language-en>.
9. Barrientos, A. Social protection and poverty. *International Journal of Social Welfare*. 2011. 20(3). P. 240-249. URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-2397.2011.00783.x/full>.

10. Ortiz, I., Cummins, M., & Karunanethy, K. Fiscal Space for Social Protection and the SDGs: Options to Expand Social Investments in 187 Countries. International Labour Office. Geneva: ILO, 2017.
11. Spasova, S. & Ward, T. Social protection expenditure and its financing in Europe: A study of national policies. 2019. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1135&furtherNews=yes&newsId=9482>.
12. Holmes, W. Projecting the need for and cost of long-term care for older persons. *ADB Sustainable Development Working Paper Series*. 2021. 74. URL: <http://dx.doi.org/10.22617/WPS210072-2>.
13. Аналіз діяльності Фонду соціального страхування. URL: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/fss.pdf>.
14. Аналіз діяльності Фонду соціального страхування на випадок безробіття. URL: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/socialinsurance-1.pdf> (дата звернення: 24.02.2021).
15. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах та фактах. Київ: Міністерство праці та соціальної політики України, Пенсійний фонд України, 2012. 75 с.
16. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>.
17. Офіційний вебсайт Пенсійного фонду України. URL: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/index>.
18. Офіційний сайт Фонду соціального страхування України. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/index>.
19. Офіційний сайт Державного центру зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/Fond>.
20. Офіційний вебсайт Фонду соціального захисту інвалідів України. URL: <http://www.ispf.gov.ua/Default.aspx?AspxAutoDetectCookieSupport>.
21. Курінна Т. М. Державне регулювання благодійності і меценатства: монографія. Київ: Талком, 2018. 400 с.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2021.

Chugunov I., Nasibova O. The financial imperatives development of the population social protection.

Background. In the conditions of permanent adaptive processes to modern challenges and threats of social stability there is a change in the key points of the country sustainable development, connected with strengthening in the social component of the economic policy which demands search and new mechanisms application or existing activation of the influence mechanisms on behaviour of economic subjects for supplying the social effect from the distribution and redistribution of newly created value in the society. Effectiveness, speed and duration of transformation processes in the direction of improving population welfare and economic growth in the country depends on identification of unrealized financial opportunities of social protection system, taking into account macroeconomic trends, demographic changes.

The **aim** of the article is to develop an effective model of financial support for the population social protection and identify priority areas for development of financial relations of the population social protection system.

Materials and methods. We used a systematic approach in the content of the structural and functional model of financial supply of the population social protection. The comparative method was used in generalization and systematization of the components of the structural and functional model of financial supply of the population social protection, connected by interdependent relations. We used method of scientific abstraction,

synthesis, induction, deduction, analytical assessment in evaluation of current state and substantiating the priority development directions of financial supply system of the population social protection.

Results. *The financial development imperatives of the population social protection system were revealed and substantiated. The complex analysis of current trends in the financial supply of the population social protection in Ukraine was performed. The composition, structure and dynamics of sources of financial supply of the population social protection in the total expenditures on social protection and the gross domestic product during 2003–2019 were determined. The structural and functional model of the financial supply of the population social protection was developed. The interrelations between the functional components of the financial supply system of the population social protection and their influence on socio-economic development of the state were considered. The priorities of ensuring financial stability and strength of the population social protection system were proposed.*

Conclusion. *We believe that the concept of social responsibility and mutual assistance is gradually integrated with individual savings mechanisms, which makes some adjustments in the public consensus on forms and size of financial supply of the population social protection.*

We also think that consolidation of public, private, socially voluntary and individual financial supply of the population social protection will increase the level of public welfare and social safety. Simultaneous use of various forms of financial supply of the population social protection in practice through the establishment of optimal relationship between them, taking into account the current model of redistribution of financial resources in the state will stabilize living standards, social justice, harmonization of relations between different social groups.

Keywords: financial supply, social protection, budget financing, social insurance, charity, grants.

REFERENCES

1. Barannyk, L. B. (2018). Rozvytok social'nogo kapitalu v Ukrayini v umovax globalizacij ny'x vy'kly'kiv [Development of social capital in Ukraine in the context of globalization challenges]. *Ekonomichny'j visny'k Nacional'nogo girny'chogo universy'tetu – Economic Bulletin of the National Mining University*. (Vol. 4), 41-51 [in Ukrainian].
2. Kachula, S. V. (2019). Derzhavna finansova polity'ka social'nogo rozvy'tku [State financial policy of social development]. Kyiv: Kyivs'ky'j nacional'ny'j torgovo-ekonomichny'j universy'tet [in Ukrainian].
3. Kozarezenko, L. V. (2015). Finansove zabezpechennya social'nogo zaxy'stu naseleennya v Ukrayini [Financial support of social protection of the population in Ukraine]. *Ekonomichny'j visny'k universy'tetu – University Economic Bulletin*. (Vol. 26/1), 183-190 [in Ukrainian].
4. Kucher, G. V. (2016). Derzhavne finansuvannya social'nogo zaxy'stu v umovax transformacijnoyi ekonomiky' [State financing of social protection in a transformational economy]. *Naukovy'j visny'k Uzhgorods'kogo nacional'nogo universy'tetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. (Vol. 8-1). 120-125 [in Ukrainian].
5. Ly'syak, L. V. (2017). Finansove zabezpechennya social'nogo zaxy'stu naseleennya v Ukrayini: problemy' ta perspekty'vy' [Financial support of social protection of the population in Ukraine: problems and prospects]. *Visny'k Dnipropetrovs'kogo universy'tetu – Bulletin of Dnipropetrovsk University*. (Vol. 11(1), 23-30. Seriya "Ekonomika" [in Ukrainian].
6. Mal'ovany'j, M. I. (2016). Finansovia spekty' funkcionuvannya sy'stemy' social'nogo zaxy'stu naseleennya v Ukrayini [Financial aspects of the functioning of the social protection system in Ukraine]. Uman': Vy'davec'z' "Sochins'ky'j M. M." [in Ukrainian].

7. Mal'ovany'j, M. I. (2020). Ocinka byudzhethnogo finansuvannya social'nogo zabezpechennya v Ukrayini [Estimation of budget financing of social security in Ukraine]. *Visny'k social'no-ekonomichny'x doslidzhen' – Socio-Economic Research Bulletin*. (Vol. (72). 116-135 [in Ukrainian].
8. Baptista, I. & Marlier, E. (2019). Fighting homelessness and housing exclusion in Europe: A study of national policies. Brussels: European Commission. Retrieved from <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2dd1bd61-d834-11e9-9c4e-01aa75ed71a1/language-en> [in English].
9. Barrientos, A. (2011). Social protection and poverty. *International Journal of Social Welfare*, 20(3), 240-249. Retrieved from <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-2397.2011.00783.x/full> [in English].
10. Ortiz, I., Cummins, M., & Karunanethy, K. (2017). Fiscal Space for Social Protection and the SDGs: Options to Expand Social Investments in 187 Countries. International Labour Office. Geneva: ILO. Retrieved from <https://www.social-protection.org/gimi/gess/RessourcePDF.action?ressource.ressourceId=51537> [in English].
11. Spasova, S. & Ward, T. (2019). Social protection expenditure and its financing in Europe: A study of national policies. Retrieved from <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1135&furtherNews=yes&newsId=9482>.
12. Holmes, W. (2021). Projecting the need for and cost of long-term care for older persons. *ADB Sustainable Development Working Paper Series*, 74. <http://dx.doi.org/10.22617/WPS210072-2> [in English].
13. Analiz diyal'nosti fondu social'nogo straxuvannya na vy'padok bezrobittya. Retrieved from <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/socialinsurance-1.pdf> (accessed 24 February 2021) [in Ukrainian].
14. Analiz diyal'nosti fondu social'nogo straxuvannya. Retrieved from <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/fss.pdf> (accessed 24 February 2021) [in Ukrainian].
15. Zagal'noobov'yazkove derzhavne social'ne straxuvannya ta pensijne zabezpechennya u cy'frax ta faktax (2012). Kyiv: Ministerstvo praci ta social'noyi polity'ky' Ukrayiny', Pensijny'j Fond Ukrayiny' [in Ukrainian].
16. Oficijny'j sajt Derzhavnoyi kaznachejs'koyi sluzhby' Ukrayiny'. Retrieved from <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (accessed 24 February 2021) [in Ukrainian].
17. Oficijny'j veb-sajt Pensijnogo fondu Ukrayiny'. Retrieved from <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/index> (accessed 24 February 2021) [in Ukrainian].
18. Oficijny'j sajt Fondu social'nogo straxuvannya Ukrayiny'. Retrieved from <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/index> [in Ukrainian].
19. Oficijny'j sajt Derzhavnogo centru zajnyatosti. Retrieved from <https://www.dcz.gov.ua/Fond> (accessed 24 February 2021) [in Ukrainian].
20. Oficijny'j veb-sajt Fondu social'nogo zaxy'stu invalidiv Ukrayiny'. Retrieved from <http://www.ispf.gov.ua/Default.aspx?AspxAutoDetectCookieSupport=1> (accessed 24 February 2021) [in Ukrainian].
21. Kurinna, T. M. (2018). Derzhavne reguluvannya blagodijnosti i mecenatstva [State regulation of charity and philanthropy]. Kyiv: Talkom [in Ukrainian].